

Соломія Ушневич, Ольга Деркачова

Літературна казка Польщі

Навчально-методичний посібник

УДК 82-343.4(438)
ББК 83.3(4Укр=Пол)
У 95

*Друкується згідно з ухвалою Вченої Ради Педагогічного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(протокол № 2 від 30 жовтня 2014 року)*

Рецензенти:

Аліна Землянська, кандидат філологічних наук, доцент Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Мар'яна Барчук, кандидат філологічних наук, доцент ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"

Ушневич С.

Літературна казка Польщі / С. Ушневич, О. Деркачова. — Брустурів : Дискурсус. — 326 с.

ISBN 978-966-97314-7-0

Автори висловлюють подяку за підтримку:

*Культурно-просвітницькому центру імені Корнеля Макушинського польської спільноти Стрия та його керівнику
Тетяні Бойко*

*Благодійному фонду «Станіславівський Благодійний Конгрес»
та його голові Ярославу Ободяньському*

© Ушневич С., Деркачова О., 2014

ISBN 978-966-97314-7-0

© Дискурсус, видання, 2014

Навчально-методичний посібник «Літературна казка Польщі» є третьою книгою серії «Літературна казка», що започаткована відповідно до потреб і запитів часу, з урахуванням вимог до курсу «Дитяча зарубіжна література». Його поява зумовлена не лише бажанням авторів продовжити аналіз розвитку літературної казки протягом останніх століть. Аналізуючи доступний для широкого загалу літературознавчий матеріал, автори підручника прийшли до висновку, що існує певна проблема щодо популяризації польської дитячої літератури в Україні. Це дозволяє розширити коло дитячого читання, запропонувати новий інструментарій для аналізу цікавих художніх текстів. Обов'язковим у сучасному навчально-освітньому просторі є використання проектних технологій, тому кожна тема завершується підготовкою мультимедійної презентації. Інтерпретуючи відомі дитячі твори з урахуванням сучасних літературознавчих практик (елементи психоаналітичної методології, типологічного зіставлення, психологічного інструментарію), можна підвищити інтерес до такої галузі, як література для дітей. Посібник «Літературна казка Польщі» презентує творчість таких письменників: Клементина Гофман-Танська, Марія Конопніцька, Януш Корчак, Корнель Макушинський, Яніна Поражинська, Юліан Ейсмонд, Марія Ковнацька, Марія Крюгер, Ян Бжехва, Войцех Жукровський, Чеслав Янчарський, Єжи Брошкевич, Сат-Ок, Дорота Тераковська, Йоанна Папужинська, Януш Леон Вишневський, Пауліна Вільк, Іда Перельоткін, кожен з яких гармонійно доповнює нішу літературної казкотворчості представників цих країн.

Для студентів, усіх небайдужих до польської літератури, а також для тих, хто вірить, що казки живуть поміж нас.

ЗМІСТ

Клементина Гофман-Танська	5
Марія Конопніцька	17
Януш Корчак	35
Корнель Макушинський	73
Яніна Поражинська	93
Юліан Ейсмонд	107
Марія Ковнацька	117
Марія Крюгер	131
Ян Бжехва	141
Войцех Жукровський	153
Чеслав Янчарський	147
Єжи Брошкевич	171
Сат-Ок	197
Дорота Тераковська	213
Йоанна Папужинська	231
Януш Леон Вишневський	245
Пауліна Вільк	271
Іда Перельоткін	281
Читаємо польською	288
Варто прочитати	303

Клементина Гофман-Танська

Klementyna z Tańskich Hoffmanowa
(1798—1845)

Польська письменниця, перекладач, редактор, одна з перших дитячих письменниць. Її називають першою жінкою у Польщі, що жила за рахунок своєї педагогічної та літературної діяльності. Одна з перших почала видавати журнал для дітей.

Основні твори: «Пам'ятка по добрій матері», «Біографії відомих поляків та полячок», «В'язаночка для Геленки».

Народилася 23 листопада 1798 року в родині польського поета Ігнатія Танського. Її батьки жили дуже бідно у селі Вичулки під Варшавою. Незабаром батько отримав посаду секретаря при князеві Чарториському у Пулявах, куди разом із ним перебралася і мати Клементини Марія. Чотирирічну дівчинку віддали на виховання до вишгородської старостівни Анелі Шимановської. Саме тут майбутня письменниця провела свої дитячі роки. Це був теплий гостинний дім з польськими звичаями та традиціями, але освіта, яку отримували тут панянки, була французькою. Згодом сама Танська згадувала, що до шістнадцяти років писала тільки французькою і не читала жодних польських книжок.

Незважаючи на гостинність пані Анелі, Клементина дуже сумувала за батьками і з нетерпінням чекала на них шоліта.

До своєї матері повернулася у віці 13 років, коли та переїхала з Пуляв до Варшави (1811 рік) після смерті чоловіка. Під

впливом родини Клементина почала вивчати польську мову, літературу та історію. Одним з її улюблених письменників став Ян Кохановський.

У домі її матері, скромному, але завжди гостинному, збиралася тогочасна варшавська інтелігенція. Всі зауважували у молодій Клементині вміння гарно висловлюватися і запропонували їй узяти до рук перо. Займаючись вихованням меншої сестри та інших дівчат, Клементина все ж таки спробувала написати невеличкі образки. І одразу успіх. Перший друк у «Щоденнику Варшавському».

У 1819 році з'явився педагогічний трактат «Пам'ятка по добрій матері для молоді польчки». Це белетризована оповідь, що містить засади виховання підростаючих дівчат.

Наступного року написала дванадцять розповідей для дітей, кожна з яких мала назву одного із місяців року.

Далі — «Мати Амелія». Це був твір-розмова матері з дітьми про світ, релігію та історію.

У своєму щоденнику письменниця писала: «Коли пишу, то виникає таке відчуття, що душа моя переноситься в якийсь інший світ. Це безперервне заняття, що є таким важливим для мене, воно робить мене кращою, вищою. Про все тоді забуваю, тільки Бога бачу, і часто навіть не помічаю, як засинаю за писанням. У ті хвилини зникає ціла земля, у ті хвилини є щасливою!»

Незабаром письменниця замислилася над проблемою дитячого читання, адже дітям нав'язувалися французькі дитячі книжки, а польських для дитячого читання просто не було. З цією метою написала «В'язаночки для Геленки» та «Другу книжечку Геленки». А з першого січня 1824 року почала видавати «Розваги для дітей» - перший дитячий журнал, що проіснував до 1828 року. На його сторінках друкувалися патріотичні тексти для дітей: життєписи видатних поляків, описи цікавих куточків Польщі, твори на

історичну тематику тощо. Були там і гумористичні твори, і драматичні, і приклади дитячих ігор.

Згодом дописувала вона також до першого в Європі «Щоденника для дітей», що мав в основному виховний профіль.

У 1825 році Клементина втратила матір і з того часу мешкала сама.

У 1826 році почала викладати в Інституті Гувернанток.

З 1827 року відвідувала педагогічні курси у Варшаві.

У 1829 році вийшла заміж за історика Кароля Гофмана. У їхньому домі відбувалися збори патріотично налаштованих поляків, а під час повстання письменниця заснувала Союз Патріотичної Доброчинності, метою якого була опіка за родинами революціонерів та допомога пораненим.

Після листопадового повстання 1830 року (національно-визвольне повстання поляків і литовців проти Російської імперії. Повстання вибухнуло на хвилі європейських революційних і національних рухів, спрямованих проти домінування трьох абсолютистських імперій на континенті — Росії, Австрії та Пруссії й мало на меті відновлення Республіки Обох Народів (Речі Посполитої Обох Народів). Безпосередніми причинами повстання стало порушення дарованої царем Олександром I Конституції Королівства Польського (1815), придушення ліберальної польської опозиції та патріотичних організацій, запровадження цензури й репресивно-поліційних порядків) разом із чоловіком у 1831 році емігрувала, мешкала у Дрездені, а потім у Парижі. Брала участь у виданнях Товариства Добропорядних польських пань та Літературного товариства. Її називали «Матір'ю Великої польської еміграції».

Тут Клементина заснувала пансіонат для польських дівчат і написала для них «Загальну історію», «Енциклопедію для панночок», «Кароліну», «Крістіну», «Про обов'язки жінок», «Розповіді зі Святого Письма».

Незважаючи на важкий стан здоров'я (мала рак грудей і перенесла кілька операцій), читала лекції польським учням в Парижі.

У своєму щоденнику вона зробила такий запис: «Як інші шукають товариства чужоземного, так я від нього тікаю. Не хочу втратити своєї народовості. За найбільшу європейську славу не віддала би свої переконання».

У цей час вона пише також «Книжку для богослужінь для полячок». У молитвах, що містяться в ній, зазначали сучасники, звучить така сердечність і правда почуття, що важко вимовляти їх без розчулення. Кожне слово авторка немов витягнула зі своєї душі. Ціла книга пройнята духом побожності.

У 1844 році Гофманова виїхала на лікування до Італії. Але це не допомогло. 21 вересня 1845 року померла у передмісті Парижа. Похована на цвинтарі Пер-Лашез.

На її надгробку є напис: «Всі польські діти є моїми дітьми». У пам'яті читачів та друзів вона залишилася ревною католичкою, польською патріоткою, що служила Богу та Вітчизні. Недостатньо буде сказати про неї, що вона любила правду, вона була тією правдою.

Вона є авторкою книг для дітей та юнацтва, у тому числі і для дівчаток-підлітків моралізаторського характеру. А її твір «Пам'ятка по добрій матері» довгий час була дуже популярною.

Письменниця чимало уваги приділяла жіночому питанню, але не була прихильницею жіночої емансипації. Вона була переконана, що діяльність жінки повинна обмежуватися домашнім вогнищем.

Твори

1819 — «Пам'ятка по добрій матері для молоді польки»

1823 — «В'язаночка для Геленки» (1823)

- 1822-24 — «Мати Амелія»
1824 — «Листи Ельжбети Речицької до подруги Урсули, писані за часів панування Августа III»
1825 — «Щоденник Францішки Красінської»
1825 — «Друга книжечка Геленки»
1830 — «Оповіді зі Святого Письма»
1832 — «Розваги для дітей»
1833 — «Біографії відомих поляків та полячок»
1839 — «Кароліна»
1839 — «Нові розваги для дітей»
1841 — «Крістіна»
1849 — «Листи брата до сестри про польську мову»
1849 — «Про обов'язки жінок»

Улюбленою формою Клементини Гофман була коротка прозова форма з виразною мораллю (наприклад, «Листи Монісі до подруги Кароліни»).

Писала також невеличкі драматичні замальовки — це були діалоги, які з легкістю можна було інсценізувати («Підвечірок у Белянах», «Від'їзд вчителя», «Весілля Марисі та Янка»).

Вона однією з перших створила дитячий журнал «Розваги для дітей». Цей журнал функціонував протягом 1824-1828 років.

Справжній успіх принесли їй дві історичні повісті: «Листи Ельжбети Речицької до подруги Урсули, писані за часів панування Августа III» та «Щоденник Францішки Красінської». Письменниця у цих творах значну увагу приділила тогочасному занепаду Польщі, а також створила портрети дівчат на тлі тогочасних норм та звичаїв і родинних стосунків шляхти. Героїнями стали історичні постаті, а сама розповідь ведеться від першої особи у вигляді щоденників та листів.

Свідомою метою письменниці було створення польської літератури для дітей, яка, на її думку, повинна була вихову-

вати національно свідомого громадянина Польщі, а також розвивати у дітей ті риси, які згодом допоможуть дитині в дорослому житті. Також ніколи не варто забувати, що кожна дитина індивідуальна та неповторна.

Танська почала писати для дітей на двадцятomu році свого життя. Першою ластівкою стала збірка дванадцяти коротких оповідань, що втілювали її погляди на виховання дітей. Темою цієї книги є життя родинне. Письменниця прославляє послух, родинну любов, працьовитість. Засуджує егоїзм, зухвалість, брак скромності.

Уривки творів Клементини Гофман передруковувалися у дитячих читанках протягом усього XIX століття.

Дбала про те, щоб твори були спрямовані не лише на дітей загалом, а на окремі вікові групи. Наприклад, «В'язаночки для Геленки» були призначена для трирічної дитини. Книга була написана для її трирічної племінниці (своїй героїні Клементина подарувала і її ім'я) з нагоди її дня народження.

«В'язаночки», тобто зв'язування, що з'являється в заголовку, актуальне тому, що колись «зв'язування» було особливою формою книговидавання, відтак цим авторка немов поєднала книгу з її новим адресатом — дитиною.

Про талант письменниці свідчить і той факт, що незважаючи на те, що книга мала конкретного адресата — маленьку родичку Клементини, проте стала популярною серед широкої громадськості і впродовж XIX століття з'явилося чимало його накладів.

Окремі частини книги виступають не у випадковій черговості, а складені згідно з особливостями розвитку дитини. Наприклад, шрифт. Спочатку він великий, що забезпечує його легке читання. Поступово літери, з яких складається текст, поступово меншають.

Саме читання — сто сторінок тексту, між якими на окремих аркушах — ілюстрації. Їх усього 8. Перша з них назива-

ється «Урожай». Авторка цією картинкою підводить маленького читача до висновку, що з цієї книжки необхідно «зібрати врожай» — це і вміння читати, і нові знання. Інші ілюстрації безпосередньо пов'язані з текстом.

Перша частина «Абетка» не має як таких ілюстрацій. Алфавіт кілька разів надрукований іншим шрифтом. Крім самих літер в алфавітному порядку ми можемо в цій частині зустріти також звуки мови, потім слова, поділені на склади, і цілі речення, поділені на склади. Таким чином, маємо логічну цілісність: дитина вчить літери, потім склади, потім слова і речення.

Крім того, авторка знайомить маленьких читачів із числом: словом, що складається з літер, цифрою у римському та арабському записі. Римський принцип запису включено і до теми, присвяченій вивченню годин та годинника.

Друга частина присвячена життю Хеленки, зокрема, детальному опису одного дня маленької дівчинки.

У третій частині представлені книги, які Хеленці купляв тато.

Остання частина — «Розмови Хеленки з мамою». Тут описані розмови дівчинки з мамою. Таких розмов є дев'ятнадцять, вони торкаються таких тем: лічба до десяти, дні тижня, характеристика всіх місяців року, а також пів року, згадані вже години, континенти (у тому числі і відкриття Америки Колумбом), частини тіла людей і тварин, поняття «душі» (на прикладі смерті їхньої канарки мама Хеленки пояснила їй, що тварини не мають душі — мають її тільки люди), смуток по смерті близької людини, любов Бога до людини і людини до Бога, відповідь на питання: «що добре робити?».

Цей твір став одним із найпопулярніших. А сама письменниця зайняла свою нішу у польській літературі. У цьому творі Гофман продемонструвала свої педагогічні знання, а також вказала на роль жінки у вихованні в сучасному їй суспільстві.

- освіта рідною мовою
- знання своєї історії
- віра в Бога
- література повинна виховувати національно свідомого громадянина

Письменниця вважала, що виховання та освіта, яку дівчата здобувають у монастирях, не є повною, а іноді навіть шкодить, оскільки надто чутливі та вразливі дівчата виносять звідти пліткарство, забобонність, брак досвіду для майбутньої ролі матері, дружини, господині.

У своїх листах відтворила ідеал жінки, що повинна бути люблячою, гостинною, делікатною, з гарними манерами.

Вважала, що найважливішим у вихованні жінок є виховання моральне, також варто розвивати розум, але не як самоціль, а як прикрасу життя.

Писала Гофман також чимало про виховання рідною мовою, адже діти польської знаті почасти французьку мову зна-

ли краще, ніж польську. Письменниця була переконана, що той, хто не вихований рідною мовою, ніколи не полюбить її, а буде сприймати як іноземну мову. Але цього не достатньо для виховання дитини. Бо окрім мови молода дівчина повинна знати історію та географію свого краю. Обов'язковими предметами для дівчат вона вважала: сучасні мови, історію, географію, літературу (з міфологією), природознавство, «таланти» (музика, живопис, танець, мовний етикет, написання листів, виразне читання, співи, рукоділля, авторство). Рукоділлям, на думку авторки, у разі потреби можна було і заробляти на життя.

Запитання і завдання

1. Назвіть українських письменниць-просвітительок.
2. У чому особливість тогочасного жіночого руху в Україні?
3. Назвіть твори Клементини Гофман.
4. У чому їхня особливість?
5. Чи повинна бути література для дітей повчальною?
6. А чому, на думку письменниці, повинна вчити література маленького читача?
7. Зачинателем якої літератури вважають цю письменницю?
8. Як гадаєте, чому саме жінки приділяти таку увагу творам, що ввійшли би в коло дитячого читання?
9. Які цілі ставить перед собою сучасна література для дитячого читання?
10. Підготуйте повідомлення про повстання у Польщі 1830 року.

Література

1. Klementyna Hoffmanowa // http://pl.wikipedia.org/wiki/Klementyna_Hoffmanowa
2. Klementyna Hoffmanowa i jej program dla dziewcząt // <http://mixumfixum.wordpress.com/2011/01/30/klementyna-hoffmanowa-i-jej-program-dla-dziewczat/>
3. Klementyna Hoffmanowa — portret wybitnej pisarki // <http://www.compu.pl/2012/01/25/klementyna-hoffmanowa-portret-wybitnej-pisarki/>
4. Гофман-Танская // Малый энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: В 4 томах. — СПб., 1907—1909.
5. IX Liceum Ogólnokształcące im. Klementyny Hoffmanowej // <http://www.hoffmanowa.pl/index.php?p=0&r=30&c=1&roz=12>

Марія Конопніцька

Maria Konopnicka
(1842—1910)

Польська письменниця, поетеса, новелістка, літературний критик і публіцист, автор творів для дітей і юнацтва. Одна з найбільших майстрів польської реалістичної прози та поезії. Багато віршів Конопніцької покладено на музику. Авторка пише про життя і побут селян, природу рідного краю, світ дитячих мрій і фантазій. Письменниця за початкувала в польській дитячій літературі нові жанри: віршованої казки та оповідання.

Марія Конопніцька — авторка «Роти» — неофіційного гімну Польщі.

Основні твори: «Мандрі на лелеці», «Пригоди Пімпуса та Салоїдки», «Янек-мандрівник», «Про гномів та сирітку Марисю».

Конопніцька народилася у містечку Сувалки теперішнього Белостоцького воєводства, у збіднілій шляхетській родині, її батько, Юзеф Васіловський, працював адвокатом у Генеральній прокуратурі. У 1849 р. родина Васіловських, у якій, крім Марії, було ще п'ятеро дітей, переїхала у містечко Каліша. У 1854 році померла мати — Схоластика Васіловська, і всі обов'язки з виховання та навчання дітей взяв на себе батько. Марії тоді виповнилося 12 років.

Батько, провінційний адвокат, людина добра й освічена, виховував доньку в християнських традиціях, без жіночого впли-

ву. Атмосфера поваги, палкого патріотизму і суворої моралі дуже вплинула на Марію. Батько був знавцем літератури, що також мало для дівчинки неабияке значення. Спочатку він сам займався освітою доньки, пізніше Марія деякий час навчалася у Варшавському пансіоні при монастирі (1855-1856 рр.), але через брак коштів не закінчила освіту. У пансіоні вона познайомилася з майбутньою письменницею Елізою Ожешко, яка стала її найближчою подругою на все життя.

У вересні 1862 р. вона у двадцятирічному віці вийшла заміж за місцевого юриста Ярослава Конопніцького, власника маєтку Бронів в околицях Каліша. Чоловік вів світський спосіб життя, влаштовував прийом, полювання, бали. Вона народила вісім дітей, двоє з яких померли відразу після народження.

У повстанні 1863 р. безпосередньої участі він не брав, але його притягували до відповідальності за звинуваченням у переховуванні зброї. Звільнившись з-під арешту і, очевидно, побоюючись подальших переслідувань, він разом із дружиною та маленьким сином у 1864 р. виїхав у Німеччину.

Проте невдовзі, у 1865 р., після проголошення амністії всім колишнім повстанцям, родина повернулася у Польщу. Після повернення Конопніцька захопилася літературою, багато читала. Незабаром через борги чоловіка вони змушені були продати бронівський маєток і перебраться у 1872 р. до невеличкого маєтку Гусин.

У Гусині Конопніцька почала писати. її першою публікацією став вірш «Зимовий вечір» (1875). Упродовж 1875-1876 рр. вірші Конопніцької почали з'являтися у варшавських періодичних виданнях. Один із них — «Прелюдія» із циклу «В горах» («W gorach») — помітив і дуже високо оцінив Г. Сенкевич, котрий став свого роду хрещеним «літературним батьком» Конопніцької.

Через чотирнадцять років поставила крапку у своїх стосунках з чоловіком, не витримавши постійних гучних оргій,

які він улаштував у маєтку зі своїми численними друзями, що приїжджали на полювання.

1877 р. Марія Конопніцька переїхала з дітьми до Варшави. Заробляла приватними уроками і літературною працею.

Незабаром нове горе спіткало родину — помер батько, і, залишившись майже без грошей, вона змушена була давати приватні уроки й переписувати конторські папери.

У 1880 р. у заснованому Е. Ожешко у Вільно видавництві вийшла друком книга Конопніцької «З минулого. Драматичні фрагменти» («Z przeszlosci. Fragmenty dramatyczne»). Сама Конопніцька у листі до Ожешко так сформулювала зміст цього твору: «Це три сцени з минулого, а об'єкти зображення безмежно сумна боротьба, яку вільні уми та душі вели в усі часи з силою традицій і авторитетом костьолу».

Перша поетична збірка Конопніцької «Поезії» («Poezji») з'явилася у 1881 р. Одним із активних ініціаторів цього видання був Г. Сенкевич. Він був і автором передмови до збірки, у якій, зокрема, зазначив, що «у цій поезії міститься душа селянина і б'ється селянське серце». Упродовж 80-х років Конопніцька видала друком ще дві збірки (1883, 1887).

Її твори — це епізоди з життя селян і міської бідноти, героями яких були переважно діти. Дівчинка з золотою косичкою йде пішки до міста, куди її відіслала вдова-мати, шукати свою долю і кусок хліба. «Чи загине?» — запитувала письменниця... Ось хворий малюк, не дочекавшись весни, помер від голоду та холоду в сирій, нетопленій кімнаті — «Ясь не діждався». А ось маленький злочинець — пташеня без гнізда — чекає на вирок суду. І кожного разу поетеса звертала розгублений погляд до читача: як можна дивитися на це і залишатися спокійним? Особисто вона займала активну життєву позицію — протестувала своїми творами.

20 травня 1901 року в невеличкому містечку Вжешня 118 учнів місцевої школи розпочали страйк, приводом до яко-

го були дії шкільного вчителя, що застосував тілесне покарання до дітей, які не погодилися на уроці відповідати німецькою мовою. Це був час, коли прусська влада намагалася поступово витіснити польську мову із суспільного життя, коли германізація поширювалася й на школи. До страйку підключилися батьки; деякі з них були пізніше заарештовані, інші покарані штрафами. Марія Конопніцька підтримала страйкарів, написавши про ці події у вірші. А сім років по тому «повстав» її патріотичний вірш, покладений пізніше на музику і відомий полякам як «Rota» — неофіційний гімн Польщі.

Поетичний дар М. Конопніцької високо оцінив нобелівський лауреат Генрік Сенкевич. Богдан Лепкий («найпопулярніша постать на галицькому ґрунті») написав дослідження про її творчість. Талант письменниці привернув увагу Івана Франка та Лесі Українки. 29 грудня 1902 року Леся Українка повідомляла сестрі Ользі: «Прийшов лист від «Мира божього» із замовленням ювілейної статті про Конопніцьку, от я і взялась до тої статті, а для неї прийшлося перекласти масу віршів (з польської дуже трудно... перекладати!), і роботазайняла тижнів три і розтяглась на 50 сторінок великого формату...». Відомо, що стаття була закінчена і надіслана до журналу «Мир божий», але «безбожна» редакція її відхилила, автограф її досі не знайдено. Стаття була написана з нагоди 60-річного ювілею М. Конопніцької. А за кілька років до того, у листопаді 1889 року Леся Українка накреслила план видань серії перекладів видатних творів світових письменників: «...Список треба б іще розширити, помістити туди: Сервантеса, Бомарше, Петрарку, Бальзака, Вальтера Скотта, Вольтера, Руссо, Конопніцьку, Надсона, Некрасова...» — писала вона брату Михайлу. Леся Українка поставила М. Конопніцьку поряд з літературними діячами світового рівня.

Марія Конопніцька боролася за права жінок — протягом трьох років редагувала один із перших на той час жіночих

журналів «Світанок», намагаючись зробити його програму радикальною, чим викликала супротив представників консервативної думки і цензури, співпрацювала з тижневиком емансипанток «Плющ». Славу принесли їй прозові твори, передусім твори для дітей. І сьогодні популярні серед дорослих та дітей її вірші, оповідання й казкова повість «Про гномів та сирітку Марисю», яку вона написала для власних дітей. Завдяки цій повісті вона назавжди увійшла в історію не тільки польської, але й світової дитячої літератури. Усім сподобалася загадкова казка про короля Світлячка та його підданих гномів, про Кришталевий Грот та підземні клади, про царицю гір і дівчинку Марисю, про... Доброту. «Що таке сила без Доброти?» — запитувала письменниця. І відповідала: «Ніщо».

З 80-х рр. паралельно з поезією Конопніцька звернулася до прози, зокрема, до жанру новели. Її перша прозова збірка «Чотири новели» вийшла друком у 1888 р. До неї увійшли новели: «Ультімус», «МіхалДуняк», «Войцех Запала», «Під владою закону».

Наступна збірка новел «Мої знайомі» («Moї znajomi») з'явилася у 1890 р. Новели цієї збірки містили спогади письменниці про роки дитинства та юності. У частині новел Конопніцька звернулася також до теми національного повстання 1831 року, виступила проти антисемітизму («Мендель Гданський»), висловила протест проти соціальної несправедливості та важких умов життя соціальних низів («Дим»). Усього впродовж кінця 80-х-90-х рр. було видано шість збірок новел Конопніцької. Крім двох названих, це — «На дорозі» («Nadrodze», 1893), «Новели» («Nowele», 1897), «Люди і речі» («Ludzie i rzeczy», 1898), «На Нормандському березі» («Na Normandzkim brzegu», 1904). Але найвизначнішим твором Конопніцької як цього періоду, так і її творчості в цілому, стала славетна поема «Пан Бальцер у Бразилії» («Pan Balcer w Brazylii»).

У лютому 1890 р. Конопніцька залишила Варшаву і виїхала спочатку у Краків, а потім — закордон. Розпочався закордонний період її життя, який з невеликими перервами тривав до самої смерті. Головною причиною її від'їзду з Польщі стала психічна хвороба дочки Гелени, скандальна поведінка котрої була спричинена kleptomaniєю і патологічним почуттям неприязні до матері. Плітки, які виникали на ґрунті цієї неприємної історії, робили подальше перебування Конопніцької у Варшаві просто неможливим.

За кордоном письменниця жила у Німеччині, Австрії, Швейцарії, Франції, Італії, Бельгії. Така часта зміна місць проживання зумовлювалася ще й тим, що Конопніцька й сама у цей час страждала хронічною хворобою серця та горла і тому шукала клімат, який найбільше їй підходив би. За кордоном вона продовжувала писати, а крім того, брала активну участь у громадсько-політичній діяльності, зокрема, разом з іншими польськими діячами активно виступала проти прусської колонізаторської політики, спрямованої на поніменчання польського населення.

Під час перебування за кордоном Конопніцька продовжувала писати поетичні твори. У цей період вийшли друком IV том «Поезій» (1896), а також збірки «Лінії та звуки» («Linje idzwiejd», 1897), «Damnata»(1900), «Італія» («Italia», 1901), «Людам і хвилинам» («Ludziom i chwilom», 1905), «Нові пісні» (1905), «Голоси тиші» (1906) та ін.

Як і в попередній період, провідне місце у поетичній творчості Конопніцької займають вірші громадянського спрямування, присвячені історичній долі Польщі, темі митця та поезії, селянській темі. Один із найкращих поетичних циклів цього періоду — це вірші, присвячені Італії, зокрема, збірка «Італія» та цикл «Дрібниці з подорожнього блокнота». Упродовж 1889-1903 рр. Конопніцька видала 11 збірок віршів і прози для дітей.

У 1902 р. з нагоди 25-річчя творчої діяльності одержала в дар від нації невеликий маєток в Жарновце поблизу Кросна в Галичині, там поселилася.

У лютому 1906 р. Конопніцька повернулася у Варшаву, де займалася громадсько-політичною роботою.

Улітку 1910 р. важко хвора письменниця повернулася до Жарновця, а 8 жовтня 1910 р. померла в санаторії Кисельки у Львові. В останню дорогу її проводжали десятки тисяч людей, на її смерть відгукнулася літературна громадськість Парижу, Берліну, Праги, шанувальники її таланту у Скандинавії, Італії, Америці, Україні та Росії.

Початково похована у гробівці Міхальських на Личаківському цвинтарі у Львові, згодом перепохована неподалік. На могилі було встановлено бронзове погруддя авторства Люни Дрекслер, втрачене у 1950-х роках. Повторно відновлене за фотографіями 1956 року скульптором Володимиром Сколоздрою.

Твори

- «Драматичні фрагменти»
- «Поезії»
- «Імагіна»
- «Чотири новели»
- «Мої знайомі»
- «Пан Бальцер у Бразилії»
- «Нові пісні»
- «Голоси тиші»

«Драматичні фрагменти» (1880)

У центрі кожної з трьох частин «Драматичних фрагментів» — постать борця з релігійним фанатизмом, відсталістю

та консерватизмом. Героїнею першого фрагмента виступає Гіпатія — молода і вродлива жінка-математик з Александрії, яка у 415 році н.е. заплатила життям за прогресивні погляди і незалежну поведінку. Центральний персонаж другого драматичного фрагмента — фламандський лікар Везалій, засуджений у XVI ст. до смерті за заборонене церквою анатомування трупів. Третій фрагмент відтворює драматичний момент відречення Галілея у 1633 році під тиском римської інквізиції від геліоцентричної теорії руху небесних тіл.

Лірика

У ліриці Конопніцької 80-х рр. умовно виділяють дві основні тематичні лінії. Перша представлена поетичними творами, у яких розкривається життя соціальних низів. Друга представлена лірикою громадянського спрямування. Особливе місце в ліриці Конопніцької займає селянська тема. І. Франко у статті про Конопніцьку писав, що вона — «передусім поетеса польського народу, чи, краще, польського селянства. Селянин і земля, що його годує, польська земля є сталим осередком її світогляду — осередком, до якого зводяться всі її почуття та поетичні образи і від котрого вони набирають свого особливого освітлення й особливого життєвого подиху». Селянську тему Конопніцька найчастіше розкриває у творах, близьких за формою до народної пісні. Народнопоетична стихія найяскравіше проявляється у 2 і 3 томах «Поезій», зокрема в циклах «На сопілці» («Nafujarce»), «Злук і полів», «Сльози та пісні», «По росі» («Po rosie»), «На палітрі» («Na palecie»). Конопніцька переважно звертає увагу на ті проблеми, які найбільше хвилюють селянина, зокрема — тяжка праця, голод, холод, хвороби, смерть, податки, рекрутчина і т.п. Високу оцінку віршам Конопніцької на селянську тематику дав С. Жеромський: «Конопніцька, — писав він, — малює

нам почуття хлопця, котрий пасе коней на вигоні, селянина, котрий топиться з розпачу, наймита, який їде на роботу, дівчини, яка рветься у світ, матері, котра дивиться на сина, якого забирають до війська, і вмирає з розпачу. Ці селяни говорять своєю мовою, наділені власним почуттям...» Серед віршів Конопніцької є багато творів, присвячених дітям міських і сільських бідняків: «З колядою», «Перед судом», «Бездомний», «У підвалі», «Ясь не діждався».

У громадянській ліриці письменниці визначне місце займають твори, в яких розкривається тема митця і тих суспільних завдань, які постають перед ним у нову історичну епоху. Конопніцька осуджує відірване від життя мистецтво і типово естетську залюбленість у красу природи.

«Імагіна» (1913)

Крім віршів Конопніцька написала і поему під назвою «Імагіна», яка вийшла окремою книжкою у 1913 р. Поема складається з 21 пісні, які написані октавами. У центрі зображення поеми — стосунки молодої людини на ім'я Люциль із фантастичною істотою Мегістолейдом. Ідейно поема засуджує завоювницький дух і експансіоністську політику давніх володарів Польщі.

«Пан Бальцер у Бразилії» (1909)

До написання своєї поеми Конопніцька приступила восени 1891 р. Як зауважує В. Ведіна, «зразком і своєрідним відправним пунктом для Конопніцької була поема Міцкевича «Пан Тадеуш». Вона вважала, що польська поезія доти не стане справді національною, доки поруч з «Паном Тадеушем», який є шляхетською епопеєю, не з'явиться селянська епопея. Безпосереднім поштовхом до створення «Пана Бальцера» стала масо-

ва еміграція селян за океан. Усього протягом 90-х рр. з Польщі і Західної України виїхало понад два мільйони осіб. Як свідчить листування Конопніцької 1891-1892 рр., задум поеми — народної епопеї виник у неї в Цюріху (Швейцарія) під впливом зустрічей і розмов із польськими селянами-емігрантами, які після тяжких розчарувань і випробувань поверталися через Швейцарію додому. Особливо вразила письменницю розповідь одного з емігрантів — коваля Юзефа Бальцежака, яка й лягла в основу поеми. Праця над твором, написаним октавами, тривала майже 20 років. Поема була закінчена у 1908, а окремою книжкою вийшла у 1909 році.

У центрі поеми — розповідь про поневірвання польських селян-емігрантів, котрі не в змозі більше терпіти злидні та знущання поміщиків та вирушають шукати кращого життя за океан, у Бразилію. У першій частині — «На морі» Конопніцька розповідає про неймовірно важкі умови, у які потрапляють поляки на кораблі, що везе їх у Бразилію. У двох наступних частинах «В емігрантському домі» та «У пущі» змальовані ті поневірвання, яких зазнали новоприбулі у Бразилії. У трьох останніх частинах поеми «На зворотному шляху», «У порту», «Йдемо...» йдеться про важкий шлях емігрантів з місця їхнього поселення до портового міста. Поема закінчується двома ліричними зверненнями. У першому поляки прощаються з негостинною бразильською землею та земляками, які померли не діждавшись повернення. Друге звернення, адресоване Польщі, — це гімн-хвала рідній вітчизні та польському народові.

Центральним героєм поеми є коваль, пан Бальцер, від імені якого ведеться розповідь. У перших частинах твору він мало чим відрізняється від інших селян, що тішаться ілюзіями і мають досить обмежений і наївний життєвий кругозір. Але проходячи колами бразильського пекла, Бальцер внутрішньо загартовується, перетворюється у мужню людину і патріота

рідної землі. Він стає виразником протесту поляків проти гніту бразильських урядовців і очолює земляків у зворотній мандрівці. Ці зміни фіксуються і в сюжеті твору. Майже непомітний у перших частинах поеми Бальцер поступово висувається на роль головного героя. Але, в цілому, Конопніцька не мала наміру акцентувати увагу читача винятково на образі Бальцера. Тому в поемі змальована ціла галерея різних типів, а також побут, звичаї, моральні настанови та психологія польського селянина.

«Про краснолюдків та сирітку Марисю» («Про гномів та сирітку Марисю») (1896)

Казкова повість Марії Конопніцької про дівчинку-сирітку і добродушних гномиків-краснолюдків — це вивірена багатьма поколіннями маленьких читачів класика дитячої літератури. Книга насичена релігійними мотивами, вчить доброти і милосердя.

Цей твір є першою і єдиною в письменницькій діяльності Конопніцької спробою створення повісті епічного характеру.

Казково-магічні мотиви переплітаються з елементами казки про звірів, сценки з життя змальовані реалістично, з поетичним описом. Реалістичний пласт твору досить традиційний, що набирає барви завдяки поєднанню з фантастичним.

Дія твору розгортається у світі міфічно-казковому та одночасно реальному.

Час дії — від весни до осені.

Герої твору — громада гномів-краснолюдків, якими керує король Блистек.

У творі є кілька сюжетних ліній: побут та життя краснолюдків поза їхнім королівством, у світі людей, доля сирітки Марисі, пригоди окремих гномів.

Краснолюдки — це прихильні до людей істоти. Часто ці герої зустрічаються у польському фольклорі та фольклорі ін-

ших народів. Зовні нагадують маленьких чоловічків, носять на головах червоні ковпаки, від яких і пішла назва.

Ось як їх описала авторка: «Самі ж вони народець дрібнуватий: побачить гномик селянський чобіт, зупиниться, роззявить рота і дивується, думає — вежа. Заблукає в курник і запитує: «Це що за місто таке і чи далеко до застави?». У пивний кухоль звалиться — і ну верещати: «Рятуйте! У криницю впав!». От яка дрібнота! Зате носи у гномів знатні».

У казці М. Конопніцької вони також живуть під землею, але їхнє життя під землею авторка пояснює як вимушену причину існування. Вони не зі своєї волі там мешкають, їх витіснили. Авторка вустами одного із гномів розповідає дівторі, що був час у житті людини і гнома, коли вони жили разом, і це був “золотий вік” як у житті людини, так і у житті гнома, оскільки вони допомагали одне одному, але згодом людина віддалилась від гномів.

Гноми у казці Конопніцької не позбавлені простих людських слабкостей (наприклад, ненажерливість Підземка).

Образ короля гномів Блистека — це образ благородного правителя, який також дослухається до слів свого мудрого літописця Кошалека-Опалека, який є його головним помічником і порадником в усіх справах. Слова, сказані королем Лелітком, знакові для цього твору і вказують на його дидактичний характер: “Якби людина таких крихіток не втрачала і не губила, всі скарби були б її”.

Образ сирітки Марисі досить простий, невибагливий. Але ця простота не залишає нікого байдужим — як героїв казки, так і маленького читача.

Щодо гномиків, то авторка пов’язує з ними власну історіософію: порівнює їх зі своїм народом: народ, який пережив свій розквіт, а коли настав його занепад — потрапив під землю у зимовий сон разом із цілою природою, щоб повертатись

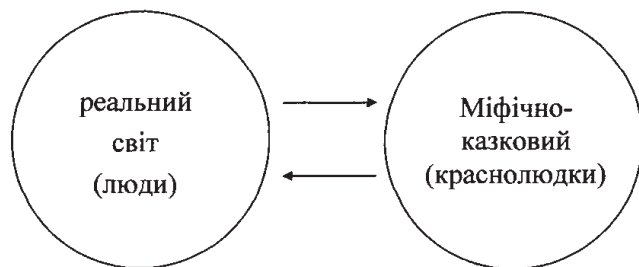
разом із весною на поверхню, коли природа повертається до життя.

Краснолюбки у творі є головним чинником, який дозволяє реалізувати моральні та суспільні ідеї авторки та гармонійно поєднати реалістичний пласт з фантастичним. Наприклад, показовим у цьому випадку є образ Скробека, який, вирішивши вилізти із злиднів, почав наполегливо працювати і знайшов бажане зерно, — це і було реалістичною мотивацією “дива” гномиків.

Тварини виконують як функції помічників, так і функції шкідників (Садлеко, Сарабанда, хом’як).

Концепція долі краснолюдків дозволяє авторці пов’язати реалії їх повсякденного життя на поверхні землі зі світом дитячихпереживань. Краснолюдки, почувши звук дзвону, мусять ховатися, аби їх не побачили небажані очі, однак вони нарешті знаходять тих, кому їхня допомога необхідна, і життя яких вони можуть зробити ліпшим — дітей і бідних селян.

Вперше до дітей звернулися з такою мовою і вперше вони були втаємничені у речі, недоступні для ока пересічного смертного, не для кожного зрозумілі. Цей світ “втаємниченого дитинства” зробив пізніше переворот у дитячій літературі.

Фольклорні персонажі у творі-епопеї М. Конопніцької виконують кілька функцій: за їх посередництвом досягається поєднання реалістичного пласту із фантастичним, адже вони виступають не лише в ролі помічників людей, але й безпосередніх учасників і центральних героїв твору із своїми неповторними рисами характеру; вони утворюють окремих соціально-культурний пласт; виконують у творі гносеологічну функцію, оскільки знайомлять дітей з історичними подіями рідного краю (літописець гномів Кошалек-Опалек розповідає дітям про давню історію Польського Королівства та про перших польських королів).

У 1961 році казку було екранізовано (фільм «Марися і краснолюдки»).

В Україні казкова повість Конопніцької вийшла вперше у перекладі Марії Пригари.

Твори М. Конопніцької патріотичні. В них часто звучать заклики служити народу. У новелістиці письменниця зверталась до історії польського національно-визвольного руху.

У дитячих творах вона показувала красу і велич народної душі, високу поезію людських стосунків та рідної природи, широко використовуючи мотив національного фольклору: казки, пісні, повір’я.

Український письменник Б. Лепкий добре знав польську літературу, перекладав він і твори М. Конопніцької та написав про її творчість дослідження.

А М. Рильський писав про неї: «Конопніцька була обдарована глибоким чуттям природи, і пейзажні її зарисовки повні барв, запахів, руху. Від віршів її про польські ліси, поля і луки віє справжнім вітром польської землі».

М. Конопніцька писала: «Хто в наші дні присвячує своє перо народу, той має перед собою невичерпні багатства нових тем і породжених сучасністю конфліктів, більш того — цілий світ і запас драматизму, яких вистачить на всю літературу».

Рішенням Міжнародної Астрономічної асоціації її ім'ям названо один із кратерів Венери.

Окремі твори Конопніцької українською мовою переклали П. Грабовський, В. Щурат, П. Крат, П. Єфремов, М. Рильський, В. Масляк, М. Рудницький, Д. Павличко, В. Струтинський, М. Пригара, Р. Лубківський та ін.

Запитання і завдання

1. У яких жанрах працювала Конопніцька?
2. Прочитайте поезію «Рота». Проаналізуйте.
Rota

Nie rzucim ziemi, skąd nasz ród,
Nie damy pogrześć mowy!
Polski my naród, polski lud,
Królewski szczep piastowy,
Nie damy by nas zniemczył wróg...
— Tak nam dopomóż Bóg!

Do krwi ostatniej kropli z żył
Bronić będziemy Ducha,
Aż się rozpadnie w proch i w pył
Krzyżacka zawierucha.
Twierdzą nam będzie każdy próg...
— Tak nam dopomóż Bóg!

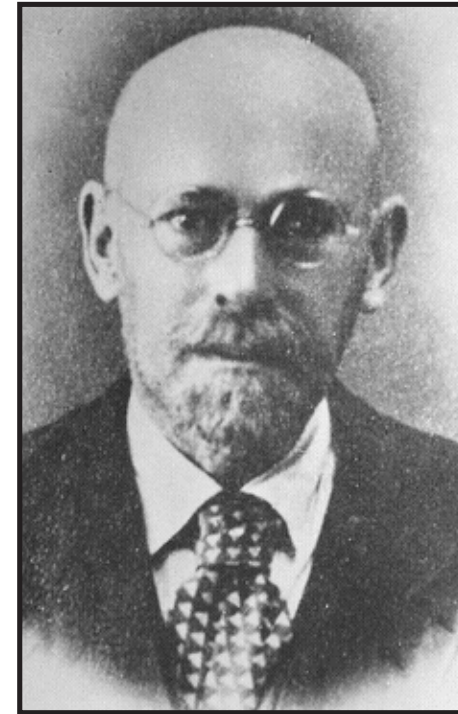
Nie będzie Niemiec pluł nam w twarz,
Ni dzieci nam germanił.
Oreżny wstanie hufiec nas,
Duch będzie nam hetmanił,
Pójdziem, gdy zabrzmi złoty róg...
— Tak nam dopomóż Bóg!

3. Зачинателем яких жанрів у дитячій літературі стала Конопніцька?
4. Що вплинуло на формування її світогляду?
5. Чому авторку називають найбільшим майстром реалістичної прози та поезії?

6. У яких двох планах розгортаються події в творі «Про гномів та сирітку Марисю»?
7. Підготуйте повідомлення про гномів.
8. Охарактеризуйте образи казки «Про гномів та сирітку Марисю».
9. Подумайте, хто є головним персонажем цієї казки.
10. Які мотиви національного фольклору використовуються у казці?

Література

1. Конопніцька М. Про гномів і сирітку Марисю / М. Конопніцька. — Київ : Веселка, 1976. — 180 с.
2. Абліцов В. Галактика «Україна». Українська діаспора: видатні постаті / В. Абліцов. — К. : КИТ, 2007. — 436 с.
3. Кривенко М. Конопницька (Конопніцька) Марія // Енциклопедія Львова / За редакцією А. Козицького. — Львів : Літопис, 2010. — Т. 3. — С. 381—382.
4. Новікова О. Марія Конопницька — письменниця доброти, праці й боротьби / О. Новікова // Пані Вчителька. — 2009. — № 3. — С. 36—38.
5. Світ від А до Я. Хрестоматія світової літератури для початкової школи. Кн. 2: Ісландія — португалія / Упоряд. Г. Кирпа, Д. Чередниченко. — Тернопіль: Навчальна книга. — Богдан, 2007. — С. 301—306.

Януш Корчак

(Генрик Гольдшміт)
Janusz Korczak
(1878—1942)

Визначний польський педагог, письменник, лікар і громадський діяч. Міжнародною організацією ЮНЕСКО Януша Корчака визнано одним із найвидатніших педагогів ХХ століття. Як учитель-гуманіст обґрунтував основи педагогічної етики, яка сформувалась на основі положень щодо загального ставлення до дитини. Автор дилогії «Пригоди короля Мацюся» знакового твору класичної літератури для дітей.

За його власними словами, «лікар за освітою, педагог волею випадку, письменник за покликанням і психолог із необхідності».

Усі свої професійні публікації він підписував як Генрик Гольдшміт, а двадцять чотири видані ним книги та близько тисячі публікацій у пресі — як Януш Корчак. Зрештою, Корчак-Гольдшміт був відомий також і як Старий Доктор, Пан доктор (*Stary Doktor, Pan doktor*) — здебільшого, завдяки надзвичайно популярній у Польщі радіопрограмі Старого Доктора.

Основні твори: «Літо в Михайлівці», «Юзько, Яськи і Франки», «Король Матиуш Перший», «Король Матиуш на безлюдному острові», «Банкрутство маленького Джека», «Коли я знову стану маленьким», «Як любити дітей», «Кайт-чарівник».

Про Януша Корчака написано чимало. Особливо багато уваги приділено його останнім хвилинам життя, і у цьо-

му контексті часто говорять про нього лише як педагога. Але цього занадто мало, якщо мова йде про Корчака-Гольдшміта.

Анна Червінська-Ридел, авторка біографічного роману для дітей про Януша Корчака «По той бік вікна», зазначала, що на видатного польського письменника варто подивитися по-іншому. Немов по той бік вікна. У своєму щоденнику Корчак писав, що його дід був склярем, а «скло — це тепло та світло». У цьому ж щоденнику письменник зазначав: «Дитині потрібні рух, повітря, світло — так, це правда, але не лише це. Погляд у простір, відчуття свободи — відкрите вікно».

У житті малого Геня Гольдшміта відкрите вікно було єдиною можливістю пізнання світу поза межами дому. У житті доктора Корчака по той бік вікна завжди розташовувалося щось важливе, варте найпильнішої уваги. Перш за все, з вікон лікарень, де працював, Корчак спостерігав за хворими дітьми. У сирітському притулку теж часто дивився на дітей крізь вікна свого кабінету. В гетто Корчак поливав безглуздо-кольорову пеларгонію на вікні у Будинку Сиріт, дивився на німецького охоронця по іншій боці вікна і нотував у щоденнику: «Моя лисина у вікні. Гарна мішень. Він має зброю. Чому стоїть і дивиться так спокійно? Може, колись учителював у селі?.. Що би він зробив, якби я йому кивнув? Чи махнув би рукою у відповідь? Може, він не знає чому є саме так, як є? Може, лише вчора приїхав здалеку». Оце і є той Корчак, який навіть по той бік вікна бачив людину.

Справжнє ім'я Генрик Гольдшміт (пол. Henryk Goldszmit). Народився у Варшаві 22 липня 1878 року в інтелігентній асимільованій єврейській сім'ї.

М.Кіяновська вказує на неточності у датах народження та смерті польського письменника. У щоденнику, в записі від 21 липня 1942 року, читаємо: «Завтра мені виповниться шістдесят три або шістдесят чотири роки. Батько протягом

двох років виробляв мою метрику. З цього приводу я пережив кілька тяжких хвилин. Мама називала це неприпустимою недбалістю: як адвокат батько не повинен був зволікати зі справою метрики. [...] А проте вагався і зволікав”. Щоби зрозуміти причини цього “зволікання”, треба знати кількасотрічну історію єврейства у Польщі (Юзеф Гольдшміт, батько Генрика, відомий варшавський адвокат і громадський діяч, міг навмисно деякий час не реєструвати новонародженого сина, щоби затримати його призов у російську царську армію). Або, можливо, треба знати про те, що Юзеф Гольдшміт на той час уже мав значні клопоти, пов’язані із погіршенням психічного здоров’я. На початку 1890-х батько ще зовсім малих Генрика та Анни потрапить у психіатричну клініку в Твурках під Варшавою, де у 1896 році помере — ймовірно, наклавши на себе руки. Отже, дата народження Корчака-Гольдшміта — 22 липня 1878 або 1879 року. Але є ще невелика деталь — власноручний запис Корчака-Гольдшміта в анкеті для гестапо. Гольдшміт, будучи євреєм, а водночас — військовим лікарем і офіцером польської армії, мусив офіційно зареєструватися, що він і зробив. Усе, як годиться: “постійна адреса — вулиця Злата, 8, помешкання 4; адреса місця праці — Крохмальна вулиця, 92; офіцерське звання під час I світової війни — капітан; звання в польській армії — майор; релігія — віра Мойсея; професійна діяльність — педагогіка і педіатрія; наукові інтереси — вивчення дітей”. Проте дату народження (і без того неточну) Генрик Гольдшміт, офіцер, який пройшов три війни, вказав із помилкою на сто років: “22 липня 1978 (1979?) року”. А внизу підписався — “Д-р [доктор] Г. Гольдшміт”.

Точна дата смерті Корчака-Гольдшміта насправді теж невідома. Прийнято вважати, що він разом із дітьми з Будинку Сиріт був замордований 6 серпня 1942 року в таборі смерті “Треблінка” (бл. 100 км від Варшави). Але всі безпосередні

свідки зазначають, що коли Корчак і його діти проходили вулицями Варшави, стояла палюча спека. Тільки-от палюча спека стояла 5 серпня. Тоді як 6 серпня падав дощ. Тобто вагон, у якому опинилися Корчак і його діти, рушив на Треблінку, очевидно, 5, а не 6 серпня 1942 року. Опинившись у вагонах, навряд чи мешканці Будинку Сиріт прожили довше, ніж до вечора: люди, яких привозили в Треблінку товарняками, опинялися в газових камерах ще того ж дня. А багато хто вмирав у дорозі. З огляду на дуже поганий стан здоров’я Корчака, він міг і не доїхати до Треблінки живим.

Оскільки не збереглося жодних документів, де б було зафіксовано власне дату смерті, і не збереглося ніяких свідчень про смерть Корчака-Гольдшміта як таку (із Треблінки не поверталися), 30 листопада 1954 року суд у Любліні постановив, що Генрика Гольдшміта (Януша Корчака) треба вважати таким, що помер 9 травня 1946 року (дата встановлена формально — рівно через рік після капітуляції Німеччини). Юридично (у тому числі — в питанні встановлення терміну дії авторських прав) це і є офіційно визначена дата смерті Генрика Гольдшміта.

Корчак писав про себе так: «Є польським євреєм, народженим під російською огорожею». Дід Корчака, лікар Хірш Гольдшміт, співпрацював у газеті “Ха-Маггід”, батько, Юзеф Гольдшміт (1846-1896) адвокат, автор монографії “Лекції по шлюбборозлучному праві щодо положень Закону Мойсея і Талмуда” (1871 р.). Януш Корчак у “Спогадах” напише: “Мене назвали в честь діда, ім’я якого Герш”, саме це ім’я проставлено в його метричній довідці про народження. У родині його називали Генриком — на польський манер. У Генрика була старша сестра Анна.

Чималі прибутки з канцелярії, приналежність до шанованого роду давала можливість сім’ї можливість спілкування із заможними та шанованими єврейськими родинами.

Гроші, достаток, домашня прислуга, вчителька-іноземка, няня, кухарка. У таких умовах зростав майбутній письменник. Але пізніше він згадував не лише начебто щасливе дитинство, а й холод, смуток та самотність родинного дому. Малий Генрик не мав близьких стосунків ні з матір'ю, ні з батьком, ні з сестрою. Кожен у цій родині був зайнятий собою та своїми проблемами. Батько елегантний, з тонким почуттям гумору, але одночасно холодний та завжди спокійний, рідко бував вдома. Нещаслива мама.

І виховання. Дорослі завжди повторювали Генрику, що діти і риби повинні мовчати.

Хлопчиків забороняли гратися з однолітками на вулиці, бо вони, мовляв, простого роду, не рівня маленькому Генрикові. Тому хлопчик часто грався або сам, або із своєю сестрою. Міг цілими днями просидіти, складаючи кубіки. Коли ж його питали, чи йому не нудно, відповідав, що ні, бо він буде світ. А згодом маленький Генрик поділився з бабунею думками, що добре було би, якби у світі не було грошей, тоді діти не були би ні хворими, ні голодними, ні босими.

Майбутній письменник у дитинстві перебував у полоні постійних страхів, насаджуваних дорослими: не можна бути нечемним, бо розсердиться Бог, не можна наближатися до чужинців, бо вони тебе вкрадуть, не можна нічого піднімати із землі, бо руки покриються виразками або відвалиться ніс. І хлопчик щодня перевіряв, чи на місті його ніс, чи руки не вкриті коростою. Якось без дозволу він взяв тістечко і гувернантка накинулася на нього з криками, що тепер Бог гнівається на маленького Генрика. І майбутній письменник тремтів від думки про можливий Божий гнів. Та найбільше хлопчик боявся диявола, адже любив гойдатися на стільці, а няня не раз йому говорила, що так він колише диявола. Якось батько повів його на різдвяну виставу у сиротинець. Побачивши ак-

тора, перевдягненого на чорта, усю виставу хлопчик просидів із заплющеними очима, а увечері у нього почалася гарячка.

У дитинстві Генрик зіткнувся і з проблемою самоідентифікації: хто він? єврей? поляк? Якось із сестрою вони влаштували похорон своїй канарці. А один із хлопчаків крикнув, що вони не можуть покласти на канарчиній могилі хрест, оскільки канарка їхня єврейська, і вони самі євреї. Сам бешкетник з гордістю крикнув, що він поляк. Сестра Генрика спробувала заперечити, що вони теж поляки. А Геньо тихо спитав, чим відрізняється поляк від єврея. І хлопчисько його просвітив, що поляки потрапляють після смерті до Бога у рай, а євреї, може, і не у пекло, але у щось темне. І Генрик затремтів від жаху — він боявся темних кімнат.

Одним із найяскравіших дитячих спогадів Корчака стала зустріч з простим хлопчиком з рибальської родини. Фактично це було перше спілкування Геня зі звичайним хлопчиком Фелеком (цей герой потім зрине у його творчості), що відкрив йому світ хлоп'ячих забав та радощів. Генрик навіть спитав його, чи не перешкоджало їм те, що вони різні: один поляк, інший єврей. На що Фелек відповів: яка ж між ними різниця, якщо вони гралися в ті самі ігри?

Коли Генрику виповнилося сім років, батько вирішив віддати його до школи. Повернувшись першого дня звіти, хлопчик з жахом розповідав про жорстокість вчителів, про те, як дітей били і пороли різками. І його бабця наполягла, щоб хлопчик ще повчився вдома. У спогадах Корчака ця школа стане символом страху, насилля, самотності, безпорадності учня перед тиском вчителя. І вже на цьому ранньому етапі Корчак зверне увагу на несправедливість та напругу, що існують між дорослими та дітьми.

Шкільні роки пройшли у Варшаві, в російській гімназії. Там панувала жорстка дисципліна, похід у театр або поїздка

додому на канікули були можливі тільки після письмового дозволу дирекції. Викладання велось російською мовою. Вже в першому класі (дітям 10-11 років) викладали латинь, у другому — французьку і німецьку мови, в третьому — грецький алфавіт. 1889 року в батька Генрика виявилися ознаки душевної хвороби. Його лікування у спеціалізованих клініках коштувало дорого, і з часом сім'я опинилася у важкому матеріальному становищі. З п'ятого класу (15-16 років) Генрик почав підробляти репетиторством.

У цей період пізнав сирітство та бідність. Щораз більше втрачав контакт з батьком. Якось хлопчик пішов з мамою в лікарню до тата. То був вже не той красивий і сильний чоловік, яким його пам'ятав син. Безпорадний, він сидів на ліжку, а няня його годувала із ложечки.

Незабаром родина отримала звістку, що він помер. А незабаром померла і бабуся.

Родина впала фінансово. Сім'я перебиралася у все більш скромні помешкання. Молодий Корчак повинен був утримувати матір та сестру. Займався репетиторствами, але навчання у гімназії зовсім занедбав, бо на своє навчання не мав часу. Його навіть залишали на другий рік.

Особливою його любов'ю стає література. Він зачитується польською класикою. У 1896 році дебютує на шпальтах сатиричного тижневика гуморескою на тему виховання дітей. Літературні гонорари стали теж одним із джерел прибутку. Свої тодішні твори він підписував псевдонімом «Ген. Рик».

Сестра Анна не раз запитувала його, чи не хотів би він стати письменником. Генрик відповідав, що так, хотів би, але він мусить мати фах, яким буде заробляти собі на життя, як скажімо, Чехов, який був лікарем, але став відомим письменником.

1898 року Генрик Гольдшміт вступив на медичний факультет Варшавського університету, одночасно навчався на

підпільних вищих педагогічних курсах. Влітку 1899 р. їздив до Швейцарії, щоб ближче познайомитися з результатами педагогічної діяльності Песталоцці. У своїй поїздки молодий лікар особливо цікавиться школами і дитячими лікарнями.

Якось він прочитав оголошення у журналі про конкурс на кращий драматичний твір. Тексти повинні були бути надіслані на адресу редакції під псевдонімами. Письменник саме читав книгу Юзефа-Ігнація Крашевського «Історія про Янаша Корчака і про вродливу мечниківну: повість із часів Яна Собеського». Один свій твір автор підписав псевдонімом Янеш Корчак, інший псевдонімом Януш. Письменник не виграв грошової премії, але отримав відзнаку. Як він потім жартував, псевдонім виявився щасливим. З того часу він став Янушем Корчаком.

У 1900 році свій текст «Діти та виховання» підписує псевдонімом Януш Корчак. Цим псевдонімом підписує наступні праці і з цим ім'ям приходить в історію.

Навчаючись в університеті, Корчак активно займається благодійництвом. Зокрема, опікується читальнею для бідних дітей, де проводить увесь свій вільний час у розмовах з дітьми та читанні казок.

1903-11 рр. працював у єврейській дитячій лікарні імені Берсон і Бауманн, вихователем у літніх дитячих таборах. Був членом єврейського благодійного Товариства допомоги сиротам. Отримавши диплом лікаря, брав участь у Російсько-японській війні. 1907 року Корчак на рік їде до Берліну, де за свої гроші слухає лекції і проходить практику в дитячих клініках, знайомиться з різними виховними закладами. Проходить стажування також у Франції, відвідує дитячий притулок в Англії.

У роботі з дітьми він використовує не покарання, а похвалу. Разом з вихованцями вони влаштували суди, де розбирали причини конфліктів, образ та бійок. І діти не лише судилися, але й мирилися і підтримували один одного.

Слава про нього як про лікаря швидко розлетілася. Він міг прийти до дитини на виклик і вдень, і вночі. Якщо родина була бідна, не брав грошей за лікування. До того ж був гарним фахівцем. Найбільше його цікавило питання: «Як любити дитину». Адже батьки впадають у дві крайнощі: або не сприймають дитину як особистість, або роблять із неї божка. Письменник повторював, що любити потрібно мудро.

1911 року Корчак залишає професію лікаря і засновує Будинок Сиріт для єврейських дітей за адресою вул. Крохмальна, буд. 92, яким керував (з перервою в 1914-18 рр.) до кінця життя. Там він працював разом із Стефанією Вільчинською.

У липні 1914 року вибухнула перша світова війна. Януша Корчака мобілізували. Але і там він не забував про своїх вихованців. І у вільні хвилини писав про дітей. Для Корчака любити — це розуміти дитину, прислухатися до неї, дати право вільно жити тут і тепер, не забирати у неї своїми «не можна» сьогоденшнього дня. Для Корчака «дітей немає — є люди, але з іншим масштабом понять, іншим запасом досвіду, іншими бажаннями, іншою грою почуттів». Саме тоді він почав писати працю «Як любити дітей».

Корчак завжди говорив, що якщо дорослий сварить дитину, то вона думає, що дорослий просто не розуміє її потреб та бажань. Але коли їй робитимуть зауваження її ровесники, то вона прислухається до них, тому запропонував у «Будинку дітей» повернутися до його вже апробовуваної практики судів. Проте головним був не суд, а усвідомлення провини та прощення.

Як дитячий адвокат Януш Корчак висловлювався за необхідність Декларації прав дитини задовго до прийняття подібного документа. Смерть не дала йому завершити Декларацію. Беті Ліфтон склала цей перелік на основі кількох праць Корчака.

1. Дитина має право на любов.
2. Дитина має право на повагу.
3. Дитина має право на сприятливі умови зростання і розвитку.
4. Дитина має право жити зараз.
5. Дитина має право бути собою.
6. Дитина має право робити помилки.
7. Дитина має право на невдачу.
8. Дитина має право на серйозне ставлення.
9. Дитина має право, щоб її цінували за те, що вона є собою.
10. Дитина має право на бажання, скаргу, питання.
11. Дитина має право на таємницю.
12. Дитина має право на “брехню, обман, крадіжку”.
13. Дитина має право на повагу до її власності і бюджету.
14. Дитина має право на освіту.
15. Дитина має право опиратися виховним впливам, які суперечать її переконанням.
16. Дитина має право на протест проти несправедливості.
17. Дитина має право на дитячий суд, де вона може судити і де її судитимуть його ровесники.
18. Дитина має право на захист у системі правосуддя для дітей.
19. Дитина має право на повагу до своїх позовних вимог.
20. Дитина має право спілкуватися з Богом.
21. Дитина має право на передчасну смерть.

Час від часу Будинок поповнювався новими дітьми. Корчак запропонував старшим дітям опікуватися новачками. Проте і сам був до них напрочуд уважний. Ось які спогади лишила про нього одна з його вихованок: «Не сплю. На дворі свище вітер. Хурделиця. Світло від лампадки утворює якісь химерні тіні на стелі. Немов зусібіч до мене підповзають страхітливі тіні. Я така маленька та нещасна! І самотня у цій дивній спальні.

Боюся...

Раптом відчуваю, як хтось легенько погладив мене по голові. Зрозуміла, що біля мого ліжка стоїть Доктор. І гладить мене по обличчю.

— Плачеш?

Вхопила іншу руку Доктора і притиснула до себе міцно-міцно...

— Почуваєшся тут дуже нещасливою і дуже самотньою, правда?

— Дуже-дуже боюся, — відповіла, важко зітхнувши.

— Боїшся? Кого? Чого?

— Хропіння... Вітру на дворі, снігу, тіней на стелі і того всього... всього, — ледь промовила.

Доктор усміхнувся лагідно. Сів у крісло коло мене, нахилився і гладив по волоссю.

— Боїшся снігу? Подивися, як він весело танцює! Зараз він прикрасить наш дім. Зранку побачиш, яким він буде білесеньким, немов зацукрованим. А вітер... Ти послухай його. Він розповідає історію про маленьку дівчинку, що плаче ночами замість того, щоб спати...

Доктор ще раз мене погладив і прошепотів: «Спи спокійно, моя люба донечко».

Методи виховання Януша Корчака — унікальні. В обох закладах — у Будинку Сиріт та Нашому Домі (притулку для сиріт із польського робітничого середовища) — він запровадив таку концепцію самоврядування, де діти 7-14 років творили власні інституції: сейм, нотаріат, позичкову касу, ба навіть товариський суд. «Якщо хтось зробив щось погане, краще за все йому пробачити. Коли зробив погане, бо не знав, то тепер знатиме. Якщо зробив погано неумисно — у майбутньому буде обережнішим». Ці кілька цитат із «Кодексу товариського суду» свідчать, що закони поміж дітей були надзвичайно гуманні. Бійки у цій громаді не заборонялися, але вводилися

обмеження: сильний не може бити слабшого, не можна використовувати небезпечні предмети — виховувалася «шляхетність поєдинку» (як у аристократів), і ганебними були мстивість і жорстокість. Прибирання діти робили самостійно, усі володіли навичками самообслуговування. Система стимулів самовиховання теж була розвинутою. Наприклад, існували «списки раннього вставання» та «списки бійок», «списки подяк» та «вибачень», поштові скриньки для спілкування з вихователями та товаришами, «шафа знахідок» (усі ці педагогічні прийоми рекомендують і сучасні психологи). Особливо цікаві «плебісцити доброти та антипатії» — щось на зразок таємного голосування, коли діти оцінюють ставлення одне до одного, і таким чином виявляються симпатії та антипатії у групі. Наприклад, кожному дитину одногрупники оцінювали по шкалі: «товариш», «мешканець», «байдужий мешканець», «обтяжливий новачок», і т. п. Але найголовніше: у Будинку Сиріт не було жодних криків та примусу з боку вихователів — тільки особистий приклад, авторитет, бесіди та любов. А ще у Будинку Сиріт була кімната тиші, де бажаючі могли помолитися або просто посидіти в спокої.

Корчак вважав, що виховання, у першу чергу, — це процес постійного пізнання дитини і розвитку її природних здібностей плюс повага до її особистості. Він писав про те, чого нам сьогодні так не вистачає — про любов до дітей. До того ж, не любові-виховання-доглядання, а любові-розуміння, любові-самовідданості, любові-прийняття. А ще — відвертості, мудрості та моральності, дбайливого ставлення до великого серця маленької людини. А ще розуміння того, що діти мають право на власну думку і навіть на протест. Януш Корчак підкреслював: «Треба вчити дитину впізнавати неправду, цінувати правду, і не тільки любити, але й ненавидіти, не тільки поважати, але й зневажати, не тільки погоджуватися, але й

обурюватися, не тільки підкорятися, але й бунтувати». Адже діти — це, в першу чергу, люди. Діти, на переконання педагога, насправді мудріші за дорослих — чистіші і глибші: «Дитина у сфері почуттів перевершує дорослого, у неї немає гальм. У сфері ж інтелекту дитина не поступається дорослому, просто їй не вистачає досвіду... Не узагальнюйте, не абсолютизуйте, немає «дітей взагалі», у процесі виховання ми маємо справу із конкретними індивідами. І тому кожен із них потребує індивідуального підходу». Тому у спілкуванні з дітьми дорослі повинні не опускатися до їх рівня, як заведено вважати, а навпаки — «підніматися до їх почуттів»: «Підніматися, ставати навшпиньки, тягнутися. Щоби не образити».

Якось Корчак сказав своїм учням-випускникам: «Ми не даємо вам Бога, бо кожен має сам знайти його у своїй душі. Не даємо Батьківщини, бо її ви маєте надбати працею свого серця і розуму. Не даємо любові до людини, бо немає любові без прощення, а прощення є тяжкою працею, і кожен має взяти її на себе. Ми даємо вам одне — даємо прагнення до кращого життя, якого немає, але яке колись буде, до життя по правді та справедливості. І, може бути, це прагнення приведе вас до Бога, Батьківщини та Любові».

Корчак давав дітям змогу самостійно ухвалювати рішення, досягати поставлених перед собою цілей, пред'являти претензії, якщо такі були, навіть до вихователів. Вихованці Корчака видавали першу дитячу газету в Європі, куди дописувало близько чотирьох тисяч маленьких кореспондентів з усієї Польщі. Діти могли висловити свої думки, сказати про те, чим не могли поділитися з батьками, вчителями, й могли відчувати себе журналістами, скористатися практично такими ж правами, як дорослі. Бо саме дитинство відіграє головну роль у дорослому житті людини. Тому дитина має право на повагу, на помилку, на висловлення. «Усе, що досягнуто дре-

сируванням, натиском, насильством, — неміцне, невірне й ненадійне, — писав педагог. — Повчання лише заважає, треба терпеливо чекати... У покаранні дитини — корінь зла!»

1914-18 рр. Януш Корчак перебував в Україні, зокрема, в Києві, де крім діяльності військового лікаря займався облаштуванням дитячого будинку для польських дітей, а також написав книгу "Як любити дитину".

Під час війни важко захворів. Непритомного з гарячкою забрала його мати — пані Целіна Гольдшміт. Не відходила від нього ні вдень, ні вночі. На жаль, невдовзі вона теж заразилася тифом від сина і за кілька днів померла. Для письменника це був великий стрес. Довго не міг прийти до тями, не хотів жити. Він запропонував своїй овдовілій сестрі Анні разом накласти на себе руки: "Коли моя сестра повернулася з Парижа, я запропонував їй здійснити самогубство разом. Я не знаходив собі місця ні у світі, ні у житті" (щоденниковий запис).

Навесні 1920 року стан здоров'я письменника покращився. Поволі повертався до писання. Написав твір «На самоті з Богом. Молитви тих, хто не молиться», що складається з молитов різних людей:

«Молитва хлопчини

Знаю я, що просити негарно. Але я не у тебе прошу, добрий Боже. Ти нічого мені не давай, тільки ось дядечко мені пообіцяв годинника, якщо я добре вчитимуся. Тож, тільки допоможи мені, нагадай дядечкові про ту його обіцянку. Я ж бо старатимуся, та й нема великої різниці, чи він мені подарує годинника зараз, а чи пізніше. Я похвалився друзям, що матиму годинника, а вони не вірять, насміхатимуться з мене, думатимуть, що я збрехав, що я так перед ними виставляюся. Допоможи мені, Боже, це ж для Тебе неважко, бо Ти все, що забажаєш, зробити можеш. Поможі ж мені, мій Добрий, мій Золотий Боже.

Пробач мені гріхи мої. Я нагрішив багато. Виїв зі слоїка повидло, насміхався з горбана, збрехав, що мені мама дозволяє іти спати, коли я схочу; цигарки я вже двічі палив, негарні слова говорив. Але ж Ти добрий, і Ти мені пробачиш, бо я сам про це шкодую і хочу виправитися.

Я хочу бути хорошим, але не можу. Як мене хтось часом розсердить чи підмовить, а я не хочу, щоб думали, ніби я боюся; або коли мені стає нудно, чи коли дуже чогось хочеться, а мені не дозволяють, тоді я не можу стриматися, хоча потім і жалкую. Бо ж насправді я непоганий.

Не те, щоб я хвалився, але ж Ти, сам знаєш, бо Ти все знаєш, Добрий Боже, і знаєш, що є й гірші від мене. Я тільки часом збрешу, а вони брешуть що не слово. І крадуть. Два рази щезав у мене сніданок, вкрали в мене зошита, витягли з пенала олівець. Це вони мене навчили поганих слів. Та ти про це й сам знаєш, Боже. Я не люблю жалітися, але ж ти сам знаєш, що я не поганий, хоча й стільки поганого роблю.

Допоможи мені, Добрий Боже, щоб я не грішив, дай довге життя і здоров'я Мамі й Татусеві, і про того обіцяного годинника дядечкові нагадай.

Бо як щось комусь обіцяєш, то треба потім виконувати».

У цьому творі Корчак звернувся до своїх покійних батьків з такою молитвою: «Матінко-Татусю. Ви мені всі ці молитви дуже швидко диктували, тож, я мусив їх натужно з пам'яті — речення за реченням, літеру по літері — пригадувати й записувати. Часом чогось не дочув, часто чогось не збагнув, помилявся, пам'ять зраджувала, попропускав я багато чого. Зрідка ви мене поправляли — небагато — настільки лиш, аби було зрозуміліше мені й людям.

Не знаю, чи Вами мені розказане я можу назвати своїм для Вас надгробком. Дякую Вам за життя і за смерть Вашу, за

моє життя і за смерть. Розійшлися ми лиш на мить, аби знову невдовзі зустрітися — вже назавжди.

Матінко-Татусю, з усіх скам'янілих клопотів і болів Ваших та моїх предків я прагну спорудити високу, гостру і самотню вежу для людей. А кількість тих, котрі вже у землі й чийм голосом за Вами услід слухняно промовляю, становить — лише за останніх років триста — вже аж тисячу і двадцять, і ще чотири. І різні вони носили імена. Тому на цьому маленькому надгробку не напишу я жодного імені. Дякую, що навчили мене дочувати шепіт мертвих і мову живих, дякую, що пізнаю таїну життя у прекрасну хвилину смерті.

Ваш син».

Тут постала і молитва вихователя: «Я не возношу довгих молитов до Тебе, о Боже. Не посылаю Тобі зітхань безкінечних... Не б'ю низьких поклонів і не маю пожертви багатої до учти Твоєї й хвали. Не прагну я вкратися у довіру і ласку Твою, не вимагаю для себе гідних дарів.

Думки мої не мають крил, які б мою пісню несли в небеса.

Вислови мої не вельми барвисті й не променяються вони похвалами чи похвальбами. Я втомлений і невиспаний.

Зір мій затуманений, спина моя згорблена під вагою великого обов'язку.

Та все ж і я маю до Тебе прохання сердешне, о Боже. Та все ж і я володію скарбом, якого не хочу віддати братові своєму людського роду. Боюся, що рід людський цього не відчує, не зрозуміє, злегковажить і висміє.

Хоча і покірний я у вірі своїй в Тебе, Господи, але в проханні моєму стаю проти Тебе, як стовп вогняний.

Хоча зазвичай тихо шепочу я, та прохання це вимовляю голосом, повним несхитної волі.

Поглядом своїм гордим ширяю я понад хмари.

Не благаю, а вимагаю, бо це вже не для себе.

Дай дітям доброї долі, підтримай їх у зусиллях їхніх щирих, працю їхню благослови.

Не провадь їх шляхами найлегшими, але найпрекраснішими проведи.

А в завдаток до мого прохання прийми тепер скарб мій єдиний: смуток.

Смуток і працю».

Повернувшись до Варшави, керує сиротинцями, співпрацює з журналами, виступає по радіо, читає лекції у Вільному польському університеті та на Вищих єврейських педагогічних курсах. 1919-36 рр. бере участь у роботі інтернату "Наш дім" (на Белянах) — дитячому будиноку для польських дітей, де також застосовує новаторські педагогічні методики.

В інтернаті існувала особлива традиція: Корчак купував у маленьких мешканців Будинку Сиріт їхні молочні зуби — всі знали, що він будує із них у своїй кімнаті високий-високий замок ("Ми уявляли, що замок буде нагадувати той, у якому жив король Мацюсь, — написав у спогадах один із Корчакових сиріт, — і з нетерпінням чекали, коли ж нарешті випадє наступний зуб"); і це була геніальна знахідка вихователя і педагога. По-перше, завдяки цьому діти ретельніше чистили зуби вранці і ввечері (чорні та гнілі молочні зуби коштували в Старого Доктора страшенно дешево), по-друге, то був своєрідний ритуал ініціації — сходинки дорослішання, по-третє, таким чином найменші діти отримували дрібні кишенькові гроші нарівні з трохи старшими (у Будинку Сиріт було прийнято, щоб сироти, які ходили в звичайні школи нарівні з усіма, завжди мали в кишені кілька монет).

Разом з вихованцями Корчак започатковує нові, особливі свята. Наприклад, День Бруднулі, в який заборонено митися; День Триста Шістдесят П'ятого Обіду — свято для кухарів, діти в цей час готують. Також Корчак нагороджував дітей лис-

тівками: за старанність, за відповідальність, за сумлінну працю, гарне навчання, за те, що рік не хворіли, за опіку над меншими дітьми тощо. Сам письменник говорив: «Листівка — це не нагорода. Це пам'ятка. Спогад. Хтось загубить на дорозі життя, хтось надовго її збереже».

1926-32 рр. Корчак редагував тижневик «Mały Przegląd» («Малий оглядач»), додаток для дітей до сіоністської газети «Nasz Przegląd» («Наш оглядач»), в якому активно брали участь його вихованці. Старші вихованці вимагали матеріалів про війни, катастрофи та великі справи, бо мовляв, кого цікавить, що в якогось Болюся хитається зуб. На що Корчак відповів, що немає нічого неважливого навколо нас. Все важливе. А зуб, що хитається, — тема близька і зрозуміла кожній дитині. А ще були листи, які вони друкували. Наприклад, лист семирічного Настуся, який скаржився, що мама змушує ходити у фартушку, був надрукований із проханням до мами не робити цього. Або ж звернення до дядька Романа, який так і не купив хлопцеві обіцяного велосипеда. До того ж кореспондентом могла стати будь-яка дитина. Після трьох років виходу «Малого оглядача» Корчак підсумував: «Постійних кореспондентів 3200. Але у рік редакція отримує близько десяти тисяч листів від дітей».

В особі Януша Корчака поєдналися три іпостасі. По-перше, це дитячий лікар за професією, який від народження дитини має вплив на неї й допомагає їй рости і правильно розвиватися. По-друге, це вихователь за покликанням, справжній вчитель, котрий працює заради того, щоб виростити порядних людей. По-третє, журналіст і письменник, слово якого стає могутньою зброєю у боротьбі за дитину.

Корчаку запропонували викладати в Інституті Педагогіки. Він замислився — про що ж саме повинен говорити зі студентами. «Про нас!» — вигукнули його вихованці.

Наступного дня він прийшов на лекції з одним зі своїх вихованців. Завів студентів у кабінет з рентгенівським апаратом. І на екрані слухачі побачили серце хлопчика, що пульсувало. А Доктор Корчак сказав: «Прошу уважно подивитися і запам'ятати. Це серце наляканої дитини. Воно інше, ніж у дорослого. І для того, щоб виховувати дитину, мусимо бути самі, як діти: так само сумувати, сміятися, сердитися, стидатися, довіряти. Коли ж будете злі чи не в настрої, коли захочете крикнути на дитину, згадайте це маленьке серце».

А якось він спізнився на заняття, бо був зайнятий розгляданням дитячих хусточок зі скарбами, які діти ховали в них. Для Корчака не існувало нічого непотрібного і безглузлого, якщо це стосувалося дітей.

Одного разу він запропонував студентам записати свої дитячі спогади. Було тих спогадів 60, і 58 з них були сумними. «Про що це свідчить? — запитав Корчак, і сам відповів: «Таким є життя дитини. Сумне та тяжке з моменту народження. Дитя дев'ять місяців знаходиться у затишку під серцем матері. А коли народжується, яскраве світло осліплює його, холод огортає його, у руках його тримають чужі руки. Новороджений захищається повітрям, а потім кричить. Болісно народжується людина, болісно здобуває вона кожен свій досвід. Важко дітям у світі. Треба їм допомогти. І це, власне, і є завданням вихователя».

Оцінюючи діяльність Корчака-Гольдшміта як письменника, педагога і суспільного діяча, не можна недооцінювати і його радіодоробку. Корчак, себто Старий Доктор (він жартома називав це ім'я, яке «маскувало» його єврейське походження, підпільною кличкою) у 1934-36 (передача, запланована на 26 грудня, була знята з ефіру; остання передача вийшла 27 лютого 1937 року) та в 1938-39 роках вів власну радіопрограму, надзвичайно популярну, яку слухали цілими

родинами. Тривала перерва (між 1936-38 роками) була зумовлена насамперед доволі агресивним антисемітизмом, який панував у той час навіть в інтелектуальних і культурних середовищах. Попри те, що радіопрограми за участю Старого Доктора виходили в ефір дуже часто (щочетверга, тривалістю 15 хв.), не збереглося жодного запису з голосом Корчака, зате збереглися стенограми більшості з них. Ще наприкінці 1920-х Корчак переробив для радіо деякі свої оповідання. В одному з інтерв'ю він сказав: «Радіо не може замінити книгу, але воно дає нам нову мову», а крім того, підкреслював він, радіо здатне охопити величезну аудиторію, потрапляючи в помешкання і серця десятків тисяч людей. Люди, які слухали ці радіопередачі, згадують, що відчуття було таким, ніби Старий Доктор звертається безпосередньо до них. Цей ефект досягався не в останню чергу завдяки тому, що Корчак імітував природне мовлення людини, часто ігноруючи правила синтаксису, дозволяючи собі «дрібку хаосу» та відкидаючи всякий офіціоз. Цікаво, що Корчак, який завжди дбав про те, аби його вихованці могли заробити якусь дрібну суму на особисті потреби, часто запрошував своїх сиріт, аби ті озвучили чи то кукурікання півня, чи то гавкання пса, чи то гудки потяга. Хлопчик отримував гонорар — декілька золотих, а також незабутній спогад на все життя. Сара Кремер, колишня вихованка Будинку Сиріт, згадувала, що «діти, які виконували якусь додаткову роботу, звичайно отримували за неї платню. Це було важливо...» Вилучення з ефіру Корчак-Гольдшміт пережив дуже болісно. У листі до друга, датованому 7 лютого 1937 року, він писав, що його «опановує почуття німоти», що він «почуває себе зайвим, а все своє життя — позбавленим сенсу», бо «все, що колись дарувало мені радість, зараз перетворилося у важку, виснажливу працю, все, що здавалося важливим, цінним, здійсненим, тепер породжує тяжкі передчуття і почуття сорому.

Те незначне, чого мені вдалося досягнути, здається нікчемним». Безумовно, Корчак перебільшував. Насправді йому як вихователю та педагогу вдалося досягнути неможливого. Він змінив суспільне (а також професійне) ставлення до дитини, і то не лише в Польщі, а й у цілому світі.

Окремо варто сказати про поїздки Корчака до Палестини.

У цей час там було чимало єврейських біженців. Побувала там і пані Стефанія, але згодом повернулася до «своїх». Корчака також не раз запрошували до Палестини. Їздив туди двічі. Спочатку на три тижні, а потім на шість. Працював там у сирітському будинку на рівні з усіма, опікувався немовлятами. Корчак писав: «Тут, у Палестині, увірував у порозуміння з тваринами та рослинами. Хотів би поспілкуватися ще з камінням та зорями. Говорять вони мало та тихо, але не брешуть».

Якось хлопчики гралися на подвір'ї і помітили, як майже над ними з'явилися літаки. Перестали гратися і захоплено подивилися у небо. Та несподівано з літаків полетіли бомби. Зляканих хлопчаків Корчак затягнув у будинок.

Це був вересень 1939 року. Почалася друга світова війна.

23 вересня голос Старого Доктора заговів на півслові в ефірі польського радіо. Бомба влучила в електростанцію.

1 жовтня у Варшаву увійшли німецькі загони СС та Вермахту. Почалися арешти.

5 жовтня центром міста між руїнами та трупами урочисто проїхався автомобіль з Гітлером.

1940 року разом з вихованцями Будинку Сиріт Корчак був переміщений у Варшавське гетто. Відхилив усі пропозиції неєврейів-шанувальників його таланту вивести його з гетто і заховати на «арійській» стороні. В гетто Януш Корчак видавав усі сили турботі про дітей, героїчно добуваючи для них їжу й медикаменти. Вихованці Корчака вивчали іврит і основи іудаїзму. За кілька тижнів до Песаха 1942 року Кор-

чак провів таємну церемонію на єврейському кладовищі: тримаючи П'ятикнижжя в руках, узяв із дітей клятву бути хорошими євреями та чесними людьми.

Корчак (насамперед як педагог), на думку М. Кіяновської, прожив би зовсім інше життя, якби поруч із ним не було цієї видатної жінки. На вісім років молодша за нього, Стефанія, коли вони вперше зустрілися пізньої осені 1908-го, мала 23 роки і фактично очолювала сиротинець єврейського Товариства допомоги сиротам. У неї була добра європейська освіта (природничі науки в Льежському університеті, Бельгія), а також вроджена здатність до «педагогічної любові» — не сентиментальної, а діяльної. Зрештою, це саме вона майже на чверть століття взяла на себе усю рутину управління інтернатом-сиротинцем, а коли наприкінці тридцятих на три місяці вибралася в Палестину, то передала свої повсякденні обов'язки не одній, а аж чотирьом спеціально підготовленим помічницям. Пліч-о-пліч Корчак-Гольдшміт та Стефанія Вільчинська пройшли весь шлях від створення Будинку Сиріт (Корчак формально очолив його у 1910 році — ще у старому приміщенні; був його директором з жовтня 1912 року і до листопада 1940 року, коли Будинок Сиріт знаходився на вул. Крохмальній, потім, вже у гетто, — коли сиротинець розташовувався на вул. Хлодній, а також на Сенній-Сліській) — до 5 (6?) серпня 1942 року. Вільчинська весь цей час, тобто понад тридцять років, була співдиректором інтернату (а для дітей — «серцем, мозком, нянькою, матір'ю», яка «все бачила, все чула, все знала»). Тому оцінювати педагогічний доробок Корчака без розуміння ролі, яку відіграла Стефанія Вільчинська у втіленні його педагогічних ідей та в його житті, — категорично не можна. Крім дарчого автографу Корчака («хлопчика номер 51») для «панни Стефи» на сигнальному примірнику «Короля Мацюся Першого» (з датою 25 жовтня 1922 року) не

збереглося жодного, навіть короткого, листа, який дозволив би зрозуміти, чи кохали вони одне одного. І діти, і стажери (бурсаки) Будинку Сиріт, і приятелі, і навіть найближчі друзі Януша Корчака та «панни Стефи» — всі запевняють, що вони все життя спілкувалися лише офіційно, звертаючись одне до одного на «пан» і «панна» (згодом — «пані»). Але вони були одне для одного найріднішими і найближчими людьми, одnodумцями, вірними і надійними поплічниками. У зв'язку з цим надзвичайно суттєво, що у травні 1939 року Вільчинська повертається з відносно благополучної Палестини у Польщу (на той час уже припинила своє існування Чехословаччина, Європу лихоманило, всім було зрозуміло, що скоро почнеться Друга світова війна). Але Вільчинська не могла покинути Корчака і дітей. «Мої діти — в Варшаві. Там — моє місце».

Їх було двісті — безпритульних, голодних, часом поранених дітей, яких потрібно виховувати, годувати, одягати, оберігати. Старий Доктор із хворим серцем, недужими ногами та задишкою метався у пошуках меценатів, грошей, картоплі, медикаментів. Поки міг, беріг їх, приховував від них правду. Останні місяці життя Януш Корчак провів у Варшавському гетто разом зі своїми вихованцями. Зрозумівши, що нацисти не пожаліють єврейських дітей, він вирішує підготувати їх до смерті. Аби вихованці «змогли спокійно її прийняти», він ставить із ними п'єсу про добру смерть. Це п'єса Рабіндраната Тагора «Пошта». Хлопчику Амалю лікар заборонив виходити з дому, і єдиною його розвагою було спостереження світу по той бік вікна. Малий Амаль хотів би втекти далеко-далеко, вирватися із замкненої кімнати, піти ще ніколи не знаними дорогами туди, де можна було би слухати спів птахів та милуватися квітами, бавитися з білочками та лускати з ними горішки. Але він не може, бо повинен лежати у ліжку. Його єдиною надією є лист від короля. Цей лист повинен принести йому звільнення. Амаль чекає на

лист нетерпляче, доки не засинає назавжди. Коли його спитали, навіщо він вибрав саме цю п'єсу, письменник відповів: «Щоб навчити дітей спокійно і без страху чекати на янгола смерті».

Корчак хотів, щоб діти не боялися смерті, щоб вважали її міцним сном, у якому щебечуть пташки, цвітуть квіти. І коли настав цей останній день, він не покинув дітей, бо вони знали: поки Доктор з нами, все буде гаразд.

Існує така легенда про останній день життя Корчака.

5 серпня 1942 року, збираючи дітей в останню дорогу, Корчак дав їм доїсти сніданок, допомагав одягатися, сказав, що їдуть до лісу... За переказами, коли за наказом гітлерівців у варшавському гетто тисячі людей рушили у свій останній трагічний похід, двісті дітей із Будинку Сиріт, яким понад 25 років опікувався Януш Корчак, ішли, вишикувавшись колоною по четверо, тримали в руках улюблені іграшки й голосно співали. Попереду йшов Старий Доктор і тримав за руки двох дітей. Разом з ним була і вихователька Стефанія Вільчинська. Біля товарного вагону, що прямував до табору смерті в Треблінці, до Корчака підійшов офіцер і сказав: «Ви можете залишитися». «А діти?» — спитав Корчак. «Діти поїдуть», — відповів есесівець. Корчак мовчки зайшов до вагона. Їх відправили в Треблінку.

Ця легенда про урочисту ходу Варшавою перекочувала в біографії Корчака. Але щоденник письменника спростовує цю версію перебігу подій, він фіксує подробиці, які у своїй сукупності дають картину цілком іншу, ніж та, в яку всі так звикли вірити. Насамперед, Корчак пише, що після місяця, проведеного в тюрмі (його заарештували за те, що він відмовився одягнути на руку пов'язку із зіркою Давида, яку мали носити всі євреї, старші 12 років), в нього страшенно похитнулося здоров'я: стали дуже пухнути ноги, в легенях під час обстеження медики виявили рідину (аж до рівня четвертого ребра). Крім того,

Корчак мав досить тяжку грижу. Не кажучи вже про страшну виснаженість внаслідок тривалого голоду. Насправді він насилу вдягався без сторонньої допомоги. Його підопічні теж були дуже ослаблені, вони буквально за декілька тижнів стали млявими і сумними. Персонал Будинку Сиріт робив усе можливе, тож, діти ще не вмирали з голоду, але 15 липня Корчак записав, що «Дім Сиріт тепер — дім старих». До того ж, після 22 липня 1942 року у гетто практично перестало надходити продовольство. Очевидно, Будинок Сиріт у ці дні також уже вичерпував свої продовольчі запаси. Ось запис, зроблений Корчаком за декілька днів до смерті: «...Сьогодні субота — у суботу зважую дітей зранку, перед сніданням. Мабуть, уперше мені не цікаво, який буде результат тижня». «Уперше» — це значить уперше за тридцять років існування Будинку Сиріт. Дітей уже не було чим годувати, і не було надії на те, що вдасться роздобути для них хоч яку-небудь їжу. Це значить, що вихованці Старого Доктора не могли йти стрункою колоною і співати дзвінко та голосно. Навіть якщо вони йшли, співаючи, то вся ця процесія виглядала зовсім не так, як про це прийнято говорити. Це значить — не міг Корчак нести дітей на руках, навіть наймолодших, просто тому, що він і сам уже ледве ходив. Саме про це говорить Йоанна Ольчак-Ронікер (до речі, сама 1934 року народження) — внучка Якуба Мортковича (видавця багатьох книг Корчака), донька Ханни Ольчак-Морткович (авторки першої біографії Корчака-Гольдшміта). Маленькою дівчинкою Йоанна бачила Корчака щонайменше раз: наступного дня після падіння Варшави Корчак ненадовго зайшов до них додому — із босоногим хлопчиком на руках. Корчак боявся, що дитина не зможе пройти через руїни, де всюди було повно битого скла, тож, треба було знайти якісь черевики. Можливо, саме ця зустріч безпосередньо спричинила особистий інтерес Йоанна Ольчак-Ронікер до постаті цієї людини-легенди, а від-

так і те, що 2011 року Ольчак-Ронікер видала книгу «Корчак. Спроба біографії» — дослідження, сповнене сумніву і вагання, за духом, мабуть, найближче до «живого» Корчака-Гольдшміта; найбільш точне в деталях, обережне у висновках, найменш патетичне. Отож Йоанна Ольчак-Ронікер цитує свідчення Марека Рудніцького, вперше оприлюднене в 1988 році: «Корчак ледве тягнув за собою ноги, якийсь зіщулений, щось час від часу бурмотів собі під ніс... Мені здавалося, що я чую, ніби він бурмоче слово «чому». Це були миті тупого, мовчазного розпачу без меж, вже навіть і без питань, на які немає відповіді». Очевидно, що й діти Корчака, які того дня вирушили у свою останню дорогу, вливаючись у багатотисячний натовп інших приречених мешканців гетто, але все ж таки не заливаючись із ним, йшли суворо і пригнічено, більш-менш свідомі того, що їх чекає. Бо важко повірити, нібито Корчак казав їм неправду стосовно майбутнього. Заспокоювати та обнадіювати їх він, безумовно, міг. Однак, заспокоювати і обнадіювати, а не обманювати. Адже це він стверджував, що діти не люблять несподіванок, що «довга і небезпечна подорож вимагає підготовки». Імовірно, останнього свого дня діти Будинку Сиріт таки справді йшли під зеленим прапором короля Мацюся Першого. Не виключено, що найстарші з-поміж них замислювалися над дивовижним збігом: адже і Мацюся вели вулицями його рідного міста до місця страти. Однак, Мацюсь тоді щасливо unikнув неминучої смерті. Може, ця думка була для сиріт розрадою?

Але так чи інакше, Януш Корчак відмовився від запропонованої в останню хвилину свободи, він вважав за краще залишитися з дітьми, прийнявши з ними смерть у газовій камері. Стефанія розділила долю із долею Корчака в усьому («без неї я нічого не зумів би») — аж до газових камер у Треблінці. Трагічна смерть самого Януша Корчака стала символом найвищої відданості ідеалам людяності й гідності.

«...Не бажаю зла нікому. Не вмію. Не знаю, як це робиться...» — написав він у щоденнику. За день до «табору смерті».

Твори

- Драми: «У який бік?» (Ktędy?) 1898 р., «Діти вулиці» (Dzieci ulicy) 1901 р., «Дурниці» (Koszalki opałki) 1905 р.;
- автобіографічні — «Дитя вітальні» (Dziecko salonu) 1904-1905 рр., «Моськи, Іоськи і Сруль» (Mośki, Joski i Srule 1910 р.); в рос. перекладі — "Літо в Михайлівці" 1961 р., «Юзько, Яськи і Франки» (Jzki, Jaśki i Franki) 1911 р.;
- для дітей — «Король Матиуш Перший» (Krl Maciuś Pierwszy) 1923 р., «Король Матиуш на безлюдному острові» (Krl Maciuś na wyspie bezludnej) 1923 р., «Банкрутство маленького Джека» (Bankructwo małego Dżeka) 1924 р.; «Коли я знову стану маленьким» (Kiedy znw będę mały») 1925 р., «Кайт-чарівник» (Kajtuś czarodziej) 1935 р.;
- сценарій для варшавського театру Ateneum — «Сенат безумців» (Senat szaleńcw, humoreska ponura) 1931 р.;
- педагогічні праці про виховання (близько 20-ти) — головні з них «Як любити дитину» (1914 р.) та «Право дитини на повагу» (1929 р.);
- філософсько-релігійна книга «Діти Біблії: Мойсей» (вперше видана в Ізраїлі 1939 р. — переклад на іврит, зроблений Довом Саданом (1902-1989); оригінал втрачено).

Творча діяльність Генрика Гольдшміта розпочалася ще у 18 років (1898 року він узяв псевдонім — Януш Корчак). Його повісті для дорослих і дітей; новели, бесіди, статті та щоденник вводять читача у складний світ дитячої психології, містять спостереження за життям Польщі 1900-1942 рр., відображають багатий досвід лікаря і педагога. У стінах Будинку сиріт Януш Корчак написав свої кращі книги для дітей, включаючи знамениту казкову діалогію: «Король Матиуш Перший»

(1922 р.) і «Король Матиуш на безлюдному острові» (1923 р.). Співголова дитячої премії «Великий їжак» Маріанна Кіановська вважає: ««Мацюсеві пригоди» Януша Корчака, видані 1923 року, і «Гаррі Поттер» Джоан Роулінг — ці класичні книги для дітей, по суті, порушили безліч «заборонених» тем. У найновішій українській літературі для дітей, на жаль, рівних їм за масштабом книг наразі немає».

Серед перекладених видань останніх років цілу бібліотеку складають літературні казки і казкові повісті, засновані на мотивах національного фольклору або на вільній творчій вигадці. Майже в усіх творах цього жанру, що користується у дітей незмінною любов'ю, міститься алегоричний сенс, що зв'язує казку з сучасністю. Наслідуючи давню літературну традицію, автори ставлять перед собою певні виховні завдання. Казкова дія Януша Корчака зазвичай розвивається на реалістичному, побутовому тлі, рясніє несподіваними сюжетними поворотами і гумористичними ситуаціями. Фантастичні герої, при усій своїй химерності, близькі живому і конкретному сприйняттю дитини. У творах педагога-новатора відбилися нездійсненні мрії Януша Корчака зробити усіх дітей щасливими, а його педагогічний досвід впроваджує в життя нову гуманістичну систему виховання. Однак, у тогочасних умовах багато тез відомого вчителя видавалися утопічними, як і реформи Короля Мацюся.

Перша книга «Король Мацюсь Перший» вийшла 1922 року, проблеми, підняті Корчаком, були новими як для дитячої літератури, так і для педагогічної науки.

«А було це так...» — саме цими словами починається казка про хлопчика-короля, мрійника-реформатора Мацюся. Це філософсько-етичний трактат про духовну і світську владу, а також притча, що вражає своєю універсальністю. Корчак-утопіст насправді був реалістом: неможливо створити нове

(новітне!) суспільство лише за допомогою законів, навіть найдосконаліших. Але Корчак придумував «досконалі закони», бо ідентифікував себе з Королем Мацюсем Першим, і сам це визнавав.

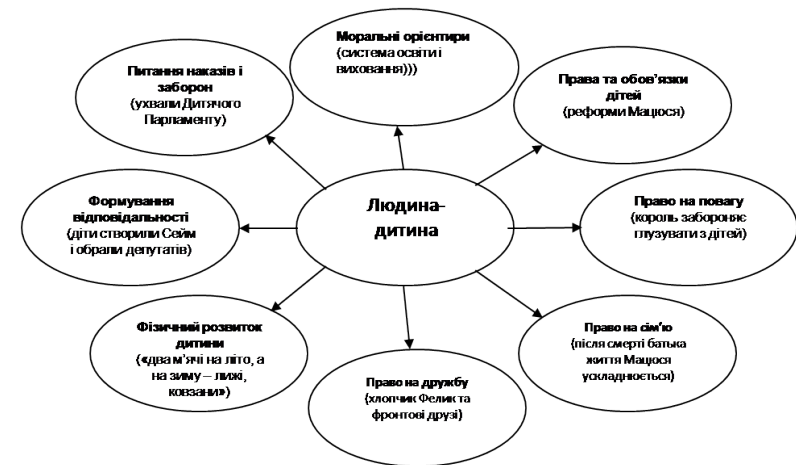
На фронтисписі книги про короля Мацюся було розміщено фотопортрет десятирічного Генрика Гольдшміта, а трохи далі йшов розлогий авторський коментар: «Коли я був хлопчиком, якого ви бачите на цій фотографії, я прагнув зробити все, про що розповідається у цій книзі. Але пізніше я про це забув, а потім постарів. У мене більше немає ані часу, ні сил, щоби воювати або їздити до людожерів. Це фото я розмістив тут, бо дуже важливо знати, як я виглядав, коли посправжньому прагнув стати королем, а не яким я став, коли написав про Короля Мацюся. По-моєму, краще долучати фотографії, що показують, якими були королі, мандрівники і письменники ще до того, як вони стали старими. Бо інакше можна подумати, ніби вони знали все від початку і самі ніколи не були маленькими. І тоді діти раптом собі подумують, що вони не можуть бути міністрами, мандрівниками та письменниками, а це неправда».

Малий Мацюсь ще не вмів ні читати, ні писати, коли після смерті батька йому довелося зійти на трон. Якби не Фелек, простий кмітливий хлопець, Мацюсь ніколи б не довідався, що багато дітей його королівства живуть дуже бідно. Щоб поліпшити їхнє життя, Мацюсь створив дитячий парламент. Король-реформатор вирішив припинити всі війни, і це, звісно, не сподобалося багатьом можновладцям. Хлопчик-король намагається побудувати щасливу державу для дітей усіх рас і станів, але його реформи суперечать встановленим порядкам і зустрічають шалений опір. Вельможі скидають маленького короля, і особливий суд засуджує його до смертної кари, заміненій в останню хвилину відсиленням на безлюдний острів.

До цього зводиться сюжет першої книги про фантастичні діяння Короля Матіуша, хлопчика із золотим серцем, який не побажав поступитися своїми уявленнями про правду і справедливість.

Друга книга «Король Мацюсь безлюдному острові» (1923 р.), за влучним зауваженням В. Смирнової, написана в іншому ключі: «Вона лірична, сповнена роздумів, тихого смутку, і гумору». Мацюсь багато розмірковує, на самоті заводить щоденник, у якому відображаються настрої хлопчика на межі дитинства та юності. Потім, викрадений з острова, він переживає нові пригоди. Скинувши завдяки зчепленню обставин свого супротивника — Молодого короля, Мацюсь остаточно залишає королівський палац і влаштується простим робітником на фабрику, де гине від руки колишнього товариша Фелека. У переживаннях і думках Матіуша безумовно багато автобіографічного, тому ця чарівна казка така сумна.

Знаковою для педагогічної науки є книга Януша Корчака «Як любити дитину» (1914 р.) — це не вчений трактат, а схвильована сповідь педагога, що вболіває душею за улюблеників.

ну справу. Книга рясніє тонкими психологічними спостереженнями і численними прикладами з власного досвіду автора. Кожна з 85 глав — ліричний роздум або моральна настанова: як краще поступити вихователю в тому або іншому випадку і чого не слід робити. Януш Корчак гаряче відстоює свою початкову тезу: «Одна з тяжких помилок — вважати, що педагогіка — наука про дитину, а не про людину».

Надзвичайну цінність для вчителів, батьків та дітей має книга «Коли я знову стану маленьким» (1925 р.), яка складається із трьох повістей про дітей, написаних Корчаком у різні роки. Повість, що дала назву збірці, побудована на оригінальному психологічному прийомі. Що відчули б дорослі, якби їм вдалося якимось дивом знову перетворитися на дітей і залишитися в той же час самими собою? Перш за все, вони відчували би себе пригніченими людьми і на завжди відмовився б від думки, що дитина — примітивна істота і чим більшою кількістю заборон вона оточена, тим краще нібито для її виховання. З великим тактом і педагогічним чуттям письменник зіставляє погляди дітей і дорослих на одні й ті ж явища. Дорослих він вчить розуміти дітей, а дітей — ставитися більш чутливо до своїх вчителів і батьків, обтяжених усілякими турботами. «Сміючись, посміхаючись, сумуючи, обурюючись, мріючи, роздумуючи над життям разом з автором, — пише в передмові В. Смирнова, — читаємо ми ці сторінки, повні несподіваних відкриттів, кумедних пригод, сердитих закидів, іронічних спостережень, серйозних думок — зворушливих і завжди правдивих зізнань. Цю книгу кожен повинен понести з собою в майбутнє, щоб не повторювати помилок минулого».

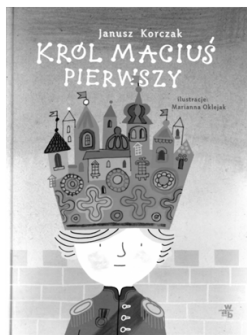
Інша казкова повість \ є серією ліричних нарисів і психологічних замальовок, з'єднаних загальним сюжетом (життя дітей в оздоровчій колонії, де Корчак колись був

вихователем). Веселі пригоди, смішні розмови хлопчиків, які вперше в житті залишили місто. Книга містить думки і спостереження автора, показує у дії педагогічні методи та прийоми — в цьому зміст цієї своєрідної повісті, написаної Корчаком у давні роки, але вона й досі не втратила своєї свіжості. Твори Януша Корчака залишили глибокий слід у свідомості багатьох поколінь читачів. Але тільки зараз, у світлі історичного досвіду минулих десятиліть, життєвий подвиг і письменницька праця цього чудового педагога отримали гідну оцінку і на батьківщині Корчака, і в багатьох країнах світу.

Цікаво знати

- У передвоєнній Варшаві існувало таке поняття — “діти Корчака”. Усі знали, що “діти Корчака” — етичні, скромні, чесні та справедливі. Що у них є совість і почуття гідності — не так уже й мало, зважаючи на те, що у момент, коли вони з'являлися на порозі Будинку Сиріт, вони були справжніми “дітьми вулиці” — з відповідними звичками та зовсім без майбутнього.
- Якимось Корчак оприлюднив відомості про дітей, які виїхали з Будинку Сиріт за трохи більше ніж 20 років. Він вказав, хто чим займається, вказав країни, куди виїхали декотрі з них (Аргентина, Бразилія, Канада, США, Британія, Франція, Бельгія, Іспанія, Палестина, Китай), а наприкінці написав: “Я, на жаль, не можу не сказати, що з усіх цих дітей троє були засуджені за злочинство, двоє стали жебраками, а дві дівчинки — повіями”.
- Відносно недавно оприлюднено факт, що з двадцятих років Корчак належав до масонської ложі, а конкретно — до ложі “Зоря моря” Міжнародної Федерації “Le Droit Humain”.

- 1978 рік був оголошений ЮНЕСКО роком Януша Корчака.
- В серпні 2012 року в єрусалимському меморіалі Голокосту "Яд Вашем" відзначили 70-річчя трагічної дати депортації Корчака та дітей в табір смерті. На ній були присутні троє колишніх вихованців Корчака.
- 2011 року в українському перекладі вийшла диалогія Януша Корчака під назвою «Пригоди короля Мацюся» (видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА»).
- Листопад 2012 року — в рамках проведення року Януша Корчака в Україні (під назвою «Немає дітей — є люди») на вул. Володимирській, 47 у місті Києві відкрили меморіальну дошку на честь відомого педагога-новатора. Автор — київський скульптор Іван Григор'єв.
- Щороку 23 березня в Польщі та Білорусії в повітря запускається повітряний змій у пам'ять про Януша Корчака і дітей, убитих в гетто.

Запитання і завдання

1. Яка ідея була домінантною у художньому мисленні письменника?
2. Прочитайте заповіді для батьків Януша Корчака:
  1. Не чекай, що твоя дитина буде такою, як ти, чи такою, як ти хочеш. Допоможи їй стати не тобою, а собою.
  2. Не вимагай від дитини плати за все, що ти для неї зробив. Ти дав їй життя, як вона може віддячити тобі? Вона дасть життя іншому, той — третьому, і це незворотний закон вдячності.
  3. Не зганяй на дитині свої образи, щоб у старості не їсти гіркий хліб. Бо що посієш, те й зійде.
  4. Не стався до проблем дитини зверхньо. Життя дане кожному під силу, і будь упевнений, для дитини воно важке не менше, ніж для тебе, а може, і більше, оскільки у неї немає досвіду.
  5. Не принижуй!
  6. Не забувай, що найважливіші зустрічі людини — його зустрічі з дітьми. Звертай більше уваги на них — ми ніколи не можемо знати, кого ми зустрічаємо в дитині.
  7. Не муч себе, якщо не можеш зробити щось для своєї дитини. Пам'ятай, для дитини зроблено недостатньо, якщо не зроблено все.
  8. Дитина — це не тиран, який заволодіває всім твоїм життям, не тільки плід від плоті і крові. Це та дорогоцінна чаша, яку Життя дало тобі на зберігання і розвиток в ньому творчого вогню. Це розкріпачена любов матері і батька, у яких буде рости не "наша", "своя" дитина, але душа, дана на зберігання.
  9. Умій любити чужу дитину. Ніколи не роби чужій те, що не хотів би, щоб робили твоїй.

10. Люби свою дитину будь-якою — неталановитою, невдахою, дорослою. Спілкуючись з нею — радій, бо дитина — це свято, яке поки що з тобою.

У чому особливість педагогічної системи автора?

3. Як поєднувалися професія лікаря з педагогічною діяльністю?

4. Що спонукало Корчака звернути увагу на бідних дітей?

5. Яке місце займає правовий аспект у структурі Будинку Сиріт?

6. Чи вдалося Мацюсеві зробити людей королівства щасливими?

7. Чому короля зрадили міністри і жителі міста? Якими моральними принципами вони керувалися?

8. Чи справедливим, на Вашу думку, є вирок суддів?

9. Чому Януш Корчак написав продовження пригод Мацюся на безлюдному острові?

10. Підготуйте презентацію творчості Януша Корчака.

Література

1. Библиук М. Януш Корчак — захисник дитинства: іст.-пед. нарис / М. Библиук // Відродження. — 1994. — № 5/6. — С. 75–77.

2. Гандзій М. Він належить людству: 110 років з дня народж. Я. Корчака : [Про літ. та пед. діяльн.] / М. Гандзій // Культура і життя. — 1988. — № 37. — С. 7.

3. Кіяновська М. «А було це так...»: факти й кілька фантазій із життя Януша Корчака // <http://litakcent.com/2012/11/16/a-bulo-ce-tak-fakty-j-kilka-fantazij-iz-zhyttja-janussha-korchaka/>

4. «Король дітей» Януш КОРЧАК: «Не забирайте своїми «не можна» дитинства» // <http://sumno.com/article/korol-ditej-yanush-korchak-ne-zabirajte-svojimu-ne/>

5. Корчак Я. Дитя людське. — Київ : Дух і літера, 2012. — 536 с.

6. Корчак Я. На самоті з Богом // http://www.judaica.kiev.ua/Eg_10/Eg07.htm

7. Корчак Я. Пригоди короля Мацюся. — Київ : А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га, 2011. — 534 с.

8. Корчак Я. Право на повагу — Київ : Дух і літера, 2012. — 382 с.

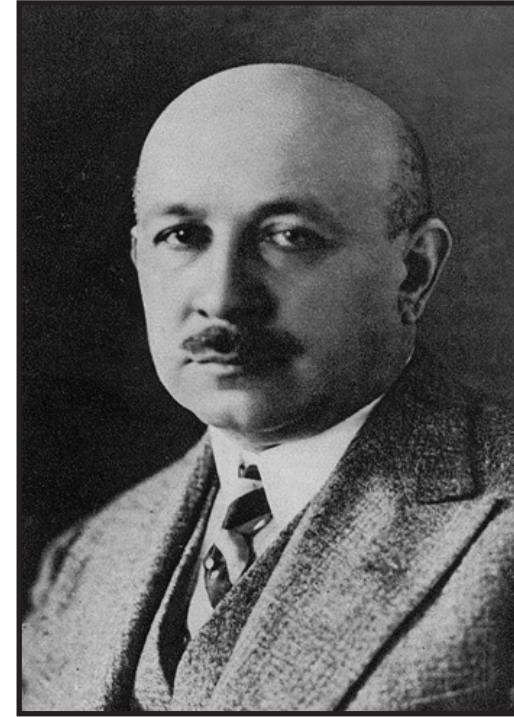
9. Костецький А. «Діти — перш за все і над усе!»: [Біогр. і пед. діяльн. Я. Корчака] / А. Костецький // Почат. шк. — 2001. — № 4. — С. 62–63.

10. Машенко О. Останній урок старого лікаря : [Про пед. Систему Я. Корчака] / О. Машенко // Дзеркало тижня. — 2002. — № 33. — С. 13.

11. Ольчак-Ронкер Й. Януш Корчак. Сторінками біографії. — К. : Дух і літера, 2012. — 496 с.

12. Czerwińska-Rydel A. Po drugiej stronie okna — opowieść o Januszu Korczaku. — Warszawa: Muchomor, 2012. — 164 s.

13. Rok Janusza Korczaka // <http://2012korczak.pl/index.php>

Корнель Макушинський

Kornel Makuszyński
(1884—1953)

...dom, w którym jest książka

*jest przybytkiem słońca.
A dom, którym jej nie ma,
to mroczny kryminał...
K. Makuszyński*

Польський прозаїк, поет, фейлетоніст, театральний критик, дитячий письменник, член Польської Академії літератури. Співавтор одного з перших і найбільш відомих польських коміксів — «*Koziołek Matolek*» («120 пригод Цапка Матолка»), створеного 1933 року (Корнель Макушинський (текст) та Мар'ян Валентинович (малюнки)). Головний герой цього твору — це культова постать польської дитячої літератури.

Основні твори: «Панна з мокрою головою», «Безгрішні часи», «Про таких двох, що вкрали Місяць», «120 пригод цапка Матолка», «Пригоди та витівки мавпочки Фікі-Мікі», «Про Вавельського дракона», «Ванда лежить у польській землі», «Скандал через Басю».

Корнель Макушинський народився 8 січня 1884 року у місті Стрию, в сім'ї Юлії Огоновської та Едварда Макушинського, відставного полковника австрійського війська. «Того дня 8 січня 1884 року в Стрию сталося щось неймовірне. Того морозного дня посеред зими яскраво засвітило гаряче-гаряче сонце, а за кілька годин земля була такою, немов розквітла несподівана весна. Саме у ті хвилини в будинку подружжя Макушинських народився син». Він був сьомою дитиною у батьків, але єдиним хлопчиком: «Корнель був загальним улюбленцем. Геленка пекла для

нього спеціально тістечка, Людмила одягала його у платтячка і чесала кучерики, Кароліна учила з ним віршики і возила у візочку як ляльку. Матильда таємничо шепотіла йому на вушко свої секретики, Вільгельміна клала йому до ліжечка псів, котів, мишей і хробаків, а Ядвіга поливала його з лійки. Завдяки таким турботам Корнель ріс швидко, стаючи щораз мудрішим та сильнішим.

Коли Корнелю виповнилося 10 років, він почав відвідувати гімназію.

Зі спогадів Тадеуша Фабіанського про навчання у Стрийській гімназії дізнаємося: «Мені вперто повертається у пам'ять вигляд головної алеї, обсаженої каштанами й липами, яка тяглася від вокзалу до центру міста, контури зелених гір на видноколі, споруди двох гімназій, ба навіть обличчя колег. Колись із тих стін вийшов Корнель Макушинський, Станіслав Василевський, Роман Зрембович». Українська земля, яка знаходилася у складі Польщі, подарувала знакових для цієї держави особистостей.

Узимку він та кілька його приятелів вирішили втекти на озеро кататися на ковзанах. Проте вчитель катехизму їх не пустив і категорично заборонив наближатися учням до ковзанки. А за кілька днів усі учні декламували жартівливого віршика про ксьондза, автором якого був Корнель:

*O ślizgawce
Na próżno jędza
w ubraniu księdza
z lodu nas spędza!*

*W pierwszej "b" klasie
w zimowym czasie
nikt mu nie da się!!!*

За цей вірш хлопчика виключили зі школи. А незабаром помер і батько Корнеля. Мати відправила його до родичів у Перемишль, де він мав продовжити навчання. Там майбутній письменник закінчив другий клас гімназії.

З гімназійними друзями вони здійснили постановку однієї з античних п'єс, що користувалася великим успіхом, але серед акторів була лише одна дівчинка, в яку закохалися всі хлопчики-актори. Одного зі своїх суперників Корнель викликав на дуель. Стрілятися мали з револьвера та пістолета, які для них поцупив у батька учень третього класу. Пістолет у руках дуелянта Зигмунда вистрілив і поранив хлопцю руку. Корнель подав йому руку і повів шукати допомогу. І коли вони йшли, то побачили свою кохану Касю, що кокетувала з іншим хлопцем — старшокласником, в якого був власний велосипед. А наступного дня директор викликав Корнеля та Зигмунда до себе і повідомив, що їх відраховано зі школи.

Протягом 1898-1903 років Корнель Макушинський відвідував IV гімназію ім. Яна Длугоша у Львові. Винаймав скромну квартиру у львівського асенізатора і гицля Зігла на Клепарові. У Львові він опинився без засобів для існування. Мати ледве давала собі раду з шістьма дочками, а хлопцеві, на її думку, було легше про себе подбати, ніж дівчатам. Корнель заробляв на життя тим, що виконував колегам по навчанню домашні завдання та займався зі слабшими учнями, а також тим, що писав на замовлення вірші. Особливою популярністю користувалися його любовні поезії.

У Львові Макушинський взяв участь у зустрічі польського письменника Генріха Сенкевича. Це його так вразило, що він написав вірш на честь польського класика. Вірш сподобався професорові літератури і за його сприяння був надрукований у шкільній «Полонії».

Писати вірші він почав у 14 років. Першим його слухачем та критиком був Леопольд Стафф, що згодом став одним з найвідоміших польських письменників. Перші публікації віршів з'явилися у львівській газеті «Слово Польське» («Słowo Polskie»), коли письменникові було 16 років. Тоді ж він отримав і свій

перший літературний гонорар. 1904 року став членом редакції цієї газети, займаючись театральними рецензіями.

Закінчив факультет польської літератури й романських мов Львівського університету імені Яна Казимира, пізніше (1908-1910) навчався у Сорбонні в Парижі, де вивчав французьку літературу. Подорожував по Італії в компанії майбутніх польських літераторів Леопольда Стаффа, Яна Каспровича, Владислава Оркана.

У 1908 році дебютував збіркою віршів «Улов зірок».

У 1910 році познайомився у Львові зі студенткою Емілією Бежнською, яка запросила його до Бурбишек (Литва) в маєток брата Міхала Баженьського. Про Емілію письменник говорив так: «Зараз можу не дивитися у небо, щоб тішитися сонцем. Маю тебе...» Незабаром Емілія та Корнель побралися у Варшаві. З родиною, що залишилася в Стрию, письменник стосунки фактично не підтримував.

Макушинські упродовж 1913-1914 років мешкали в Бурбишках.

В середині 1915 року так само, як і тисячі мешканців Львова, був евакуйований вглиб Російської імперії. Зовсім випадково затримався у Києві, де жило дуже багато поляків. Залишився там головою місцевого Союзу польських письменників і журналістів, а також літературним керівником київського Польського театру.

На той час він був уже знаним серед поляків-письменників. Тому один з батьків звернувся до нього з проханням написати щось для дітей, бо саме діти у ці часи відчували брак книжки. І Макушинський написав «Дуже дивні казки». Ця книга отримала позитивні відгуки. Його ж реакція на дорослу критику була така: «Це гарно. Але хотілося би знати, що про ці казки говорять самі діти?»

До Польщі повернувся після закінчення війни — 1918 року, спочатку на декілька місяців до Львова, потім до Варшави.

У 1926 році померла його дружина Емілія. Після смерті письменник розірвав стосунки з Литвою і жодного разу більше там не бував. За рік письменник одружився вдруге. Друга дружина Яніна, дочка професора, співачка, стала йому надійною підтримкою. А згодом саме вона готувала до друку усі рукописи. Макушинський не любив друкувати свої твори на друкарській машинці. Сам він говорив так: «Пишу звичайною ручкою, бо тоді відчуваю ближчий контакт з чистим аркушем паперу. Заповнюю її поволі чорними знаками літер і чекаю, коли з них утвориться розповідь. Ручка моя шалено долає кілометри паперу».

З 1929 року став почесним мешканцем свого улюбленого Закопаного.

З кожною новою книгою він ставав усе відомішим. Особливо вдячним виявився маленький читач. Діти знали його і часто, коли він прогулювався, бігли за ним і кричали: «Наш письменник іде!»

У всьому письменник намагався побачити радість та сонце: «Шукаю радощів всюди, де лиш вдається, адже мало хто знає просту таємницю, що радість є всюди, завжди».

У Макушинського не було своїх дітей, але він намагався дбати про інших. Якось він сказав своїй дружині: «Нам бракує дітей, але не бракує грошей. Могли би щось зробити для бідних учнів». Дружина вирішила, що вони куплять книжки, одяг або ліки, але Макушинський домовився зі спортивним товариством «Вісла» у Закопаному, і вони купили 100 пар лиж для дітей з бідних родин. У Макушинського була єдина умова: лижі отримував той, хто гарно вчився. Згодом Макушинський говорив: «За невеликі гроші роздали величезний віз щастя, повного сонця та діамантового снігу». І вже незабаром відбувся лижний чемпіонат, а призи роздавав пан Корнель. А завдяки лижам, колись подарованим Корнелем Макушинським хлоп-

чику Стасю, Польща отримала чотириразового олімпійського чемпіона-лижника Станіслава Марусажа.

Під час облоги Варшави у 1939 році німецька бомба потрапила у будинок, в якому мешкав Макушинський. Було знищено усе, у тому числі і рукописи письменника. Він сам дивом залишився живим. За іншими даними помешкання Макушинських було знищене під час Варшавського повстання (головна військова операція польського опору Армії Крайової проти Третього Рейху з метою звільнення Варшави і відновлення некомуністичної Польщі. Повстання збіглося з наближенням частин Червоної Армії до східної околиці міста та відступом німецьких військ. Але радянський наступ зупинився, дозволивши німцям перегрупуватися і знищити місто під час придушення повстання, яке тривало 63 дні. Повстання було найбільшою військовою операцією, здійсненою будь-яким європейським рухом опору під час Другої світової війни. Повстання почалося 1 серпня 1944 року в межах розвитку операції «Буря», плану загальнонаціонального захоплення влади в країні, перед радянським наступом. Основною метою повсталих було витіснення німецьких окупантів з міста і підтримка подальшої боротьби проти гітлерівської коаліції. Побічним політичним завданням було прагнення звільнити Варшаву до підходу радянських військ, щоб підкреслити незалежність польської держави, привести до влади підпільний уряд у вигнанні і не допустити насадження Радянською владою Польського комітету національного визволення. Спочатку полякам вдалося взяти під свій контроль більшу частину центру Варшави, та подальші події розвивалися не на користь повсталих і до сих пір є предметом суперечок. Точна кількість жертв повстання залишається невідомою, вважається, що близько 16 000 учасників польського опору загинуло і близько 6 000 було важко поранено. У каральних кампаніях було

вбито від 150 000 до 200 000 осіб мирного населення. Німецькі втрати склали більше 8 000 солдат убитими та зниклими без вісті і 9 000 пораненими. Під час вуличних боїв було знищено близько 25% житлового фонду Варшави. Після капітуляції польських сил німецькі війська цілеспрямовано квартал за кварталом зрівняли з землею ще 35% будівель міста. Усього, з огляду пошкоджень, завданих польській столиці в період оборони 1939 року та повстання у Варшавському гетто 1943 року, до моменту вступу до Варшави Червоної армії в січні 1945 року, більше 85 % міста лежало в руїнах). Ніхто не думав, що подружжю вдасться врятуватися, тому навіть з'явилася офіційна інформація про смерть улюбленця польських дітей.

Німецьку окупацію пережив у Варшаві. Далі перебрався до Кракова, а з 1944 року замешкав у Закопаному. Після 1945 року твори його були фактично під забороною. Справа у тому, що функції міністра культури після війни виконував Вінценз Жимовський, якого Макушинський свого часу звинуватив у плагіаті.

А з 1948 року соцреалізм став офіційною доктриною польської літератури. Макушинський не вписався у новий культурний контекст. Тому доживав останні роки в забутті та бідності. З дружиною вони жили фактично на ті гроші, які вона заробляла уроками музики. Людина успіху, культовий письменник міжвоєнного двадцятиріччя зіткнувся з новою, неприємною реальністю: тепер його вважали таким, що може шкідливо вплинути на повоєнну молодь.

Макушинський почав важко хворіти, фактично нічого не писав. Єдине, що його тримало і підбадьорювало, — спілкування з дітьми. Дітям було байдуже до заборон і до того, що думають дорослі про творчість їхнього улюбленого письменника: вони дзвонили, надсилали листи. У листах діти просили, щоб пан письменник якось вплинув на те, що дитячі книжки такі дорогі, бо це нечесно, що дитяча книжка дорож-

ча за «дорослу», а ще дорослі завжди шкодують грошей на книги дітям. А одна дівчинка скаржилася на вчительку, що забрала в неї книжку «Панна з мокрою головою», яку вона читала на уроці хімії, і заборонила у бібліотеці брати іншу. Дівчинку обурювала така несправедливість, адже вона так і не знала, чим завершилася ця історія. А хтось просто писав, що він цілує пана письменника так міцно, як свого татуса.

За свою творчість ще раніше отримав членство у Польській Академії Літератури, державну літературну нагороду (1926). У 1936 році був нагороджений хрестом Французької Почесної Ліги за заслуги в літературній діяльності, у 1938 році нагороджений Командорським хрестом Ордену Відродження Польщі.

Книжки Корнеля Макушинського стали популярними серед молоді завдяки вмілому конструюванню оповіді. Оптимізм, шляхетні моральні постави, віра в людську доброту, співчуття скривдженим — виховні якості його творів.

Помер Корнель Макушинський 31 липня 1953 року, похований на Цвинтарі Достойних у місті Закопане. Саме там зараз знаходиться його музей. Його твори для дітей і молоді, перекладені багатьма мовами світу, друкуються і в Україні.

Корнель Макушинський є патроном багатьох польських шкіл. А з 1994 року заснована Літературна нагорода імені Корнеля Макушинського. Написав він близько 50 книжок, і в кожній з них — любов до людини.

Вислови Макушинського:

«Немає на світі людей злих, є люди нещасливі»

«Бути розумним — важко, а бути добрим — ще важче»

«Треба любити і людину, і гору, і камінь, і сонце»

«І хоч би в душі тисячі хвилювань, а в серці море сліз, знайди на його дні усмішку»

«Любов примножує любов»

«Красиве є вічним, красиве не може померти»

Твори

- 1908 — «Улов зірок» (збірка поезій)
1909 — «Веселі речі»
1910 — «У калейдоскопі»
1911 — «Дивні повісті»
1913 — «Арабські пригоди»
1914 — «Сонце в гербі»
1915 — «Перли та свині»
1917 — «Чумацьким шляхом»
1924 — «Про духів, дияволів та жінок»
1925 — «Безгрішні літа» (мемуари)
1927 — «Сумні іграшки»
1928 — «Смішні люди»
1929 — «Життя пані та інші брязкальця»
1931 — «З середи на п'ятницю»
1932 — «Людина, знайдена вночі»
1934 — «Співаючий диявол»
1937 — «Зламаний меч»
1939 — «Листки з календаря»
1946 — «Лист з того світу»
Дитячі твори:
1916 — «Дуже дивні казки»
1928 — «Про тих двох, що вкрали місяць» (на його основі знятий фільм і анімаційний серіал)
1930 — «Товариш веселого диявола» (на основі цієї казки знято два фільми і серіал)
1932 — «Панна з мокрою головою»
1934 — «Хлопець із крилами»
1936 — «Велика брама»
1937 — «Скандал через Басю»
1937 — «Сатана з сьомого касу»
1957 — «Шаленства панни Еви»

Разом із польським художником Мар'яном Валентиновичем:

- 1933 — «120 пригод Цапка Матолка» (120, тому що книга містила 120 ілюстрацій)
1935 — «Пригоди мавпенятка Фікі-Мікі»

«Пан Ниточка»

У містечку Тайдарайда жив кравець Юзеф Ниточка. Був він такий худючий, що запросто міг пролізти у вушко голки. І харчувався він одними макаронами, бо тільки вони могли пролізти в його горло. Якось циганка поранила ногу, і пан Ниточка її зашив. За це вона йому відкрила таємницю: якщо він вийде з міста і помандрує на захід, то неодмінно стане королем. І пан Ниточка вирушив у мандри. Та спочатку він вирішив дізнатися в людей, а куди ж це йти і де цей захід. Ніхто йому не зміг допомогти. Лише один 106-річний старець відповів, що захід — це на заході.

Як тільки Ниточка вийшов за місто, то його одразу підхопив вітерець. Кравчик летів і сміявся, адже це так весело — летіти. Та вітер швидко втомився і відпустив його. Пан Ниточка гепнувся на плечі Опудалу. Далі у подорож вони вирушили удвох. А перед тим Ниточка відремонтував Опудалові одяг. По дорозі вони потрапляють у пастку чортів, але вдало з неї вибираються. Саме чорт розповів Ниточці, що у місті Ледьдосунеш помер король і зараз шукають нового. Це було дуже славне місто, що було відоме своїми ковалями, які вміли підковувати кіз. Йшли вони сім днів та сім ночей. А коли вони дійшли, то побачили, що у місті страшна біда: порвалося небо і з нього постійно йде дощ. Кравець зашив небо і одружився на принцесі. Так він став королем. А граф Опудало став начальником королівської охорони і слідкував, щоб на голову новому королю не сідали горобці.

Казка Макушинського побудована за принципом чарівної казки: є відлучення від дому, знаходження помічника, долання труднощів, винагорода — отримання королівства та королівни. Але незвичність героїв та переведення дії в абсолютно іншу площину створює комічний ефект. Так, герой-рятівник — кравець Ниточка, такий худючий, що навіть вітер може його підняти. Його помічник — Опудало. Рятувати вони повинні місто від дощу. А подвиг Ниточки зводиться до того, що він зашиває небо над містом. Але нагорода дуже серйозна: він стає королем цього міста і одружується з принцесою.

Гумор та гра — основні принципи побудови цієї казки, а також більшості творів для дітей К. Макушинського.

«120 пригод Цапка Матолка»

Якось, коли Корнель Макушинський перебував на лікуванні у санаторії, до нього у гості завітали видавець Ян Гебетнер та художник Мар'ян Валентинович. Видавець запропонував Макушинському та Валентиновичу удвох написати ілюстровану книжку для дітей. Стали вибирати героя:

- Може, песик? — запропонував Валентинович.
  - Песику у кожній моїй книжці, — заперечив Корнель.
  - Ну, то про котика можна.
  - Ні, котики були. Але ще не було птахів.
  - Ні, їх важко малювати в дитячих книжках, — заперечив художник.
  - То, може, коні?
  - Вони незграбні та сильні. Те саме з коровами. Може, коза? А найкраще козеня! — запропонував Мар'ян.
  - Козлик? — вигукнув Макушинський. — Козлик Матолко! Майже як Корнель Макушинський.
- Того ж вечора він засів за роботу.

За вечерею він побачив сумного молодого чоловіка. Виявилось, що молодий пан мешкає у Пацанові і кожен може називати його пацаном. Корнель Макушинський трохи замислився і за кілька хвилин пообіцяв молодика, що зробить його місто найславетнішим — напише про нього книжку. А за два тижні була написана перша книжка пригод Козлика Матолка, в якій головний герой вирушив у подорож до Пацанова, в якому жили найкращі майстри, що вміли підковувати кіз.

Це була одна з найперших книг-коміксів польською мовою.

Одне з беззаперечних, хоча і сумнівних завоювань культури ХХ століття — комікси. Тобто в тому чи іншому вигляді історії в картинках існували і раніше, але розвиток жанру припадає на останні сто років. Комікс — це жанр сучасного мистецтва, що поєднує образотворчий ряд з літературним текстом. Польський автор, історик кіно Є. Теплиць у книзі «Мистецтво коміксу» пише: «Комікс мій ніколи не був формою розповіді для дітей, лінія розвитку була протилежною...». За допомогою коміксів можна було дивилися насупільство.

В Україні комікси досі вважають розважальною літературою. Але з часом, по мірі того, як вони стають визнаним видом мистецтва та літератури, вони все частіше використовуються у навчанні. Новітні дослідження свідчать про те, що комікси та графічні романи не тільки мотивують, але й підтримують тих, хто навчається, і є високоефективними під час викладання «об'ємного» матеріалу в таких галузях, як наука і суспільствознавство.

Польські письменники Корнелій Макушинський та Мар'ян Валентинович у співавторстві створили книгу коміксів — «120 пригод Цапка Матолка». 2014 року було

презентовано двомовне (українською і польською) видання відомої байки. Книга вийшла у львівському видавництві «Каменяр» коштом Фонду «Допомога полякам на сході» (м. Варшава). Переклад здійснила кавалер «Ордену Усмішки», член Стрийської організації Національної спілки письменників України, поетеса Теодора Савчинська-Латик.

В основі історії про козлика Матолка — подорож молодого цапка до міста Пацанів. Головний герой змушений вирушити назустріч пригодам, адже саме його делегують знайти місце, «де кіз підковують». Віршована казка складається зі 120 історій, в українському варіанті — з 4-х частин. Персонажі комікса структуровані таким чином: *чарівні істоти* (Баба-Яга, Дракони-машина, королівна, панопудало і т. д.); *тварини* (лісові звірята, свійські тварини, морські чудовиська, африканські слони, північні олені); *люди* (діти, батьки, солдати, представники різних професій). На своєму шляху цапок Матолко зустрічає мудрих людей, які дають поради й допомагають подолати труднощі. Головний герой знайомиться з новими друзями, проходить через спокуси (грошима, славою, царівною) й небезпеку, долає перешкоди й знаходить вихід із різних ситуацій. Корнелій Макушинський та його співавтор використовують типовий для казки принцип — поєдинок з ворогом, якого можна перемогти з допомогою товаришів і кмітливості. Для Матолка характерним є триумфальне повернення у Варшаву та Пацанів, тепер герой більш зрілий, він побував у різних світах, читав лекції для студентів, друкувався у газетах і може збагатити свою громаду новими знаннями.

Визначальним елементом будь-якого коміксу є ідея. Вона описує його зміст, створює загальну атмосферу й покладає початок візуальному ряду. Будучи високоосвіче-

ною людиною, пан Макушинський конструює героя, інтегрованого у реальне життя. У тексті присутні важливі для функціонування людства чинники: матеріальний — цапок Матолко демонструє комерційні здібності (продає кожухок, бороду, щоб купити їжу); культурологічний — зображено побут, звичаї, релігійні особливості різних етнічних груп (європейці, американці, африканці). Особливої уваги заслуговує географія подорожей головного героя — Америка, Афганістан, Індія, Китай, Португалія, Північний полюс.

Цікавим у творі для дітей є камео Корнелія Макушинського — несподівана поява у тексті самого автора. Камео (англ. *Cameo* — мініатюрний, епізодичний) може використовуватися як суто допоміжний елемент, але й може нести велике смислове навантаження, бути концептуальним елементом авторського задуму.

Цікаво знати

- 27 березня 2011 в Пацанові було відкрито перший у Польщі Інститут казки, названий іменем цапка Матолка, а також пам'ятник цьому герою;
- 2014 року в місті Стрию у притворі костелу Різдва Богородиці Карпатським товариством була встановлена пам'ятна таблиця Корнелію Макушинському;
- 2014 року побачила світ книга Анни Червінської-Ридел «Сонцем на папері: Весела розповідь про Корнеля Макушинського». Анна Червінська-Ридел — музикант, педагог, авторка чималої кількості книжок для дітей та молоді на музичну, історичну, сучасну, біографічну тематику. Вона є авторкою біографічних книжок про відомих поляків: про Шопена, Скłodовську-Кюрі, про Януша Корчака, про Макушинського. Книга «Сонцем на папері» одразу отримала чимало схвальних відгуків, адже авторка дала можливість читачу по-новому глянути на відомого польського письменника. Вона разом зі своїми маленькими читачами їде до батьківського дому письменника, до вже тепер екзотичної школи, відвідує місця забав майбутнього письменника, подорожує до Бурбишек, де письменник знайшов своє велике кохання, до Варшави та Закопаного, зазирає до творчої лабораторії письменника. Перед читачем постає не лише письменник, а й людина-оптиміст, надзвичайно закохана в літературу та сонце.
- 2014 року в Японії буде відкрито величезну бібліотеку коміксів манга. Реалізація проекту вартістю більше 1 мільйона доларів проходить за підтримки уряду країни. Планується, що найбільша у світі бібліотека ко-

міксів манга буде являти собою величезний будинок зі скла і бетону, пристосований не тільки для зберігання та читання коміксів, але і для проведення великих конференційна цю ж тему.

Запитання і завдання

1. В чому особливість творчості польського письменника К. Макушинського?
2. Чи можна використовувати твори Макушинського у початковій школі?
3. Поясніть значення термінів «комікс», «манга», «камео»?
4. Які знання й уміння потрібні учням для роботи з коміксами?
5. Що може зацікавити у змісті віршованої казки «120 пригод Цапка Матолка»?
6. Чи зрозумілими для учнів будуть висунуті у творі проблеми?
7. Які дії цапка Матолка свідчать про те, що він справжній патріот?
8. Яким чином залучити до спільного читання батьків?
9. Якою мірою кожен із співавторів долучився до розкриття обраної теми?
10. Підготуйте мультимедійну презентацію творчості Корнелія Макушинського.

Література

1. Макушинський К. Пан Ниточка // <http://www.bankreceptov.ru/skazki/skazki-0022.shtml>
2. Makuszyński K. Uśmiech Lwowa // <http://lwow.home.pl/usmiech.html>
3. Макушинський К. Пригоди цапка Матолка / К. Макушинський. — Познань, 2014. — 96 с.
4. Гербова В. Розвиток мовлення на заняттях з використанням сюжетних картинок / В. Гербова // Дошкільне виховання. — 1998. — № 8.

5. Ёрсатер Е. Малюємо комікси щодо сталого розвитку: Навчально-метод. посібник / Е. Ёрсатер, М. Мелманн, Л. Пшеніцина, І. Семко, І. Тікота (Укр. версія Ігор Сущенко, Олена Пометун).
6. Czerwińska-Rydel A. Słońcem na papierze / A. Czerwińska-Rydel. — Łódź: Akapit Press, 2014. — 120 s.
7. Fabiański T. Ze wspomnień, [в:] Wspomnienia o Kazimierzu Wierzyńskim, zebrał i opracował Paweł Kądziera, Warszawa: Biblioteka "Wież", 2001. — S. 63-74. (Переклав Андрій Павлишин)
8. Kornel Makuszyński — optymistyczna wizja świata // <http://www.lwow.home.pl/naszdziennik/makuszynski.html>
9. Olech J. Patos i zwykłe dobro / J. Olech // <http://www2.tygodnik.com.pl/tp/2821/kultura01.php>

Яніна Порожинська

Janina Porazińska
(1888—1971)

Відома польська письменниця, перекладач зі шведської. Працювала у довоєнних дитячих часописах «Друг дітей», «Промінь» і «Промінчик». До 1939 року була редакторкою журналів «Вогник», «Сонечко», «Ранок». В роки окупації у галузі освіти та культури працювала підпільно. Нагороджена Орденом Усмішки.

Основні твори: «У хатині Войтуся», «Ясь і Кася», «Шевчик Ниточка», «Щоденник Чорного Носика».

Народилася 29 вересня 1888 року у Любліні у Старому Місті у будинку з пекарнею на першому поверсі. У своїх книгах вона не раз поверталася сюди. До місця, де провела своє дитинство. У жодних документах немає інформації про люблінський період письменниці. Але факти-спогади є в її творах.

Навчалася на природничому відділі Ягеллонського Університету у Кракові. Дебютувала 1903 року на сторінках «Мандрівника» як поетка. Співпрацювала з дитячим журналом «Друг дітей».

У 1917 році стала одним із ініціаторів створення журналу «Вогник». У 1927-1939 роках була редактором журналів «Вогник», «Сонечко», «Ранок». Протягом 1922-1925 років працювала у Міністерстві з питань релігії та освіти.

Була палкою прихильницею збереження польського фольклору. Зібрала його чимало та опрацювала. Саме тому в її віршах та казках наявні фольклорні мотиви.

У 1958 році переклала та адаптувала для дитячого читання «Калевалу» («Калевала» (фін. Kalevala) — карело-фінський поетичний епос про подвиги та пригоди героїв казкової країни Калева. Складається з 50 рун (пісень). В основу покладено народні епічні пісні. Їх як матеріал «Калевали» зібрав і обробив Еліас Леннрот (1802-1884). Першу композицію з 32 рун опубліковано в 1835 році, другу, з 50 рун — у 1849 році. На території села Калевала стоїть сосна, під якою, згідно за переказом, він працював).

Нагороди та відзнаки

- 1950 — нагорода Союзу польських літераторів
- 1953 — нагорода Президента Ради Міністрів
- 1955 — Медаль 10-річчя Народної Польщі
- 1955 — Офіцерський Хрест Ордену Відродження Польщі
- 1957 — нагорода міста Варшава
- 1966 — Хрест Командорський Ордену Відродження Польщі
- 1969 — Кавалер Ордену Усмішки

Твори

- 1923 — «У спаленому маєтку»
- 1924 — «Майстер Ліпиглина»
- 1925 — «У хатині Войтуся»
- 1929 — «Коптюшко»
- 1933 — «Ясь і Кася»
- 1933 — «Весела громадка»
- 1937 — «Легенди»
- 1937 — «Матіуш Жайворон»
- 1938 — «Казка про сімох круків»

- 1947 — «Журавлина»
1947 — «Новинки балабола»
1947 — «Божа стежка королеви Кінгі»
1950 — «Про бабусю»
1952 — «Смики, смики на патики»
1952 — «За горами... за лісами...»
1955 — «За тридев'ятою рікою»
1955 — «Зухвалий пташок»
1957 — «Хто мені дав крила» (про Яна Кохановського)
1958 — «Таємничі черевички»
1961 — «Чарівна книга»
1964 — «Щоденник Чорного Носика»
1967 — «Моя книжечка»
1973 — «Шевчик Ниточка»

Поражинська — авторка чималої кількості віршів та казок для дітей. Також її авторству належить одна з популярних польських коліскових:

ПЛАЧЕ ВІТЕР

*Плаче вітер у комині,
скиглить, нарікає:
Шлях мій крізь лани поснули
без кінця, без краю.*

*Налечу на суччя-гілля
в лісі серед ночі —
плац старенький, плац блаженький
розірву на клоччя.*

*Промочу я, застуджу я
ніжки свої босі,
коли спати укладуся
просто в зимні роси.*

- *А у мене у колісці
пухова перинка.
Ходи, вітре, гріти ніжки,
— зглянулась Яринка.*
- *Ти згорнися у клубочок,
щоб було тепленько,
і до ранку у колісці
відпочинь тихенько...
(переклад Галини Михайловської)*

«Щоденник Чорного Носика»

Це казкова історія про ведмедика, який після чималої кількості цікавих і часом страшних пригод потрапив до редакції «Сонечка» (журнал для дітей, що виходив у 1934-1939 роках за сприяння професора Йозефа Влодарського, письменниці Яніни Поражинської та художника Міхала Биліні). У редакції журналу ведмедик відповідав на листи маленьких читачів.

У цій книзі трохи казки, трохи реальності, трохи романтики, трохи дидактизму. Але передусім — це трепетна і ніжна історія про Чорного Носика та його опікунки Малгосі, яка віднайшла його на магазинній полиці і полюбила одразу.

Чорний Носик стає справжнім другом для дівчинки. От лиш часом губиться і має клопоти. Але це не так вже й погано, бо знайомиться з новими звірами та людьми. І завжди повертається до своєї господині.

Малгося підростає і має все менше часу на ведмедика, тому вирішує віднести його до редакції дитячого часопису.

«Шевчик Ниточка»

Ниточка був молодим та бідним шевцем. Мандрував світом і латав старе взуття. Він мав добре серце, тому помагав усім, кого зустрічав на своєму шляху. Коли побачив мурашник, зруйнований ведмедем, допоміг мурашкам його відновити. Коли побачив знищену пасіку, допоміг бджолам навести там лад. Коли зустрів на ставку диких качок, поділився з ними хлібом. Вдячні звірята обіцяли йому допомогти при потребі. Але Шевчик не звернув на те уваги.

Одного дня він дійшов до країни, де був великий замок. Виявилось, що у ньому мешкала зла чаклунка. Від місцевих жителів Ниточка довідався, що вона ув'язнила гарну дівчину. Чимало героїв намагалося її звільнити, але гинули від рук чаклунки. Ниточка теж захотів допомогти панночці. Постукав у ворота замку і вимагав звільнення дівчини, оскільки, мовляв, хоче з нею одружитися. Чаклунка відповіла, що звільнить її, якщо Шевчик виконає завдання. Ниточка погодився.

Чаклунка відвела його до однієї з кімнат, де лежав пісок, перемішаний з маком, і наказала відокремити мак від піску до ранку. До нього на допомогу прийшли мурашки. Яких він колись врятував.

Наступне завдання — знайти золотий ключик на дні ставу — Ниточці допомогли виконати качки, яким він не пожалів останній шматок хліба.

Далі чаклунка повела його до покою, де сиділо дев'ятеро пань, однаково вдягнених і з закритими обличчями. У кімнату налетіли бджоли і почали кружляти навколо однієї дівчини. Ниточка на неї вказав. Чаклунка перетворилася на птаха. А врятована панна вийшла заміж за Ниточку, і вони почали жити у замку чаклунки.

У Варшаві є парк імені Яніни Порожинської. Там — алея Шевчика Ниточки, палац забав, магічна крамничка. Також там відбуваються читання дітям. Мета створення цього парку — вшанування пам'яті письменниці, а також необхідність створення простору, де можна було би читати дітям казки.

Запитання і завдання

1. Підготуйте проект на тему «Польські журнали для дітей».

2. Як поляки увіковічили ім'я Поражинської?

3. Головним героєм «Щоденника Чорного Носика» став іграшковий ведмідь. У яких ще творах дитячої літератури ведмеді є головними героями?

5. На вашу думку, чому саме ведмедик є головним героєм?

6. У чому особливості казки «Шевчик Ниточка»?

Спробуйте прочитати казку Поражинської в оригіналі:

Janina Porazińska, Szewczyk Dratewka

Żył sobie raz szewczyk Dratewka. Biedak był z niego a biedak! Aby liche odzienie na grzbiecie, aby podarte skórzniaki na nogach, aby torba, a w niej kromka chleba — cały to był jego majątek.

Od wsi do wsi wędrował i stare obuwie łątał.

Szedł raz Dratewka wielkim lasem, zobaczył pod sosną rozrzucone mrowisko. Musi niedźwiedz, który na wiosnę rad mrówcze jaja wyjada, taką im psotę uczynił.

Biedne mrówki biegaly na wszystkie strony, znosiły po ziarnku piasku, po igielce sosnowej i mrowisko na nowo narządzały.

Uzalił się nad nimi Dratewka, zdjął z głowy czapkę i jako mógł — to rozrzucone mrowisko na jedną kupę czapką zgarnął.

Wtedy na wierzchołek mrowiska wyszła mrówkowa matka i powiedziała:

— Dziękuję ci, dobry człowieku. Jak będziesz kiedy w potrzebie, to przyjdziemy ci z pomocą.

Uśmiechnął się szewczyk, bo jakąż pomoc mogłyby mu dać nędzne mrówki, pokłonił się im i poszedł w dalszą drogę.

Minęło dni mało-wiele. Szedł znów Dratewka puszcza zieloną, puszczy szumiącą i znów zobaczył wielką krzywdę.

W dziupli starej sosny była barć i ktoś tę barć zniszczył. Plastry wosku leżały na ziemi, miód ściekał po drzewie.

Musi i tutaj niedźwiedz gospodarował.

Zaczął Dratewka pszczołom pomagać. Pownosił plastry na drzewo i w dziupli je umocował, woskiem otwór oblepił, miód ciekący zatamował.

Wyszła na brzeg barci pszczela królowa i powiedziała:

— Dziękujemy ci, dobry człowieku. Jak będziesz kiedy w potrzebie, to przyjdę ci z pomocą.

Znów się Dratewka aby uśmiechnął, pokłonił się pszczołom i poszedł dalej.

Minęło dni mało-wiele. Szedł raz Dratewka długą groblą między wielkimi stawami. Po stawach pływały dzikie kaczki. Jak Dratewkę zobaczyły, wielkim głosem zakwakały, po trzcinach się pochowały. Wiedziały dzikie kaczki, że po grobli myśliwi chodzą, do kaczek mierzą, bystre strzały na nie z łuków wypuszczają.

Stanął szewczyk na grobli i zawołał:

— Nie bójcie się, cyraneczki. Nie chcę do was mierzyć, a chcę się waszą urodą ucieszyć. Nie chcę was zabijać, a chcę was chlebem uczęstować!

I zaczął chleb kruszyć i do wody go wrzucać.

Wyplłynęły kaczki z trzciny, wszystkie okruchy z wody wybierały i bardzo się tej smakowitości dziwiły, bo nigdy jeszcze chleba nie jadły.

Aż najstarszy kaczor, piękny, z modrym lusterkiem na skrzydłach powiada:

— Dziękujemy ci, dobry człowieku, żeś nie przyszedł nas mordować, aleś przyszedł nas uczęstować. Jak będziesz kiedy w potrzebie, to przybędziemy ci z pomocą.

Uśmiechnął się Dratewka, pomyślał:

«Jakąż ja mogę mieć z was pomoc? Przyszwy za mnie nie przyszyjecie, obcaska za mnie nie przybijecie».

Ale ładnie, pięknie im się uklonił i poszedł dalej.

Idzie, idzie... aż zaszedł do takiej krainy, gdzie był zamek, a przy zamku wieża, a w tej wieży zamknięta była panna, a tej panny pilnowała czarownica.

Koło zamku ludzie stoją i tak sobie rozmawiają:

— Kto by się z tą panną ożenił, toby ją z niewoli czarownicy wybawił.

— Ale tylko ten się z nią może ożenić, km dwie roboty odrobi i zagadkę odgadnie.

— To może ja bym spróbował — mówi Dratewka.

— Nie wyrywaj się, głupil! Życie ci niemiłe czy co? Kto pójdzie na ochotnika, a nie zrobi, to temu czarownica głowę urywa.

A Dratewka swoje:

— Ale może ja bym spróbował.

— Nie tacy, jak ty, tu próbowali. Rycerze przyjeżdżali i królewicze, i książęta. Nikt nie potrafił tych robót zrobić, tej zagadki odgadnąć.

Nikomu czarownica nie darowała, wszystkim pourywała głowy!

Ale Dratewka swoje:

— A ja pójdę i spróbuję.

I szewczyk zastukał do bramy zamku.

Wyszła zaraz czarownica i pyta się:

Czyś ty człowiek? Czyś ty zwierz?

Czemu pukasz? Czego chcesz?

— Chcę się z tą panną, co siedzi na wieży, ożenić.

Jak zrobisz niedługo
robotę pierwszą i drugą,
a potem składnie
zagadkę odgadniesz,
to się ożenisz.

— Ano, popróbuję — mówi Dratewka.

Tak czarownica wpuściła go na zamek, zaprowadziła do komnaty, co się na siedmioro drzwi zamykała, co w oknie żelazną kratę miała, i powiada:

Masz tu piasku z makiem korzec.

Przebierz, zanim błysną zorze.

Jak nie zrobisz
do poranku,
to ci, panku,
urwę głowę, i gotowe!

I czarownica wyszła, i szewczyka w komnacie na siedmioro drzwi zamknęła. Siedzi Dratewka, w głowę się drapie i myśli:

«Tylachny wór przebrać! Piasek osobno... mak osobno... Toż tu roboty jest na rok, od wiosny do wiosny, a ona mi każe do świtania to zrobić! Oj, źle z tobą, Dratewka, źle!»

Wtem słyszy... za oknem po ścianie coś szura. Nabliża się ten szmer od okna, nabliża... i przez żelazną kratę zaczynają do izby wbiegać mrówki. Tysiące i tysiące... mnogość nieprzeliczona!

Skoczył Dratewka, mak z piaskiem z wora na podłogę wysypał. A mrówki, jak sil do roboty wzięły, jak zaczęły zwijać się, a jedna drugą poganiać, a ziarenka nosić mak na prawo, piasek na lewo... Do północkska wszystko przebrały.

Znów po ścianie zaszurało... Mrówki przez kratę przelazły i w las poszły. Ucieszył się Dratewka, pusty worek zwinął, pod głowę go sobie podłożył i zasnął. O pierwszej zorzy czarownica siedmioro drzwi odmyka i już cieszy się, że i temu zalotnikowi głowę urwie.

Wchodzi i widzi: mak na jednej kupce, piasek na drugiej, a szewczyk na ziemi siedzi i przeciąga się, bo się doskonale wyspał.

Wielce się czarownica zdumiała, ale nie daje o tym poznać po sobie, tylko powiada:

Dzisiaj to masz do roboty:
miała panna kluczyk złoty
i jak poszła do kąpieli,
upuściła go w topieli.
Uwiń mi się składnie
i znajdź kluczyk na dnie.

Jak nie znajdziesz do poranku,
to ci, panku, urwę głowę, i gotowe!

Poszedł Dratewka nad stawy. Stanął na grobli i zadumał się głębokim zadumaniem, i zafrasował się wielkim zafrasowaniem.

Jakże mu ten kluczyk znaleźć? Czy to wie, gdzie go panna upuściła? W którym stawie się kąpała? Czy wie, jakie tam w wodzie głębiny przepastliwe? Jakie tam w wodzie wiry zdradliwe?

Stoi, дума, sumuje...

Aż tu wypływa z trzciny kaczor i pyta:

— Czego ci potrzeba, znajomku nasz, dobry człowieku?

— Trzeba mi znaleźć złoty klucz, co go panna w kąpielu zgubiła. Jak klucz do poranku nie znaję, to mi czarownica głowę urwie.

— Nie frasuj się, dobry człowieku. Wszystkie cyranki będą nurkowały, wszystkie rybki będą szukały — klucz ci przyniesiemy.

Zaszurały trzciny, cyranki wypłynęły na staw. Zaburzyła się woda, rybki poszły na głębiny.

Minęło czasu mało-wiele, znalazła rybka klucz na dnie. Jak go znalazła, to go oddała kacze, a kaczkę oddała go kaczorowi, a kaczor wyniósł go na brzeg i powiada:

— Już się nie frasuj, dobry człowieku. Jużemy złoty klucz znaleźli.

Dratewka klucz chwycił, kaczorowi podziękował i do czarownicy pogonił. Wielce się czarownica zdumiała, ale nie daje o tym poznaki po sobie, tylko powiada:

Dzisiaj to masz do roboty:

Złoty klucz, złote drzwi,
czy ja zginę, czy li ty?

I kazała Dratewce iść za sobą.

Przeszli siedemset siedemdziesiąt siedem schodów i stanęli na szczycie wieży. Czarownice złotym kluczem złote drzwi otworzyła i weszli do komnaty. A w tej komnacie na ławie siedzi dziewięć panien. Wszystkie są jednakowo białe ubrane i wszystkie mają płócienne zasłony na głowach.

A czarownica powiada:

A teraz jest trzecia próba.

Albo gody, albo zguba.

Za chwileczkę już świtanie,

za chwileczkę ranek wstanie.

Musisz zgadnąć jak należy,

która z nich jest panną z wieży.

Jak nie zgadniesz

do poranku,
to ci, panku,
urwę głowę,
i gotowe!

Przygląda się Dratewka pannom, przygląda, która z nich jest inna, która może być panną uwięzioną, ale one wszystkie jednakowiuteńkie, jako te białe gąski na łące. Jak tu poznać? Jak tu zgadnąć?

Myśli szewczyk:

«Teraz to już przyjdzie mi zginać».

A wtem przez otwarte okno złote pszczoły wleciały, izbę okrążyły. A potem nad ostatnią w rzędzie panną zatrzymały się, złotą i szumiącą obręczą nad jej głową zawisły.

— Ta ci jest! — zawołał Dratewka.

I do ostatniej panny podbiegł.

Panna się zerwała, zasłonę odrzuciła i szewczyka obłapiła za szyję.

— O mój ty najmilszy! Z niewoli mnie wybawiłeś!

Jak to czarownica zobaczyła, raz-dwa-trzy! przemieniła się w jakieś ptaszysko, skrzydłami załopotowała, przez okno w świat daleki poszła.

I tyle ją widzieli.

A Dratewka z panną z wieży zaraz huczne wesele wyprawili i w czarownicy zamku zamieszkali.

Żyją tam szczęśliwie do dziś dnia.

7. Яку роль відіграють віршовані епізоди?

8. Що спільного має ця казка з народною фольклорною традицією?

9. Складіть порівняльну таблицю народної казки та літературної.

10. Підготуйте презентацію на тему «Варшавський парк імені Порожинської».

Література

1. Janina Porazińska Szewczyk Dratewka, wyd. Nasza Księgarnia, 2011.
2. Park dla dzieci im. Janiny Porazińskiej otwarto w Warszawie // <http://warszawa.naszemiasto.pl/artykul/1102561,park-dla-dzieci-im-janiny-porazinskiej-otwarto-w-warszawie,id,t.html>
3. Nasza Porazińska // http://kultura.lublin.eu/wiadomosci,1,2244,Nasza_Porazińska.html?locale=pl_PL

Юліан Ейсмонд

Julian Ejsmond
(1892—1930)

Юліан Ейсмонт — польський поет, прозаїк-натураліст, письменник-казкар, байкар, перекладач, редактор. Син художника Францішека Ейсмонта. Автор чималої кількості віршованих казок. Автор-редактор «Антології польської казки» (1915). Від його прізвища походить назва *Zakreću Ejsmonda* (по дорозі з Паляниці Більчанської до Морського Ока у Татрах).

Основні твори: «Антологія польської байки», «Байки та правди», «Казка про підземних чоловічків», «Мої мисливські пригоди», «Казка про Янка-сажотруса та задимлену піч короля Яся».

Народився 26 лютого 1892 року у Варшаві. Його батько був знаним художником мюнхенської школи живопису. Мати Марія — дочка літератора Юліана Венявського. Ще хлопчиком Юліан зацікавився мистецтвом та літературою, писав вірші.

У 1911 році завершив навчання в гімназії. Наступного року вступив на полоністику до Ягеллонського університету у Кракові. Перші твори побачили світ у 1907 році, а у 1909 році виходить його перша поетична збірка «Казки та правди». Любов до писання казок — то було в Ейсмонта на все життя.

Перерване навчання поновив у 1915 році, але вже на філософському факультеті.

Учасник Першої світової війни. Добровольцем ступив в армію, у 1919-1920 роках пройшов курс навчання в Особливій військовій школі Сен-Сир у Франції.

Повернувшись на батьківщину працював у Генеральному штабі Війська Польського в чині капітана (1920-1923), потім керував прес-службою Президіуму Ради Міністрів Польщі (1923-1925), не забуваючи і про літературу.

З 1922 по 1929 роки — редактор дитячого щомісячного додатку до газети «Варшавський Кур'єр».

Згадку про Ейсмонта маємо в одному з листів російського поета К. Бальмонта: «С волнением прочел я новую книжку Эйсмонда (он хоть и Поляк, а по крови Литвин). Его рассказ о дубе меня восхитил. Шлю мой стих к нему. Если Ваше Литовское чувство допустит, я бы хотел поместить его в «Северном Сиянии»...»

Це було оповідання про дуб, якому К. Бальмонт присвятив вірш «Юліану Ейсмонду, тому, хто написав літопис дуба» («Ты слышал старый дуб. Да будет же хвала...»). Цей вірш було надруковано у варшавській газеті «За Волю!» у 1930 році.

Будучи затятим мисливцем (одне з улюблених місць полювання — Біловезька Пуща), Ейсмонт написав чимало творів про природу та полювання. У 1923 році редагував журнал «Мисливський огляд», у 1924-1930 роках — «Польський мисливець». Видав «Календар мисливця».

З 1924 року — референт-мисливствознавець Міністерства сільського господарства та державного майна. Підготував закон про мисливство (1927).

У 1929 — віце-президент Ліги охорони природи Польщі.

Загинув 29 червня 1930 року в результаті автомобільної аварії в Закопане. Похований в Польщі.

Карел Чапек згадував: «А ще я в останню хвилину відмовився від участі у з'їзді Пен-клубів у Польщі. Упорядник навіть задалегідь відвів мені місце у машині для екскурсії в Закопане. Ним скористався Юліан Ейсмонт і по дорозі загинув в аварії. Ейсмондом я докоряю собі й досі».

Твори

- 1909, 1912 — «Казки та правди»
- 1914 — «Казка про підземних чоловічків»
- 1922 — «Вічна любов»
- 1925 — «Казка про Янка-сажотруса та задимлену піч короля Яся»
- 1927 — «У пущі»
- 1929 — «Мої мисливські пригоди»
- 1931 — «Дивлячись на моїх синів»
- 1931 — «Янек у пущі»
- 1931 — «Маленькі мисливці»
- 1931 — «У сонці»
- 1935 — «Стіл та ножиці»

Юліан Ейсмонт писав вірші, казки, оповідання, байки та мисливські спогади. Перекладав польською з латини античних та польських поетів. За переклад латинських віршів Я. Кохановського у 1919 році отримав державну літературну премію.

Опублікував збірку мисливських оповідань «Спогади мисливські» (1925) та «Мої мисливські пригоди» (1929). Хотів написати великий прозовий цикл «У пущі». Його розпочала книжка «Розповіді про серця звірів» (1927). Наступна — «Життя дерев» (1929). Третя книга цього циклу «Книга вод» залишилася незавершеною.

Поетичний доробок останніх років життя був опублікований посмертно — «Стіл і ножиці» (1935).

Професор Януш Б. Фалінський так оцінив творчість Ейсмонта: «Близький контакт з природою, вміння відтворити світ людини та тварини у поєднанні з почуттям гумору та літературним талантом — ось секрет унікальності творів Ейсмонта. Опис природи Біловезької Пущі, на який натрапляємо у письменника, є пластичним та яскравим, рухливим, дзвінким...».

«Антологія польської байки» (1915)

Юліан Ейсмонт є упорядником та автором передмови до «Антології польської байки». До цієї книги увійшов 41 автор: коротка біографічна довідка та твори. Письменники розташовані у хронологічному порядку.

Упорядник зазначав, що байка є найдавнішим витвором людської уяви. Немає жодного народу, в якого не було би байок. Це доводить неабияку важливість цього жанру. Основна мета байки — дидактична. У цьому творі завжди присутнє повчання. Дидактизм завадив розвинути байці як ліричному жанру. Байка перестала бути поезією, а байкарі свою мету вбачали у позитивному впливі на людську душу. Байки — високоморальні твори, адже у них зло завжди покаране, а кожна чеснота винагороджена. Але таким чином порушується закон правдивості життя. Байка є щирою: може плакати та сміятися, причому, висміюються не тільки зло, але й вади людського характеру, загалом, казка має сміятися там, де смішно.

Байка може бути лише формально байкою, не маючи ніякої літературної цінності. У такому випадку годі й говорити, що вона може вплинути на людину, зацікавити читача, змусити його замислитися. Байка найперше повинна бути художньою.

Завдяки свої повчальності та захопливому сюжету казка увійшла у коло дитячого читання.

Філософська байка — це читання для дорослих, пізнання ними мудрості життєвої.

Завершується антологія байками самого Ейсмонда: «Рак і малина», «Вовк і поліцейський пес», «П'явка та гедзь», «Віслюк та філософ», «Черепашка та чоловік».

Юліан Ейсмонд не проводив чіткої межі між байкою та казкою. У польській мові слово «байка» найчастіше вживається у значенні казка, а не байка. Проте Ейсмонд віддає перевагу вживанню терміну байка щодо своїх творів і на позначення власне байки, і на позначення казки. Байки Ейсмонда гострі, влучні з властивим автору почуттям гумору. Так, наприклад, у байці «Віслюк та філософ» Віслюк вирішив спитати у філософа, чи той знає, хто він, своє місце у житті. Філософ відповів, що він знає те, що він нічого не знає, а віслюк подумав, що він розумніший за філософа, бо хоча би знає, що він віслюк. У байці «Черепашка та чоловік» чоловік співчуває черепаці, що вона закута у панцир. Черепаха відповідає, що вона щасливіша за чоловіка, бо в разі чого їй не потрібно буде евакуюватися.

У байках, що почасти нагадують казки, діють люди, звірі, птахи, предмети.

Це віршовані тексти, написані легко і зрозуміло. Мають на меті не лише навчити, але й розважити як дитину, так і дорослого.

«Казка про підземних чоловічків» (1914)

Одна з популярних віршованих казок Ейсмонда — «Казка про підземних чоловічків». У цьому творі показано циклічні зміни природи.

Починається казка з того, що великими кроками до лісу йде Весна, Мати-земля будить від довгого зимового сну своїх дітей — підземних чоловічків.

Не варто їх плутати з краснолюдцями, адже вони не носять борід, мають кольорові ковпачки, на відміну від краснолюців, що носять ковпачки лише червоного кольору. Підземні чоловічки, землелюдці, хочуть гідно зустріти весну: вибира-

ють найяскравіший одяг, садять квіти та вчать пісні весняних птахів.

А згодом приходиться Літо — час веселощів та забав. Радісні підземні мешканці не помічають холодного подиху Осені. А це час, коли вони мають повертатися під землю, аби заснути глибоким зимовим сном.

У цікавій та доступній для дітей формі автор веде розповідь про чотири пори року, народження та повторюваність явищ природи.

«Казка про Янка-сажотруса та задимлену піч короля Яся»

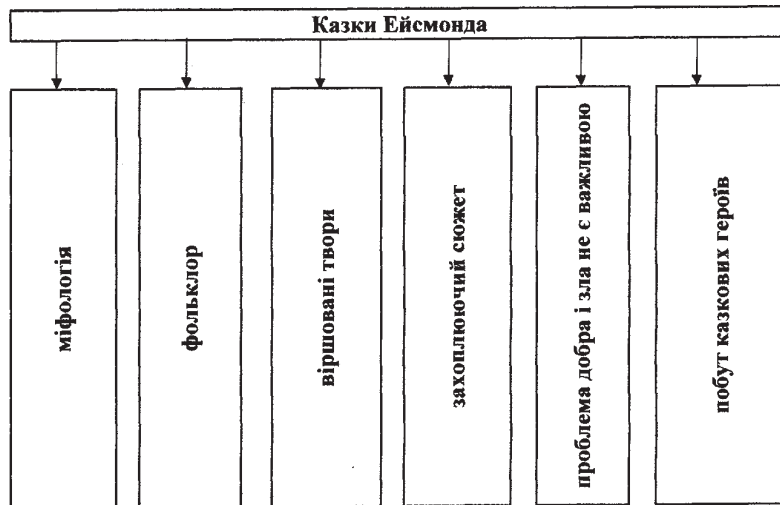
Маленький сажотрус дізнається, що комин короля дуже димить, і вирішує йому допомогти. Для цього він долає важкий шлях, навіть зустрічає болотного демона Боруту, що пропонує Янкові залишитися у нього серед скарбів та розкоші, але Янко відмовляється.

Він рятує королівського кухаря від розлюченого зубра, і той допомагає йому потрапити до короля через трубу комина. Маленький сажотрус ретельно вичистив комин. Король саме дримав на своєму троні, і хлопчик наважився зняти з його голови корону і приміряти. Король саме тоді прокинувся. Він хотів жорстко покарати сажотруса, але побачивши вичищений комин помилував. І навіть нагородив орденом.

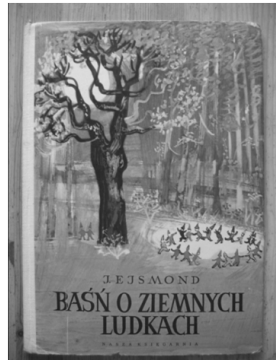
Янко з почестями повертається додому. Але час від часу згадує королівські покої і мріє про корону, яка би зробила його королем сажотрусів.

У віршованих казках Ейсмонда головними героями виступають маленькі чоловічки, що нагадують дітей як зовні, так і поведінкою. У них не є важливою боротьба добра і зла. Головне — сам шлях головних героїв, сповнений перепон та перешкод, що має завершитися щасливо і перемогою.

У цих казках зло присутнє умовно, і герої легко його долають, повертаючись до свого звичного життя.

Юліан Ейсмонд не лише вчить маленького читача, він з ним грається, розповідаючи цікаві історії про героїв — маленьких, але сильних, рішучих і впевнених у собі. Проблеми, що виникають у них, дорослими не сприймуться серйозно, але діти можуть зрозуміти, наскільки є важливим задимлений комин короля чи страх маленького кухаря. І лише діти здатні зрозуміти неймовірну радість земледюків від зустрічі з весною.

Запитання і завдання

1. Прочитай вір Ейсмонда «Усмішка дитини». Поділися враженнями.

Julian Ejsmond "Uśmiech dziecka,
Kiedy Cię smutne życie do ziemi pochyła,
Kiedy złością dokoła zieje cały świat.
Aby się rozpromienić — spójrz na motyla,
Albo ptaka posłuchaj, lub powąchaj kwiat.

A jeżeli masz dziecko — najszczęśliwszy z ludzi,
Które jest jako motyl i ptaszek i kwiat.

Spójrz w oczy twego dziecka...

W sercu Ci się zbudzi radość,

Której nie zaćmi najsmutniejszy świat.

Jest podłość i jest rozpacz i troska i żal.

Są złe siły dookoła i jest moc zdradziecka,

Co wiednać każe kwiatom, ptaki pędzi w dal;

Moc tę zwycięża jedno tylko: uśmiech dziecka"

2. У чому особливості творчості Ейсмонда?
3. Яке значення байці як жанру літератури відводив письменник?
4. Назвіть улюблену тематику автора.
5. Підготуйте фоторепортаж про життя письменника.
6. За що письменник отримав літературну державну премію?
7. Назвіть найвідоміші твори автора.
8. Охарактеризуйте особливості віршованих та прозових казок.
9. У чому особливість байок Ейсмонда?
10. Розкажіть про вірш-присвяту одному з творів Ейсмонда.

Література

1. Юліан Ейсмонад // <http://www.encyklopedia.puszcza-bialowieska.eu/index.php?dzial=haslo&id=653>
2. Antologia bajki polskiej: Julian Ejsmond. — Nakł. Gebethnera i Wolffa, 1915. — 198 с.
3. Ejsmond J. Baśń o ziemnych ludkach. — Book House, 2009. — 28 с.
4. Julian Ejsmond // http://pl.wikipedia.org/wiki/Julian_Ejsmond

Марія Людвіка Ковнацька

Maria Ludwika Kownacka
(1894—1982)

Польська письменниця, перекладач з російської мови, авторка дитячих п'єс та радіопередач, вчитель, бібліотекар. Створювала свої п'єси на основі польського фольклору. У її «навчальних» казках завжди присутній елемент гри.

Основні твори: «Пластусеві пригоди», «Щоденник Пластуса», «За живим парканом», «Пригоди професора Сонечка»

Марія Людвіка Ковнацька народилася 11 вересня 1894 року в Слупі.

У середній школі навчалася у Варшаві. Слабке здоров'я та недостатня матеріальна допомога з боку родини не дозволили їй завершити навчання.

У 1912 році сімнадцятирічна письменниця стала працювати вчителькою Денбовій Гурі Кутновській.

У 1915 році під час Першої світової війни евакуювалася до Мінська, де організувала освітню роботу.

1918-1919 — повернулася до Кживди, де організувала там першу офіційну народну школу. У цей час пише чималу кількість невеличких творів для дітей.

У 1919 році переїздить до Варшави, працює секретарем прес-служби, а також співпрацює з журналом «Вогник» (його додаток для дітей — «Вогняничок»).

Згодом до 1939 року працює бібліотекаркою у Бібліотеці Міністерства Сільськогосподарських Реформ.

У 1928 році співорганізовує ляльковий театр «Бай», для якого сама пише сценарії.

У 1931 за ініціативи Яніни Поразінської пише для «Вогняничка» серію оповідань про Пластуса. Ці історії згодом ляжуть в основу «Пластусевого щоденника».

1936 — виходить книга «Пластусевий щоденник», що після війни пережила 20 перевидань.

Перед Другою світовою війною письменниця мешкала у Варшаві (за тією адресою, де вона мешкала, зараз знаходиться її музей та відділ Музею Дитячої Книжки).

Мріяла про власний будиночок. Планувала побудувати його у Ломянках, але війна та повоєнні роки завадили здійснитися цій мрії.

У 1958 році на цьому місті таки спорудили будиночок, який авторка назвала Пластусово. Тут вона займалася своїм хобі — ткацтвом гобеленів, створенню мідної біжутерії. Також вивчала птахів.

Під час окупації перебувала в селі, де потай провадила освітню діяльність.

1946 року повернулася на роботу до Сільськогосподарського Міністерства, багато пише, видає твори, написані під час війни, та сценарії, писані для театру ляльок.

У 1948 році письменницю відзначили «Срібним Хрестом Заслуги».

У 1950 році виходить на пенсію і займається виключно літературною діяльністю, зустрічається з читачами.

У 1951 році отримує I премію міста Варшави у конкурсі Міністра Культури та Мистецтв за творчі здобутки.

1952 рік — отримує Крест Офіцерський Ордену Відродження Польщі за творчість та діяльність за останні сорок років.

З 1953 року займається активно охороною природи.

У 1956 році отримує літературну нагороду президента Ради Міністрів за педагогічну діяльність та літературну творчість для дітей та молоді.

У 1957 році виходить продовження історій про Пластуся — «Пластусеві пригоди».

1975 року письменниця отримує «Медаль Народної Освітньої Комісії» за заслуги в освіті та вихованні.

Померла 27 лютого 1982 року у Варшаві, там і похована.

Твори

1935 — Bajowe bajeczki i świerszczykowe skrzypczki, czyli o straszliwym smoku i dzielnym szewczyku, prześlicznej królownie i królu Gwoździku

1935 — «Дощик падає, сонечко світить»

1936 — «Пластусевий щоденник»

1936 — Kukuryku na ręczniku

1937 — O Jaśku, co się z Rokitą założył

1937 — Cztery mile za piec

1939 — Miała babuleńka kozła rogatego

1947 — Jak mysz pod miotłą

1948 — Kajtkowe przygody

1948 — O Rochu i jego grochu

1948 — Tajemnica uskrzydłonego serca

1949 — O Kasi, co gąski zgubiła

1949 — O Żaczku-Szkolaczku i o Sowizdrzale, co jeden kochał szkołę, a ten drugi wcale

1950 — Entliczek pentliczek

1950 — Kwiatki Małgorzatki

1951 — Wawrzyńcowy sad

1957 — «Пластусеві пригоди»

1957 — Rogaś z Doliny Roztoki

1958 — Szkoła nad obłokami

1960 — O Bidzie i złotych jabłkach

1961 — Orzeszek

1963 — Plastusiowo

1963 — Kamizela na niedzielę

1965 — W Świerszczykowie

1969 — Wesołe przedszkole

1970 — Teatrzyk superków

1971 — «За живим парканом»

Марія Ковнацька була нагороджена Орденом Усмішки (пол. Order Uśmiechu) у 1971 році. Орден Усмішки — спочатку польська, пізніше міжнародна нагорода, яка присуджується відомим людям, які приносять дітям радість. Це лікарі, письменники, педагоги, музиканти, відомі політики та релігійні діячі. Орден виглядає як медаль, покрита блакитною емаллю із зображенням сонця, що посміхається. Орденська стрічка біла із зображенням квітів.

У 1968 році польський журнал Kurier Polski заснував цей Орден, який присуджувався людям, які приносять радість дітям. Особливістю Орденом було те, що лицарів ордену вибирали діти. У 1979 році відзначався Рік дитини, Генеральний секретар ООН Курт Вальдхайм надав цьому ордену статусу міжнародного. Від моменту створення Орденом його лицарями стали 903 людини із 45 країн. Лицарів Орденом вибирають у результаті великого обговорення та голосування у школах та ліцеях Польщі 2 рази на рік: навесні та восени. В комісію з 60 осіб входять не лише громадяни Польщі (їх більшість), а й інших країн, а саме: Великобританія, Аргентина, Австралія, Білорусь, Бельгія, Франція, Ізраїль, Канада, Німеччина, Росія, Туніс, Україна, США, Угорщина, Італія, Румунія, Литва, Чехія, Азербайджан, Грузія, Вірменія, Японія, Сербія. На

церемонії вручення нагороди лауреат повинен із усмішкою випити склянку лимонного соку (відомі лауреати Ордену Усмішки: Астрід Ліндгрен, Туве Янссон, Іоан Павло II, Іван Малкович, Ян Твардовський, Януш Пшимановський, Далай-лама XIV, Джоан Роулінг, Мати Тереза, Нельсон Мандела, Стівен Спілберг).

Особливістю творів М. Ковнацької є легкий гумор та гра. Сміх відіграє важливу роль у житті дитини, як і плач, він супроводжує її від самого народження. Завдяки усмішці дитина виходить на контакт із соціумом. А здатність дитини розуміти комізм та реагувати на нього свідчить про емоційний та інтелектуальний розвиток дитини.

Виникає питання, а яким є гумор дитини? Вочевидь, він інший, ніж гумор дорослого. Ч. Матусевич пропонує визначити такі риси дитячого гумору:

1) обмежений емоційним станом дитини — діти дошкільного віку реагують сміхом, радістю на кожну іграшку та забавку, діти молодшого шкільного віку стриманіші, але охоче виявляють свої емоції, наприклад, під час перегляду вистав у театрі;

2) гумор дітей ситуаційний, у ньому не переважає інтелектуальне, для них ще не є доступним комізм двозначності, контрасту, нонсенсу;

3) гумор залежить і від гендерних особливостей (дівчатка та хлопчики реагують по-різному на ті самі сміхові ситуації);

4) дитячий сміх ширший і безпосередній, часто неконтрольований, дитина може не відчувати межу, з чого можна сміятися, а з чого — ні.

Дитина повинна бачити гарні, позитивні зразки комічного. Таким прикладом може бути якісна дитяча література. Дитячі книги, що містять елементи комізму, користуються неабиякою популярністю серед маленьких читачів. Саме до

таких творів належать книги Марії Ковнацької — чудового знавця дитячої психіки. Її твори вчать і розважають, вони є цікавими та доступними для дитячого сприйняття.

Вірші, оповідки, повісті Марії Ковнацької живі, кольорові, у них представлені відомості про життя та природу, вони містять чимало виховних аспектів, але без моралізаторства, надмірного пафосу та зверхності. Авторка вибирає доступну форму оповіді, що дозволяє їй встановити безпосередній контакт з дітьми. Про це свідчать і листи дітей до авторки. Так, після виходу у світ книги про Пластуся чимало хлопчиків просило її, щоб Пластуся виліпив хлопчик, а не дівчинка, бо тоді з ним траплялося би більше пригод.

«Кайткові пригоди» — це книжка про пригоди лелеки. Водночас казка знайомить маленького читача з сільським побутом, його плюсами та мінусами. Це гумористичний щоденник лелеки, що вміє говорити, думати, спостерігати та приятелює з людьми.

Матеріал до книжки «Рогась з Долини Розтоків» Ковнацька збрала під час літнього відпочинку у Ритжі у 1955 році. Письменниця знайомить дітей з долею козенятка Рогася, а сама дія розгортається на тлі розкішної карпатської природи.

До написання «Надхмарної школи» письменницю наштотували розповіді її молодого колеги Мічеслава Ломницького, що вчителював у школі в Нємсове. Ця школа знаходиться дуже високо у горах, де напади диких тварин є не екзотикою, а частиною реального життя.

У доробку письменниці є чимало віршиків-забавлянок, які увійшли до збірки «Півники на рушнику» (1936). Основна ідея — пропагувати ідею особистої гігієни. Одним з головних героїв є чашка для чищення зубів. Це одна з особливостей письменниці — легко та невимушено писати про речі, що повинні вчити та виховувати дітей. Один із засобів — залучення

здобутків народної творчості — прислів'їв та приказок. Як-от у книжці «Як миша під віником» (1947 рік), де авторка пише:

*Mowa jest jak skrzynia, a w niej klejnoty,
czy zajrzeć do niej przypadkiem nie masz ochoty?
Jest pełna przysłów, gadek, pięknych pogwarek,
dla tego, co ją odemknie zamknięcia czarem.*

М. Ковнацька розуміла необхідність виховувати в дитини любов до природи. Протягом шістнадцяти років збирала вона матеріали для книги «Голос природи», виданої 1964 року в співавторстві з М. Ковалевською.

«Пластусів щоденник» (1957)

Це історія про маленького пластилінового чоловічка, що складається з розділів, кожен з яких може сприйматися як невеличке цілком завершене оповідання.

Ось як сама авторка розповідає про появу Пластуса: «Було це дуже давно. Ваші матусі носили тоді короткі платтячка, заплітали у кіски стрічки або стригли волосся «під полечку».

Як виник «Пластусів щоденник»?

Редактор дитячого журналу «Вогник» надумав тоді, щоб я писала протягом року у кожний номер оповідання про школу і придумала героя оповідання — такого собі чоловічка з дерева або з клаптиків.

А мені зовсім не хотілося про це писати!

— Це буде нудно!— казала я.

Та коли редактор щось вирішить, то вже немає ради...

Що тут робити?

А для чого зрештою у людини є друзі?!

Я товаришувала з однією семирічною дівчинкою. Звали її Крися. Не було в неї ані кісок із стрічками, ні «полечки». Зачіска у неї була, як у хлопчика, і пальці завжди сині від чорнила. (Вона саме починала виводити в зошиті перші карлючки). От вона була до вигадок мастак!

Не раз радилася я з Крисею, про що б таке цікаве до «Вогника» написати.

Отож я й думаю собі: «Піду до Крисі, вона напевно щось порадить!»

Крися вислухала мене уважно та й каже:

— Справді, якщо він буде з дерева або з клаптив, це ні до чого. Вийде нудота! Але чекай, посідаємо на лавці, може, щось зметикуємо.

От ми всілися на лавці під кущем жасмину — Крисин ведмедик, Крися та я. Попідпирали голови — ведмедик лапкою, а ми руками... Думаємо... Гадаємо...

І нічогосінько. Хоч убий — нічого не можемо придумати...

А Крися мене втішає:

— Чекай, не хвилюйся, це само знайдеться!

І справді. Через два дні у мої двері — тук! тук! тук! хтось раптом закалатав. Щодоуху біжу відчиняти — а на порозі Крися.

Очі у неї блищать, з-під берета вибилось пасмо, ранець висить на одному плечі.

— Вже знаю!.. Вже маю!.. — гукає.

— Що знаєш, що маєш, Крисю?!!

— Знаю, з чого буде «він»!..

І Крися зриває з плеча ранець, з ранця виймає пенал, а з пенала — що ви гадаєте? — чоловічка: маленького, кирпатого, капловухого. Ставить його собі на долоні та й каже:

— Бачиш? Тепер ти розумієш, з чого «він» буде?!

Я кивнула головою у захваті.

— Розумію. З пластиліну!..

— А ім'я його Пластусь! Це ми придумали з Тосею! Його Тося виліпила на уроці!

— А хто ж вона, ця Тося?

— Тося — моя подруга. Вона найкраща у класі. Неодмінно напиши про Тосю і Пластуся! Розумієш, з ним можна чинити що завгодно — доліплювати вуха, витягати носа, як хобот у слона, він буде мешкати в пеналі у Тосі!

— А може і про тебе написати?

— Ні, про мене не пиши, бо я ходжу розхристана, пальці у мене в чорнилі!

— Знаєш, може, цей Пластусь буде воювати з чорнилом, щоб воно дітям пальців не бруднило?

— Так... так... нехай воює, і нехай у нього буде тисяча пригод! А про Тосю я вже тобі розповім і приведу її до тебе!

* * *

З того часу Пластусь стояв на моєму столі, а його щоденник писався так легко, ніби він сам розповідав про свої пригоди.

А тепер... Скажу вам по секрету: Крися тепер уже доросла, працює лікарем і навіть носить окуляри.

Отож, коли вам робитиме рентген лікарка в білому халаті й окулярах і весело з вами жартуватиме, а на столі у неї поруч

з різним мудрим приладдям стоятиме Пластусь — ви його пізнаєте по одстовбурчених вухах і кирпатову носі! — то запитайте у лікарки, чи її ім'я часом не Кристина...

То буде напевно та Крися, котра вигала Пластуся.

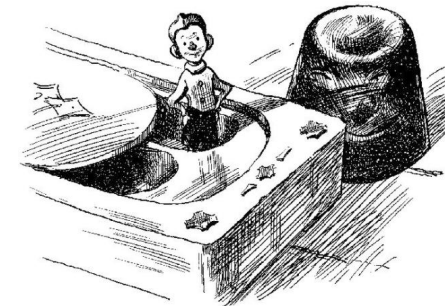
Відтоді минуло багато років, і весь цей час Пластусь був найсердечнішим другом польських дітей і старанним господарем їхніх пеналів».

Пластуся виліпила на уроці малювання польська школярка Тося. Цього героя полюбили всі учні цієї школи, а потім і вся дітвора Варшави. Навіть одна з вулиць у новому кварталі Варшави названа ім'ям Пластуся. Пластусь мешкає у пеналі дівчинки Тосі серед олівців та ручок. Саме від його імені і ведеться розповідь про нехитрий побут пластилінового чоловічка.

Герої книги — дівчинка Тося, а також олівець, гумка фарби, ляльки, підручники (тобто все те, що оточує дитину). Книга складається з невеличких історій: «Про ляпку чорнила, яка всіх забризкати хотіла», «Про витирачку», «Тося, Бронек і мишачі хвостики», «Про мого бідного носа та бруднулю Зосю» тощо.

Книги М. Ковнацької для дітей і про дітей. Незважаючи на те, що писані вони у першій половині ХХ століття, вони і зараз дарують радість та усмішку маленькому читачеві і не в одного хлопчика чи дівчинки і досі у пеналі мешкає казковий Пластусь.

Українською мовою історії про Пластуся переклала М. Пригара.

Запитання і завдання

1. Що це за нагорода — Орден Усмішки? Назвіть лауреатів.
2. Кого з українських письменників-вчителів ви знаєте?
3. Хто такий Пластусь?
4. Як виник задум написати історію про такого героя?
5. звіт особливості казок Марії Ковнацької.
6. Чи мають ці твори виховне значення?
7. Назвіть головні твори письменниці.
8. Підготуйте мультимедійну презентацію про творчість польської письменниці.
9. Чи потрібно читати дітям гумористичні книжки?
10. Прочитайте та проаналізуйте наведену нижче історію про Пластуса:

Чому капці бояться Фікуся?

У нас вдома з'явився песик. Звати його Фікус. Фікус такий кумедний, що витримати не можна. Тільки мені треба дуже стеретися, щоб не впасти із столу, бо Фікус зараз ухопить в зуби й почне шарпати.

Найбільше бояться Фікуся капці. Вони такі бідні, бо Тося й Яцек часто забувають сховати їх до шафки і залишають на підлозі.

Бідні капці ховаються у найтемніший куточок під ліжко, але Фікус і там їх знайде. Кидається на капець, хапає за п'яту. Р-р-р...

Р-р-р!.. Ось тобі дам!

Р-р-р... я тобі покажу, — гарчить песик і вилюплює очі.

А бідний капець мліє зі страху і вішає носа аж до землі. Та коли заходить кіт Мурчик, Фікус кидає капця посеред кімнати і — до Мурчика.

Але Мурчик — не капець! Ого!

Наїжачиться, спина — дугою, пирхне і лапою ляп! ляп!

Фікуся по мордочці.

А сьогодні Фікус дуже нашкодив.

До нас приходять тепер обідати Льодзя.

Ми прийшли із школи, і дівчатка роздяглися. Льодзя хотіла повісити своє пальто в сінях, але Тося сказала, що у Льодзі обірвалася вішалка, хай краще покладе пальто. Отож, дівчата кинули пальта й шапочки на стілець та й пішли обідати.

Я сиджу собі на пеналі, аж гульк — летить Фікус!.. Спочив на крісло, обнюхав одяг — та як схопить Льодзину шапочку і давай її тіпати й шарпати, і гарчати! Я закричав.

Але мене ніхто не чув. Мурчик не заходив до кімнати, а шапочка не така міцна, як капець. Коли дівчатка прийшли готувати уроки, то з тієї шапочки залишилося саме клоччя. Побачивши це, Тося почала плакати, бо це ж вона сказала Льодзі, щоб та не вішала пальто, а з ним і шапочку на вішалку.

Як добре, що я ніколи не скидаю своєї курточки з пластиліну. Так безпечніше. А коли б і роздягався, то зробив би собі вішалку з олівця та ґнопок, а плечка з пер, і все висіло б акуратно! Ніякий Фікус не подер би мені шапки. Але цього разу все скінчилося добре.

Тосина мама вив'язала Льодзі нову шапочку, а з решток старої дівчатка наробили — ой леле! — ще ляльок.

Література

1. Ковнацька М. Пластусів щоденник / М. Ковнацька. — Київ: Державне видавництво дитячої літератури УРСР, 1962.
2. Світ від А до Я. Хрестоматія світової літератури для початкової школи. Кн. 2: Ісландія — португалія / Упоряд. Г. Кирпа, Д. Чередниченко. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2007. — С. 344-346.

3. Życie i twórczość Marii Kownackiej // <http://spwiskitki.edupage.org/text2/?subpage=1>

4. Szkoła Podstawowa im. Marii Kownackiej w Wiskitkach // <http://www.spwiskitki.pl/>

5. Kownacka Maria, w: Słownik literatury dla dzieci i młodzieży. — Warszawa, 1964. — s. 169.

6. Kownacka, Maria (1894-1982). W: Katalog Biblioteki Narodowej [on-line]. bn.org.pl.

7. Aleksandra Michałowska: Jubileusz Plastusia — 80 lat z Plastusiem (1931—2011); aneks jubileuszowy. W: Maria Kownacka: Plastusiowy pamiętnik, Przygody Plastusia. — Wrocław: Siedmioróg, 2011, s. I-XVI.

8. Stolarska K. Właściwości humoru dziecięcego (twórczość Marii Kownackiej) // <http://www.psp5.pionki.pl/tsecret/humorek/humorek.html>

Марія Крюгер

Maria Kruger
(1904—1999)

Польська письменниця, всередині ХХ століття була керівником дитячих програм на польському радіо, працювала на телебаченні. Вона придумала популярну дитячу передачу «Miś z okienka».

Видавала як свої авторські казки, пригодницькі твори, так і перекази народної творчості. Найпопулярніший твір письменниці — «Каролінка», що була перекладена на багато європейських мов.

Основні твори: «Блакитна намистинка», «Привіт, Каролінко!», «Принцеса Білосніжка», «Вухо, диня, сто двадцять п'ять!»

Марія Людвіга Крюгер народилася 6 вересня 1904 року у Варшаві. Іноді роком її народження вказується 1911, що є помилкою.

У 1929 році Марі закінчила Академію Політичних Наук у Варшаві. У 1934-36 роках вчилася на гуманітарному факультеті Варшавського Університету.

Як літератор дебютувала у 1928-1929 роках у популярному журналі для дітей старшого шкільного віку «Płomyczka». До війни часто друкувалася в інших дитячих і дорослих періодичних виданнях: «Świerszczyk», «Płomyk», «Dziatwa», «Słonko», «Poranek».

У 1933-39 роках була членом Об'єднання польських журналістів. Саме тоді почала працювати на польському радіо.

У роки гітлерівської окупації Марія Крюгер співпрацювала з демократичною групою «Ерока». У 1944 році брала участь у Варшавському повстанні.

Це повстання — головна військова операція польського опору Армії Крайової проти Третього Рейху з метою звільнення Варшави і відновлення некоммуністичної Польщі. Повстання збіглося з наближенням частин Червоної Армії до східної околиці міста та відступом німецьких військ. Але радянський наступ зупинився, дозволивши німцям перегрупуватися і знищити місто під час придушення повстання, яке тривало 63 дні. Повстання було найбільшою військовою операцією, здійсненою будь-яким європейським рухом опору під час Другої світової війни. Воно почалося 1 серпня 1944 року в межах розвитку операції «Буря», плану загальнонаціонального захоплення влади в країні, перед радянським наступом. Основною метою повсталих було витіснення німецьких окупантів з міста і підтримка подальшої боротьби проти гітлерівської коаліції. Побічним політичним завданням було прагнення звільнити Варшаву до підходу радянських військ, щоб підкреслити незалежність польської держави, привести до влади підпільний уряд у вигнанні і не допустити насадження Радянською владою Польського комітету національного визволення. Крім того, до непрямих причин можна віднести загрозу облав працездатного населення і радіозаклик до початку заколоту з Москви.

Спочатку полякам вдалося взяти під свій контроль більшу частину центру Варшави, та подальші події розвивалися не на користь повсталих і до сих пір є предметом суперечок. Радянський наступ, в силу різних обставин, зупинився, а радіозв'язок з повсталими не підтримувався. Інтенсивні вуличні бої між поляками і німцями продовжилися. До 14 вересня

1944 року 1 армія Війська Польського закріпилася на східному березі Вісли, зробила невдалу спробу форсувати річку, щоб допомогти повстанцям, але тільки 1200 людей змогло перебратися на західний берег.

Точна кількість жертв повстання залишається невідомою, вважається, що близько 16 000 учасників польського опору загинуло і близько 6000 було важко поранено. У каральних кампаніях було вбито від 150 000 до 200 000 осіб мирного населення. Німецькі втрати склали більше 8000 солдат убитими і зниклими без вісти і 9000 пораненими. В ході вуличних боїв було знищено близько 25% житлового фонду Варшави. Після капітуляції польських сил німецькі війська цілеспрямовано квартал за кварталом зрівняли із землею ще 35% будівель міста.

Після 1989 року повстання стало головною подією Другої світової війни для багатьох поляків.

Після завершення Другої світової війни Крюгер кілька років була працівником польської дипломатичної місії у Берні (Швейцарія).

Повернувшись на батьківщину, вона деякий час очолювала відділ дитячих програм на польському радіо (1950-52), а пізніше — на телебаченні (1955-56). Вона придумала найпопулярнішу дитячу передачу «Miś z okienka». Головний її герой — ведмідь, що часто розмовляв з юними глядачами про книжки.

Період 1950-60-х років був для письменниці найактивнішим: майже щороку з друку виходила нова книга. Це були казки, пригодницькі повісті, історичні оповідання, народні легенди та перекази.

У 1959 році з'явився найвідоміший твір письменниці «Каролінка». За мотивами цієї книги у 1995 році було поставлено виставу, а у 2008 році було знято фільм.

Великою популярністю у польських тинейджерів користувалися історичні книги — повість «Рік пурпурової троянди» та збірка оповідань «Легенди польської землі».

Остання книга польської письменниці з'явилася у 1997 році.

Померла письменниця 13 серпня 1999 року у Варшаві.

Твори

1930 — «Наші приятелі»

1945 — «Школа наречених»

1957 — «Петра»

1958 — «Казки»

1959 — «Каролінка»

1960 — «Рік пурпурової троянди»

1962 — «Клімек і Клементинка»

1964 — «Вуха, диня, сто двадцять п'ять!»

1970 — «Привіт, Каролінко!»

1975 — «Принцеса Білосніжка»

1976 — «Золота корона. Оповідання з історії Польщі»

1981 — «Серце дзвону»

1988 — «Відповідна дівчина»

1997 — «Найкращі байки»

1997 — «То ми!»

«Каролінка» (1959)

Нашим читачам ця книга відома під назвою «Блакитна намистинка».

З головною героїнею Каролінкою стається надзвичайна пригода: вона знаходить чарівну блакитну намистинку, яка вміє виконувати всі бажання. З цієї хвилини у місті почали траплятися неймовірні речі: летюче таксі, діти-невидимки, ляльки та автомобільчики, що можуть самостійно рухатися,

тістечка, що з'являються невідомо звідки, живі кам'яні леви, яким набридло охороняти вхід до ратуші.

Каролінка з Петриком насолоджуються свободою, яку їм дає можливість здійснення усіх бажань. Вони бешкетують, піджартовують над дорослими. Але дорослі занадто заклопотані, щоб побачити дива. Для кожного химерного випадку вони мають раціональне пояснення. А діти несподівано стикаються з неочікуваною небезпекою: за намистинкою полює зла відьма Филомена і їм треба бути дуже обережними.

Діти дізнаються, що намистинка може виконати обмежену кількість бажань. Чим більше бажань ти їй задумуєш, тим сильніше вона блідне, і коли стане прозорою, то магічні можливості зникнуть. Хлопчик і дівчинка розуміють, що з бажаннями треба бути дуже обачними і загадувати тільки те, що ти сам безсилий зробити.

Каролінка та Петрик стають обережнішими з власними захцянками, аж доки не стається прикрий випадок: сад, в якому гуляють дітлахи з усього міста, хочуть знищити і на його місці побудувати ресторан.

За допомогою чарів намистинки Каролінці та Петрику вдається потрапити до Президента міста. А далі — майже бойовик: втеча дітей та Президента від Филомени, допомога кам'яних левів, погоні та порятунок в останню мить. Президент зберігає парк для дітей. А Каролінка загадує останнє бажання: щоб усі люди на їхній вулиці стали щасливими.

Не дивно, що чарівна намистинка потрапляє до дитячих рук, адже діти, на думку авторки, — чисті та незіпсовані, вірять в добро та можливість бути щасливими. Каролінка не заговорила для себе ні дорогої ляльки, ні дорогого одягу, тому що розуміла, що вжитті є речі, важливіші за іграшки. Навряд чи дівчинці вдалося би порятувати міський сад, якби не рішучість та відвага Петрика, що почасти доросліший і серйозніший за самого Президента міста.

Герої-діти у цій казці — добрі, виховані та чемні, але авторка показує, що будучи чемною дитиною теж можна знайти чимало пригод. А чарівні предмети допоможуть у цьому.

Дорослі не є ні поганими, ні хорошими. Вони просто є — немов масовка у кінофільмі. Вони не вірять у дива, окрім Президента, що сумує за своїм дитинством і нездійсненими казковими мріями.

«Привіт, Каролінко!» (1970)

Через 10 років з'являється продовження казки про Каролінку — «Привіт, Каролінко!»

На цей раз до рук дітей потрапляє шматочок блакитної крейди. Сила її в тому, що все намальоване нею оживає.

Діти поринають у чарівний світ вигадки та фантазії, що стає реальнішим за дійсність. Вони малюють тварин, рослин, казкових принцес. Не забувають вони і про дорослих: так, у страшну негодю вони всім перехожим малюють по парасольці.

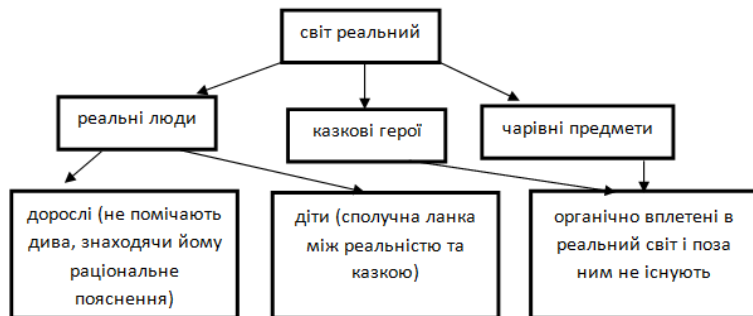
Читач знову зустрічається із Филоменою, яка хоче вкрасити крейду у дітей. Петрик рішуче їй перешкоджає.

Дорослі стоять осторонь дитячих пригод, а на появу дива в їхньому житті реагують зовсім по-дорослому: шукають раціональне пояснення. Мальовану принцесу мама Каролінки сприймає як реальну дівчинку, появу та зникнення предметів списують на забудькуватість та дивні сни, нікого не дивує і блакитний кіт — це ж просто фарба, в яку він вліз.

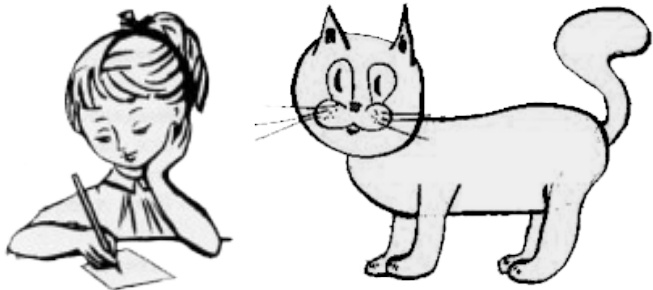
Останній шматочок крейди Каролінка та Петрик використовують, щоб порятувати принцесу, знову не використавши чарівний предмет для себе. Крихтами вони намагаються намалювати блакитну намистинку, але, на жаль, на це вже крейди не стає.

Проте діти не дуже цим засмучені, адже використовували вони чи то намистинку, чи то крейду не з корисливою метою.

У казках про Каролінку світ, в якому відбувається дія, можна представити таким чином:

У своїх творах Марія Крюгер змалювала світ тогочасної звичайної дитини, яка не здійснює подвигів, не потрапляє на безлюдні острови, дитину, яка шукає дива в речах, що її оточують, і знаходить. Діти з казок Крюгер добрі та чуйні, готові прийти на допомогу будь-якої хвилини і віддати близькій людині усе, що мають.

Запитання і завдання

1. Назвіть основні віхи біографії письменниці.
2. Автором якої телевізійної передачі вона була?
3. Які твори Марії Крюгер є найпопулярнішими?
4. Хто є головними героями діалогії про Каролінку?
5. Охарактеризуйте образи дорослих та дітей у цих творах.
6. Чи можна діалогію про Каролінку назвати казкою? Відповідь обґрунтуйте.
7. Які чарівні предмети присутні у цих творах?
8. Які бажання загадують діти, знайшовши чарівну намистинку? Чи є вони егоїстичними?
9. Чому, на вашу думку, авторка наділяє магичною силою саме голубий колір?
10. Чи вірять дорослі у дива, що трапляються з їхніми дітьми? Чому?

Література

1. Крюгер М. Привет, Каролинка! / М. Крюгер. — К. : Грайлык, 1994. — 262 с.
2. Мария Крюгер // <http://www.livelib.ru/author/231455>
3. Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik bibliograficzny : T. 4, pod red. J. Czachowskiej, A. Szalagan. — Warszawa : WSiP, 1996. — s. 388.

Ян Бжехва
(Ян Віктор Лесман)

Jan Brzechwa
(1898—1966)

Ян Бжехва — відомий польський казкар та поет, що народився в Україні у польсько-єврейській сім'ї. Справжнє його ім'я — Ян Віктор Лесман. Свого часу він змінив його для того, щоб уникнути плутанини, адже його двоюрідний брат Болеслав Лесман (літературний псевдонім Болеслав Лесьмян) також був поетом, а також щоб ім'я більше походило на польське. А псевдонім, який він обрав, перекладається як «базікало», «жартівник». Цей вибір був не випадковим, адже творам письменника притаманний гумор, часто він жартує з читачем. Добре знайомий з літературою та фольклором народів інших країн, Бжехва використовує у своїх творах поширені сюжети, творчо опрацьовуючи їх (наприклад, «Кім у чоботях», «Червона шапочка» тощо). Особливістю творів Яна Бжехви є мовне багатство, алюзії, алітерації, фразеологічні одиниці, які письменник вивертає навиворіт.

Основні твори: «Академія пана Ляпки», «Мандри пана Ляпки» та «Тріумф пана Ляпки».

Народився Ян Бжехва 15 серпня липня 1898 року у Жмеринці. Його дід був відомим варшавським видавцем. Його юність проминула у Східній Польщі. Його батько Олександр був залізничним інженером.

Майбутній письменник вчився у Науково-навчальному закладі Батьків Єзуїтів у Хирові, а потім після приїзду до Варшави — вступив на юридичний факультет Варшавського університету.

Одночасно зі вступом до університету вступив до 36 стрілецькому полку Академічного Легіону та брав участь у якості добровольця з 1920 по 1921 рр. у польсько-російській війні.

Тоді ж він почав активно писати, у 1920 році він готував матеріали для кількох гумористичних журналів, хоча дебютував як письменник Бжехва ще у підлітковому віці, коли опублікував свої перші вірші в петроградському «Штандарті» і київському виданні «Українське колосся».

У 1926 році вийшла перша збірка віршів письменника «Вигадані образи», а перша збірка віршів для дітей вийшла десятьма роками пізніше — у 1937 — і називалася «Танцювала голка з ниткою». Одночасно Бжехва продовжував працювати юристом у Польському товаристві письменників і композиторів, його спеціалізацією було авторське право, а під час Другої світової війни був юридичним радником видавництва «Читач».

Був двічі одружений, мав дочку Крістіну від першого шлюбу.

Помер Ян Бжехва 2 липня 1966 року в Варшаві і був похованим на військовому цвинтарі Повонзки.

Письменник є автором одного з найскладніших для вимови віршів польською мовою. Перший рядок з віршика став популярною польською скоромовкою і саме в цій якості увійшов у майже всі підручники польської мови.

*W Szczębrzeszynie chrząszcz brzmi w trzcinie
I Szczębrzeszyn z tego słynie.*

*Wół go pyta: «Panie chrząszczu,
Po co pan tak brzęczy w gąszczu?»*

*«Jak to - po co? To jest praca,
Każda praca się opłaca.»*

*«A cóż za to pan dostaje?»
«Też pytanie! Wszystkie gaje,*

*Wszystkie trzciny po wsze czasy,
Łąki, pola oraz lasy,*

*Nawet rzeczki, nawet zdroje,
Wszystko to jest właśnie moje!»*

*Wół pomyślał: «Znakomicie,
Też rozpocznę takie życie.»*

*Wrócił do dom i wesoło
Zaczął brzęczeć pod stodołą*

*Po wolemu, tęgim basem.
A tu Maciek szedł tymczasem.*

*Jak nie wrzaśnie: «Cóż to znaczy?
Czemu to się wół proźniaczy?!»*

*«Jak to? Czyż ja nic nie robię?
Przecież właśnie brzęczę sobie!»*

*«Ja ci tu pobrzęcę, wole,
Dosyć tego! Jazda w pole!»*

*I dał taką mu robotę,
Że się wół oblewał potem.*

*Po robocie pobiegł w gąszcze.
«Już ja to na chrząszczu pomszczę!»*

*Lecz nie zastał chrząszcza w trzcinie,
Bo chrząszcz właśnie brzęczał w Pszczynie.*

13 вересня 2002 року учні Державного ліцею пластичних мистецтв Замосця поставили пам'ятник у Щебжешині цьому жуку.

Твори

1937 — «Танцювала голка з ниткою»

1939 — «Качка-дивачка»

1946 — «Академія пана Ляпки»

1958 — «Час визрівання»

1961 — «Мандрівка пана Ляпки»

1965 — «Тріумф пана Ляпки»

1965 — «Варто сміху»

Творам письменника притаманний веселий лукавий гумор, що так до вподоби маленьким читачам. Та хоча зовні розмова з дітьми в його творах виглядає легко і невимушено, в них йдеться про важливі та серйозні поняття, що стосуються людини та її стосунків зі світом.

Своє дитинство він відтворив у автобіографічній повісті «Час визрівання» (1958). Перші вірші Бжехви з'явилися у 1915 році в петербурзьких виданнях. До початку Другої світової війни він вже був відомим автором п'яти збірок віршів для дорослих і двох збірок творів для дітей («Танцювала голка з ниткою», 1937, «Качка-дивачка», 1939).

Письменник був добре обізнаним з літературою та фольклором народів світу і часто використовував у своїх творах ві-

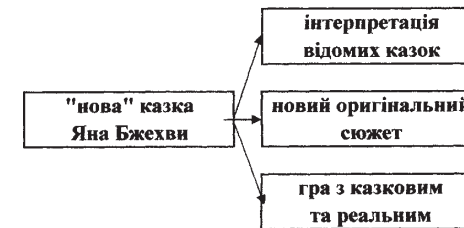
домі сюжету, творчо переробляючи їх. Зокрема, збірка віршів «Варто сміху» створена на основі англійських народних нісенітниць. Є у його доробку казки-поєми, фантастичні повісті у віршах («Пан Доремі та його сім дочок»), трилогія про пана Лінзу, цикл казкових повістей в прозі про пана Ляпку.

«Академія пана Ляпки» (1946)

Після Другої світової війни Ян Бжехва написав серію казок про доктора філософії, хімії і медицини, професора математики та астрономії пана Ляпку, знаменитого вченого та чарівника, який протягом дня міг влаштувати неймовірну кількість чудес, а ввечері зменшитися у розмірах та влягтися спати у маленьке ліжечко. До серії казок увійшли такі книги: «Академія пана Ляпки» (1946), «Мандри пана Ляпки» (1961) та «Тріумф пана Ляпки» (1965).

У першій книзі «Академія пана Ляпки» автор пропонує читачу втечу від реальності. Порталом між казковим та реальним стає академія. Втеча мотивована не лише бажанням гри з читачем, але й реальними фактами: Друга світова війна, розруха та жах пам'яті про смерть, адже повість була написана одразу після війни. Ян Бжехва створює ідеальний замкнений простір, з якого існує вихід в усі казки світу: «...наша академія стоїть серед величезного парку, змереженого долинами, ярами та ровами, а ще обнесеного високим муром. Нікому не дозволяється виходити за мур без пана Ляпка. Адже це незвичайний мур. З одного боку, того, що виходив на вулицю, він гладенький, із великою заклопоношеною брамою посередині. А з трьох інших боків у мурі одна побіля одної безконечною вервечкою стоять залізні хвіртки, замкнені на маленькі срібні замочки». Укріплення академії нагадує укріплення середньовічного або казкового міста, що свідчить про її ізольованість та замкнутість для реального світу.

Далі ми вперше зустрічаємося з інтертекстуальними вкрапленнями: «Всі ці хвіртки ведуть до розмаїтих сусідніх казок, з якими пан Ляпка підтримує щирі дружні стосунки. На кожній хвіртці — табличка з назвою казки. Тут є казки Андерсена та братів Грімм, казка про Лускунчика, про рибалку та рибку, про вовка, що вдавав жебрака, про сирітку Марисю і гномів, про Качку-дивачку й багато інших». Автор апелює до інших казок, як зарубіжних, так і польських. Серед цих казок є і віршована казка-нісенітниця самого Бжехви «Качка-дивачка». Таким способом автор підключає реципієнта до гри з інтертекстом і натякає, що його казка — це багаторівневий текст з різноманітними ходами та лабіринтами.

Сам пан Ляпка — надзвичайний герой. Ніхто не знає, чи він чарівник, чи фокусник, дорослий він чи дитина, товстий чи худий. Він може бути дитинним та мудрим, винахідливим та нездогадливим, всемогутнім та безпорадним. Але він завжди є незбагненим та загадковим. Також він дуже відомий, адже його знають у всіх казках та чарівних країнах.

Пан Ляпка час від часу відправляє своїх учнів з дорученнями то в одну, то в іншу казку: «Одного разу, коли не було сірників, пан Ляпка гукнув мене, дав золотого ключика і сказав:

— Адасю, поскач до казки добродія Андерсена про дівчинку з сірниками й попроси для мене коробочку сірників».

На думку Ю. Крістеві, літературний текст, «включений до сукупної множини інших текстів, — це письмо-репліка в бік іншого тексту або текстів. Оскільки автор пише в процесі зчитування більш раннього або сучасного йому корпусу літературних текстів, сам він живе в історії, а життя суспільства записується в тексті». Тому наступний крок Я. Бжехви — об'єднання казки, яку розповідає він, і казки, що належить Андерсену:

«— Ти не впізнаєш мене? Я — Андерсен. Тебе дивує, що тут зима й падає сніг, а у вас — червень і доспівають черешні. Чи не так? Але ж не забувай, хлопче, що ти з іншої казки. Яке в тебе до нас діло?»

Я, даруйте, прийшов по сірники. Мене прислав пан Ляпка.

А, ти від пана Ляпки? — радісно промовив Андерсен. — Я його дуже люблю. Зараз будуть тобі сірники.

По цих словах він ляснув у долоні, й за мить із-за рогу вулиці з'явилася, кулачачись від холоду, маленька дівчинка з сірниками. Андерсен взяв у неї одну коробочку, простяг мені і сказав:

Ось тобі, неси панові Ляпці. І перестань плакати. Нічого побиватися над цією дівчинкою. Вона змерзла, вона бідна. Але ж це — не справді. Це казка. Тут усе — вигадка».

Інтертекстуальність у художній комунікації служить важливим текстотвірним засобом. Вона фактично зумовлює існування нового тексту. Автор пропонує свій власний текст, а потім вводить до нього образи та авторів інших творів, створюючи нову художню реальність, яка була би неможливою без цього інтертексту. Джерелом інтертекстуальності виступає літературно-художній контекст, а саме — казки. Вони виконують роль прецедентних текстів — автономних смислових блоків, які актуалізують значущу для автора фонову пам'ять, а також апелюють до культурної пам'яті реципієнта. Але пам'ять про них створює ілюзію реальності тексту Бжехви. «Це казка. Тут усе — вигадка», — говорить інтертекстуальний Андер-

сен-герой про свій текст. Тобто там — вигадка, а тут, у пана Ляпки, — справжність.

Герої академії пана Ляпки переходять з казки у казку, казкові герої приходять в академію пана Ляпки за допомогою та порадами стаючи вже не інтертекстом, а рівноправними героями — старі герої для нової казки: «Потім я не раз навідувався до різних казок: то треба було принести пару чобіт із казки про Кота в чоботях, то привести самого Кота, бо в таємних комірчинах пана Ляпки завелися миші. А то нічим було підмести подвір'я, й довелося позичити мітлу у відьми із казки про Лису гору».

Автор грає з читачем у справжнє/несправжнє, пропонуючи йому розібратися серед численних інтертекстуальних вкраплень і даючи підказку, що може радше заплутати, ніж щось прояснити: «Так я дізнався, що в пана Ляпки є свої власні казки».

У пана Ляпки казковий навіть шпак, що колись був короленком. А його історія нагадує казки «Тисячі і однієї ночі». Для читача підказка — кінць Алі-Баба.

Основна частина твору — розповідь про життя мешканців академії, про їхній чарівний побут, про звички пана Ляпки. Казки-інтертексти знову з'являються фактично в кінці твору. Пан Ляпка влаштовує свято, на яке приїздять герої найвідоміших казок: Кіт у чоботях, Курочка Ряба, Нерозважливе Ведмежа, Сіренький Цапок, Качка-дивачка, Хитра Лисиця, Журавель і Чапля, Цвіркун і Мурашка. Автор вводить у текст і свої казки, стаючи інтертекстом сам для себе. На цьому святі пан Ляпка розпочинає розповідати казку про місячних жителів для своїх учнів та для героїв з інших казок, але його розповідь брутально обірвано. Читачам пропонується наступний етап гри. Пан Ляпка говорить: «Шкода, хлопчики, що я не закінчив казки про місячних мешканців. Доведеться відкласти її до наступної книжки». Отже, пан Ляпка усвідомлює, що він герой книги «Академія пана Ляпки».

І так як герої інших казок повертаються після відвідин пана Ляпки до себе, так і мешканці цієї академії мусять повернутися до дому тоді, коли закінчиться ця казка: «...в кожного з нас є своя домівка, до якої ви й повернетесь». Зменшується пан Ляпка, зменшується і його академія, вони зникають — так, як книжкові герої, коли закриваєш книгу: «Академія перетворилася на клітку, і в ній, замкнений, сидів Матеуш. На місці парку слався чудовий зелений килим з витканими по ньому деревами, кущами й квітами. Мур перетворився на книжкові полиці, а хвіртка в мурі — на корінці книжок з викарбуваними золотом назвами. Тут були всі казки Андерсена і братів Грімм, казка про Лускунчика, про Рибалку та рибку, про Вовка, що вдавав із себе жebraка, про Гномів і сирітку Марисю, про Качку-дивачку й багато, багато інших». Головний герой повісті хлопчик Адам Незгодка, від імені якого ведеться оповідь (від імені хлопчика, а не автора для того, щоб не викрити, де ж ховається сам автор), став на деякий час казковим героєм, що згодом повернувся у свою реальність — тоді, коли була дочитана книга.

Ян Бжехва пропонує реципієнту концепцію читача у тексті: коли ми читаємо, ми немов стаємо співучасниками подій, зображених у книзі, поринаємо в інший світ (тому і розповідь ведеться від першої особи: я читаю, я беру участь), з якого виходимо закривши книгу, але живемо з пам'яттю про неї.

Вільне поводження з інтеретекстуальними героями нагадує наш вільний вибір книг, які ми дістаємо з книжкових полиць. Читач стає учасником подій у книзі, автор стає одним з героїв, і про те, що він — автор, читач дізнається лише у фіналі твору. Саме скидання масок і є цим фіналом: пан Ляпка стає гудзичком на шапочці шпака Матеуша, Адам — звичайним хлопчиком, Матеуш — автором книги про пана Ляпку.

Письменник іде від імені літературного героя або від імені автора до реінтерпретації тексту з частковим залученням інтеретекстуального сюжету. Він вільно поводить з інтер-

текстуальними героями, залучаючи їх до своєї казки як рівноправних персонажів.

Повість-казка «Академія пана Ляпки» є синтезом авторської вигадки та інтеретекстуального залучення відомих авторів та казкових персонажів дитячої літератури. Завдяки цьому письменникові вдалося створити книжку про книжку, в якій дійовим персонажем стає і він сам.

Українською мовою твори Я. Бжехви перекладали Ірена Барановська, Іван Світличний.

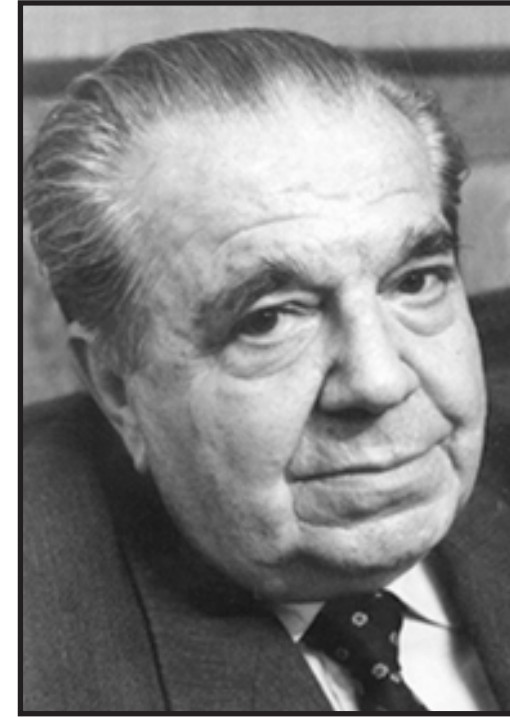

Запитання і завдання

1. Що Вам відомо про походження Яна Бжехви?
2. У чому особливість поетичних творів Яна Бжехви для дітей?
3. Автором якого відомого вірша є польський поет?
4. Як за жанром можна означити твір «Академія пана Ляпки»?
5. Яку роль у цьому творі відіграє інтертекст?
6. В яких ще творах Бжехви можна простежити інтертекстуальні вкраплення?
7. Охарактеризуйте головних персонажів твору «Академія пана Ляпки».
8. Як відбувається взаємодія читача та автора у цьому творі?
9. Яких відомих казкових героїв можна знайти в «Академії пана Ляпки»?
10. Прочитайте кілька поезій Бжехви для дітей. Охарактеризуйте їх.

Література

1. Бжехва Я. Академія пана Ляпки / Я. Бжехва. Київ: Веселка, 1976. — 128 с.
2. Зарубіжна літературна казка: Навчальний посібник-хрестоматія. — К. : Ленвіт, 2003. — С. 339-351.
3. Світ від А до Я. Хрестоматія світової літератури для початкової школи. Кн. 2: Ісландія — Португалія / Упоряд. Г. Кирпа, Д. Черданченко. — Тернопіль : Навчальна книга. — Богдан, 2007. — С. 347-348.
4. Ян Бжехва // <http://www.skazka.com.ru/bio/yan-bjehva-jan-brzechwa>
5. Ян Бжехва // <http://fantlab.ru/autor11536>
6. Jan Brzechwa // http://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Brzechwa

Войцех Жукровський

Wojciech Żukrowski
(1916—2000)

Польський письменник, прозаїк, сценарист, журналіст. Радник посольства Польщі в Індії, член Парламенту ПРЛ. Отримав численну кількість нагород за літературну творчість. Один з найпрославленіших казкарів соціалістичної Польщі. Найбільш суперечлива історична постать у постсоціальному польському суспільстві: націоналістична польська інтелігенція була готова знищити друга СРСР та функціонера Спілки письменників Польщі, але не наважилася навіть зачепити особистого друга Папи Римського Івана-Павла II.

Основні твори: «Льотна», «Хрещені вогнем», «Запах собачої шерсті», «Кам'яні плити», «Викрадення в Тютюрлістані», «На троні в Балбоні», «Казки В'етнаму».

Народився 13 квітня 1916 року у Кракові. Його батько був юристом та економістом. Мати, Ядвіга Войтович, була домогосподаркою. У родині Войцех був найстаршим сином. Крім нього були ще молодші сестра Барбара та брат Антон. Дитинство майбутнього письменника проминуло у місті Прушкові під Варшавою. Там у 1936 році він закінчив школу та на рік пішов в армію — служив у Володимирі-Волинському.

Дебютував у 1934 році у варшавському щотижневнику для молоді «Кузня молодих». Це був журнал варшавських гімна-

зистів-бунтарів. Був у цьому угрупованні і Ян Твардовський, на той час автор віршів, надрукованих під псевдонімом Антоній Деркач. Жукровський, навпаки, на той час був радикальним католиком. Співпрацював одночасно з познанською католицькою «Культурою» та краківським «Відродженням».

З 1937 року навчається в Ягеллонському університеті. На вимогу батька вступив на юридичний факультет. Вчився рік і перевівся на факультет гуманітарних наук. Там теж провчився всього рік.

1 вересня 1939 року фашистська Германия напала на Польщу і почалася Друга світова війна. Войцех пішов добровольцем на фронт, але майже одразу в боях за Ружан 6-7 вересня був поранений, потрапив у полон, з якого втік. Переховувався у Кракові, став активним учасником підпілля, видавав «Літературний місячник», згодом дебютував томиком антивоєнних віршів «Іржа» (1943).

Щоб уникнути депортації на примусові роботи в Німеччині, у 1939 році влаштувався працювати на каменоломню у Заکشувських Кшменках під Краковом, де у складних та небезпечних умовах йому доводилося розбивати вапнякове каміння та вантажити його у вагони для фірми «Солвай». У каменоломні Войцех познайомився та потоваришував з таким самим молодим інтелігентом Каролем Войтилою, майбутнім Папою Римським.

Умови праці були концтабірні, але, на щастя, наглядачами у каменоломнях були поляки, що потай знижували норми для робітників.

Під час окупації Польщі Німеччиною усі школи та ВНЗ у країні було закрито, викладацький склад відправлено до концтаборів. Тому з'явилися підпільні навчальні заклади. В одному з них продовжив свою освіту Жукровський.

Під час роботи у каменоломні Жукровський придумав свою першу і найвідомішу книгу для дітей — роман-казку

«Викрадення в Тютюрлістані». Видано її було у 1946 році. У передмові автор дав обіцянку познайомити читачів з продовженням цієї історії. Чекати довелося 20 років. Продовження — «На троні в Балбоні» побачило світ лише 1986 року. Цю книгу часто відносять до жанру фентезі.

У 1945-1947 роках служив як офіцер Війська Польського, командиром спеціальної військової частини катавіцького воєводства (4-й самостійний автомобільний батальйон). Був кореспондентом у В'єтнамі, Лаосі та Китаї, працівником польського посольства Індії.

У 1945 р. Войцех одружився на учасниці підпілля Марії Вольтерсдорф. У 1949 році у них народилася дочка Катаржина. Зараз — професор, відомий економіст та політолог (<http://www.zukrowska.inf.pl/> — її сторінка в Інтернеті).

У перші роки фашистської окупації Жукровський підтримував Армію Крайову, командування якої базувалося у Лондоні, але в кінці війни він вступив до Армії Людової, що воювала на боці СРСР. З 1954 року письменник командував особливим батальйоном, що був розміщений у воєводстві Катавіці. Але 1947 року начальству стало відомо про його співпрацю з армією Крайовою, тому Войцеха без зайвого шуму відправили на гражданку.

Вони з Марією оселилися у Вроцлаві, де Жукровський навчався на факультеті польської філології у Вроцлавському університеті. Паралельно письменник писав — розповідав про пережите на війні та становлення сучасної Польщі.

У 1951 році Жукровські перебралися до Варшави, де автор розпочав співпрацю з низкою періодичних видань.

У 1953-1954 роках він був військовим кореспондентом у В'єтнамі та Китаї. Зачарований екзотичним світом Південної Азії, Войцех зібрав в'єтнамські народні казки, обробив їх та видав у 1955 році під назвою «Спалах у джунглях. Казки та

оповідання В'єтнаму». Книгу переклали кількома європейськими мовами.

Але особистісний героїзм та талант не допоміг Жукровському. У 1953 році польська влада проголосила його творчість релігійною та буржуазною. Двері державних видавництв перед письменником зачинилися.

У 1956 році відбувся XX з'їзд КПРС, де було розвінчано культ Сталіна. Після цього відбулася зміна керівництва та політики у соціалістичних країнах, включаючи і Польщу. У дусі нових віянь Жукровського призначили радником з культури у польське посольство Індії. Після цього до дипломатичної служби письменника залучали неодноразово.

Восени 1978 року Войцех Жукровський був особистим гостем Іоанна Павла II на урочистостях інгресу (введення) понтифіка у кафедру святого Петра в Римі. Усе життя друзі листувалися та підтримували один одного. Останнім посланням Іоанна Павла II стало співчуття дочці письменника з приводу смерті її батька.

Хочеться згадати про ще один цікавий факт з біографії письменника. Він ніколи не був партійним, постраждав під час комуністичних гонінь. Але Жукровський був вражений та обурений розпадом СРСР. Неодноразово публічно він висловлював свою зневагу Михайлові Горбачову та Борису Єльцину як зрадникам власної Батьківщини та соціалістичних країн.

Войцех Жукровський помер 26 серпня 2000 року у Варшаві. Похований поряд з могилою дружини на Військовому цвинтарі польської столиці.

Письменник був діячем Польського комітету захисту миру та польської секції ПЕН-клубу (міжнародна неурядова організація, яка об'єднує професійних письменників, редакторів і перекладачів. Була створена з метою сприяння дружбі й інтелектуальній співпраці письменників всього світу; акцентує

увагу на ролі літератури в розвитку взаєморозуміння і світової культури; бореться за свободу слова; діє як потужна сила в захисті прав письменників, яких садять до в'язниці, а деколи і вбивають за їх погляди. Це одна з найстаріших організацій, яка бореться за права людини, і одна з найстаріших міжнародних письменницьких організацій. Назва клубу — ПЕН — це аббревіатура від англійських слів «Poets, Playwrights, Essayists and Novelists» — «поет», «драматург», «есеїст», «романіст», які складаються в слово «пен» (pen) — авторучка, але тепер включає письменників різних жанрів літератури, таких як журналісти й історики. ПЕН-клуб є неполітичною, недержавною організацією, яка перебуває в формальних консультативних зв'язках з ЮНЕСКО і має спеціальний консультативний статус в Економічній і Соціальній Раді ООН. ПЕН-клуб засновано 5 жовтня 1921 в Лондоні з ініціативи англійської письменниці Кетрін Емі Доусон-Скотт і письменника Джона Голсуорсі, який став першим президентом клубу. Першими членами ПЕН-клубу були письменники Джозеф Конрад, Бернард Шоу, Герберт Уеллс), головою польської секції Міжнародної ради з питань дитячої книги (1982-88), головою Спільноти польсько-радянської дружби (1983-88). Голова Спілки польських письменників (1986-89), членом Ради охорони пам'яті боротьби та мучеництва (1988-90). Депутат Сейму ПНР 6-9 скликань (1972-1989).

Відзнаки та нагороди

- 1953 — Державна премія ПНР 3-го ступеня.
- 1955 — Орден «Прапор Праці» 2-го ступеня.
- 1985 — Нагорода Міністерства національної оборони ПНР.
- 1961 — Літературна нагорода Міністерства національної оборони ПНР 2-го ступеня.

- 1969 — Нагорода Міністерства культури та мистецтва ПНР 1-го ступеня.
- 1974 — Орден Усмішки.
- 1976 — Орден Будівничих Народної Польщі.
- 1978 — Державна премія ПНР 1-го ступеня.
- 1978 — Заслужений діяч культури Польщі.
- 1988 — Спеціальна нагорода Міністерства національної оборони ПНР.
- 1996 — Премія імені Владислава Реймонта (польський письменник, лауреат Нобелівської премії з літератури 1924 року. Його найвідомішим твором є роман «Селяни». У 1893 році Реймонт жив у Варшаві від 1893 року і працював як письменник. Опублікував свій перший роман «Комедіантка» у 1896 році. Реймонт належав до кола неоромантиків «Молода Польща». На честь письменника названо аеропорт в місті Лодзь).

Твори

- 1943 — «Іржа»
- 1944 — «Бал в агрусі»
- 1946 — «Викрадення в Тютюрлістані»
- 1946 — «З країни мовчання»
- 1947 — «Пір'їнкою фламінго»
- 1948 — «Рука батька»
- 1948 — «Вірші»
- 1951 — «Мудре зілля»
- 1952 — «Донечка»
- 1952 — «Шабля Габрися»
- 1952 — «Сонячне літо»
- 1952 — «Дні поразки»
- 1953 — «Шукачі скарбів»
- 1954 — «У каменоломні та інші оповідання»

- 1954 — «Будинок без стін»
1955 — «Вогнище у джунглях»
1956 — «Вибрані оповідання»
1957 — «Мій друг слон»
1957 — «Кантата»
1957 — «Оповідання з тремтінням»
1958 — «Крихти весільного торта»
1960 — «Мандри з моїм Гуру»
1961 — «Скупані в огні»
1961 — «У королівстві мільйона слонів»
1964 — «Несміливий наречений»
1965 — «Оповідання з Далекого Сходу»
1966 — «Кам'яні таблиці»
1967 — «Щасливчик»
1968 — «Ночі Аріадни»
1969 — «Льотна»
1970 — «Напря́м Берлін»
1972 — «Вибрані оповідання»
1973 — «Карамболі»
1973 — «У глибині дзеркала. Розмови про письменників та книги»
1976 — «Пляж над Стіксом»
1978 — «Обережно із Золотим Лисом»
1979 — «Біле запрошення та інші оповідання»
1980 — «Запах собачої шерсті»
1983 — «Оповідання з воєнних часів»
1986 — «На троні в Блабоні»
1989 — «Кам'яний собака. В'єтнамські казки»
1989 — «Розмови про книги»
2000 — «Чортова дюжина»
2002 — «Насип зі смітника пам'яті»

Жукровський і досі залишається найбільш контраверсійною постаттю польської літератури, оскільки має як палких прихильників, так і непримирених критиків, що пов'язано як з його життям, так і з його творчістю.

Початок творчого шляху припадає на воєнні роки. З війни він виніс три машинописи. Один з них — «Викрадення в Тютюрлістані» (1946), казка не лише для дітей, оскільки це твір антивоєнний, проти насилля та тоталітаризму. «З країни мовчання» (1946) — збірка оповідання на воєнну тематику, головним героєм яких виступає роздвоєна людина, громадянин, солдат і католик; це людина, назавжди скалічена війною. «Пірінкою фламінго» (1947) — новели, сповнені іронії та сарказму, блискучі замальовки з життя письменницької інтелігенції. То були три різні книжки, що презентують три різні сфери таланту та можливостей Жукровського.

«Викрадення в Тютюрлістані» (1946)

Ця казка включена до програми початкової школи Польщі. А у 1986 році за її мотивами було знято мультфільм.

У 1976 року книгу було вписано до Почесного Списку ІВВУ (туди входять кращі книги, рекомендовані для дитячого читання).

Цей твір про дружбу, відданість та готовність прийти на допомогу. Також це антивоєнна книга, в якій війна зображена немов у кривому дзеркалі. Тому натрапляємо у творі на чималу кількість карикатурних картин: «Кожного, хто мав щось гостре й напускав на себе войовничий вигляд, засипали квітами, він ставав мало не героєм і вештався по вулицях, погрожуючи ворогам. Оплесками зустріли навіть одного діда, який ходив з чималенькою банкою маринованих рижків у руках. Тоді ж таки побили безневинного блазня, бо само «бла» видалося городянам дуже підозрілим. До пізньої ночі місто гуло,

мов підкурений вулик: тупотіли гінці, грюкали двері арсеналу, сяяли смолоскипи подвоєної варти на мурах. Ми готувалися до війни». Або: «Безстрашні лицарі спершу розправилися з недоїденим десертном, а потім з переможним криком рушили в погоню. Полонених, щоправда, не привели, але відтоді ми були насторожі». Чи: «У хмарах куряви з брязкотом і галасом билися ворожі армії, не відступаючи ні на крок. У повітрі свистіли снаряди. Качани кукурудзи, помідори, надгнилі буряки та грудки землі торохкали об шоломи. Якийсь пустельник з низкою сушених грибів у руці закликав вистояти піхоту, що вже почала подаватися».

Війна не має сенсу. Вона нічого не вирішує: «Тільки позад нас, на узгірку, з корчми «Під оселедчиком» рівнісінько здіймався до неба дим, а корчмар, пан Сніданячко, готуючи обід, раз у раз вибігав на поріг і крізь рядки соняхів дивився на бойовище. Йому було байдуже, хто виграє битву. Переможці все одно прийдуть до нього попоїсти. Він давав обом арміям ще дві години, бо після першої дня вже почне непокоїтись. Хіба ж смакуватиме пересохла печеня й пригоріла підлива?»

Перемагає не сила, а розум. Розум перемагає і тупість. Блаблация заключає мир з Тютюрлістаном, бо війна — це безглуздя.

Сама ж дія роману-казки розгортається на теренах вигаданих країн — Тютюрлістану та Блаблацияі.

Під час подорожі по Тютюрлістану у королівської карети відпадає колесо. Поки карету ремонтують, королівна Каролінка виходить збирати квіти. А за деякий час її опікуни з жахом усвідомлюють, що Віоліна зникла.

Перед тим на перехресті доріг зустрічаються головні герої: Півень Мартин Пипоть, Кіт Мишібрат Нявчур та Лисиця Хитруся. Вони потоваришували, і під час вечері Мартин Пипоть розповідає про історію здобуття своїх військових нагород. Ці на-

городи він здобув на війні, що відбулася незадовго перед їхньою зустріччю. Причина війни: невдала гра у шашки двох королів — Цинамона та Барила. У цій карикатурній війні є все: і герої, і зради, і подвиги, і поразки. Так, наприклад, вороги купують Цапка, щоб той зганьбив честь генерала Хороброго Майонеза. Його зловили на гарячому, коли він саме обмащував ноги генерала малиновим соком (солдати мали зранку побачити, що Майонез, поки вони терплять поневіряння, миє ноги в малиновому соці, звісно, що це було би ганьбою для генерала). Довелось Цапкові оперативно облизувати генеральські ноги, від чого Майонез заходиться реготом, а король Барило та його піддані думають, що то якась страшна хвороба. Генерал Майонез відсторонений від військових дій. Але король Барило оголошує солдатам, що вороги викрали відважного та хороброго генерала.

Далі відбувається битва. І завдяки двом хлопчикам Тютюрлістан виграє, запустивши у бік блаблонців рій ос. Вони тікають до Блаблони — столиці Блаблацияі.

Тут відбувається завершальний етап битви, в якому бере участь і хоробрий Майонез. За мури столиці тютюрлістанці потрапляють завдяки гойдалці, яку сильно розгойдують і зістрибують з неї за фортечні мури. Але більшість вояків спокусилася наїдками та солодким сном. Отож, коли Мартин Пипоть та Майонез добігли до палацу, з ними фактично нікого не залишилося. Таким чином, Барило здобув Блаблону, але Цинамон здолав його військо.

Після цієї розповіді герої зустрічають королівського посланця з Блаблацияі, що розповідає їм про викрадення королівни Віолінки. Герої розуміють, що оскільки викрадення сталося в Тютюрлістані, то неминуча ще одна війна. Щоб цього не трапилось, вони вирішують знайти Віоліну.

Вони натрапляють на цирк цигана Мозоля, що займається дресируванням диких бліх. Півню дивом вдається втекти від

циганки, але він забуває там свою сурму. Пізніше герої повертаються за нею і знаходять на циганському подвір'ї у діжці з чарівним зіллям королівну Віолінку.

Дівчинка спотворена до непізнаності, та ще й має скам'яніле серце. До того ж дуже вередлива. Але друзі її не кидають, а намагаються доправити до батька. Мовляв, батьківське серце впізнає у цій маленькій вередливій нечупарі свою дочку.

Циган з'ясовує, що королівну викрадено і розуміє, що це зробили Півень, Кіт та Лисиця. Він вирішує знайти їх, повернути Віолінку королю за винагороду, а трьох друзів звинуватити у викраденні королівської дочки. На допомогу собі він закликає армію мухоморів. Але вся інша природа стає на захист утікачів. Серед них — і маленьке відважне сонечко, що попросило небо наслати густий туман на цигана, а саме загинуло. Мозоль ледь не втопився в болоті, а друзі успішно тікають.

Увечері, коли друзі відпочивали біля вогнища, Мишібрат розповів свою історію. Нявчура народився на млині. Його братика та сестру мірошник втопив, мама його не могла в це повірити і вирушила на пошуки своїх дітей, а батько однієї місячної ночі так захопився співом, що не помітив, як опинився на місяці, що в той час пропливав над млином. Мишібрат служив у мірошника, доки миші не попросили його стати хресним батьком мишеняті. З того часу Кіт вже не міг ловити мишей.

Наступною своєю історію оповідає Лисиця Хитруся. Раніше вона була гувернанткою дітей Старого Індика. Якось вони з дітьми бавилися в індіанців і, щоб зробити дітям відповідні головні убори, вона повисмикувала з хвоста їхнього батька пір'я. Індик розлютився та прогнав гувернантку.

Наступний день герої проводять у пошуках їжі. Лисиця вибирається для нього в сусіднє село, де живуть одні скнари. А мисливці-розбійники так лякають її, що вона вистрибує з хутра та тікає.

А в той час Віолінка в камзолі Півня знаходить яйце і вимагає, щоб Мишібрат спік його на вогні. Як виявилось, то був синок Пипотя. Але все завершилося добре, просто курча вилупилося швидше.

Мисливці повертають лисиці її хутро, бо у ньому повно бліх, і розповідають, як вони піджартовують над мешканцями цього села: до свого воза вони чіпляють дірявий мішок з мідяками, а скнари за ним біжать, лишаючи свої оселі, де заховано чимало золота. І хтось із мисливців забирає усі їхні скарби, караючи таким чином надмірну скупість.

Герої дістаються до Блаблони. Півень та кіт вирішують знайти якесь гарне вбрання для Віолінки, а також у відшукати у цигана мазь, щоб вибілити личко королівни. Їм на допомогу приходить Цапок, що за певну плату обіцяє піти до Мозоля та купити мазь. Обіцянки він дотримується. Але заодно купує для себе засіб для росту бороди та для лискучості ріжок. Щоб купити ліки для Віолінки, півень продає свої медалі, говорячи, що синові у спадок він передасть найважливіше — чесне ім'я, не заплямоване ніяким підлим вчинком.

Мишібрат та Мартин відвідують виступ Цирку Мозоля. Під час виступу через хлопчаків виникає паніка, скориставшись якою циган ловить Мишібрата і тягне його до суду. Тим часом, коли Цапок помилово віддає Півню крем для росту бороди замість того, що мав би вибілювати шкіру, над Мишібратом розпочинається судовий процес за звинуваченням у викраденні королівни. Кіт усе заперечує, намагається розказати правду, хто насправді був викрадачем. Але суд йому не вірить і вирішує піддати Кота тортурам. У процесі тортур кат його питає, чи має Пипоть стосунок до викрадення. Кіт, якого тягнуть за хвіст, від болю кричить «Няв!», але катові чується «Мав!» Півня та Лисицю теж звинувачують. Кота за суджують до смертної кари.

Коли кат відходить убік і знімає маску, то виявляється, що то був циган Мозоль.

Наступного дня Мартин хоче врятувати Мишібрата, бере мушкет, але коли хоче вистрілити у ката, то розуміє, що порох і пістони змокрили від пролитих сліз. Кат робить петлю на мотузці і пробує повішати Нявчуру. Але мотузка обривається. І так стається тричі. Виявляється, то вночі миші перегризли усі мотузки. Люди вірять у невинність Мишібрата і починають шукати ката.

А герої тим часом тікають, бо Віолінку змастили не тим кремом і у неї виросла цапина борода. Вони йдуть до лісу, щоб знайти там військо короля Цинамона, що готується до війни з Тютрлістаном. Щоб роздобути для друзів трохи грошей, Лисиця продає своїх улюблених бліх. Згодом і Кіт продає власну тіль, щоб друзі не померли з голоду. По дорозі зустрічають Червоного Шапчика, який розповідає про те, що його бабцю з'їв вовк. Але як виявилось, це був Мозолевий синок, що слугував приманкою. Мандрівники тікають далі і знаходять хижку білокнижника. Той готує магичну мікстуру, борода Віолінки зникає, а серце стає добрим. Також чарівник у магичній кулі бачить майбутнє героїв і близьку Мартинову смерть.

Під кінець дня герої дістаються до костюлу, де зустрічають Чорного Барана, який в замін на сурму продає золоті черевички для Віолінки. Дівчинка дякує і йде обмити ноги. І тут стається диво: вона перетворюється на красуню, якою була раніше. До того просить героїв перестати називати її королівною, бо для них вона просто Віолінка.

Їх знаходить циган і Півень вступає з ним у двобій. Мозоль ранив Мартина ножем, і той помирає.

Друзі заносять тіло до костюлу і оплакують його, аж тут вилапується Мартиновий син і обіцяє помститися за смерть батька.

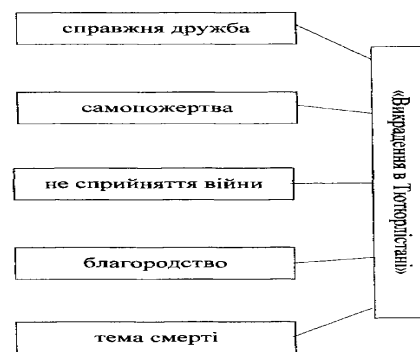
Віолінка зустрічається зі своїм батьком і знову оголошено мир.

Мишібрат повертається на млин, що дістається йому після Мельника, але справи його йдуть не дуже добре, бо ж він товаришує з мишами. Лисиця почала працювати в Тулібі — столиці Тютрлістану. Циган незабаром гине. Цапок відкрив свою аптеку.

А капрал Пипоть потрапляє до казкового неба, де його зустрічають як героя. Казкове небо — це те, «щоплежить між хмарою і сном. Бо ж саме в нього прокрадаються діти, в нього заходять поети».

Крім карколомного цікавого сюжету книга рясніє яскравими описами та пейзажними замальовками: «Уставав рожевий ранок. Сонце розчісувало золоті кучерики. По свіжій блакиті, в якій купалися жайворони, пливли хмарки, котрих тато-вітер і мама-погода саме вивели на прогулянку. Деревя потягалися, розпростували плечі, клени розправляли листя, ялини пробували свою колючу зелену щетину».

Це романтична та героїчна казка, в якій кожен герой готовий заради друга віддати найдорожче — своє життя.

Лєслав Бартельський так писав про цей твір: «Окрім гарної та дотепної розповіді, що має ознаки казки, маємо історію з відбитком смутку, який не могла не накласти війна. Країна-то фантастична, але якою ж близькою вона є до наших реалій часів окупації...»

Жукровський підняв проблеми солідарності, дружби та вірності, а також готовності до самопожертви... Але немає в автора «Викрадення в Тютюрлістані» нестерпного моралізаторства чи дидактизму. Жукровський не прагне нікого повчати, він просто розповідає про дружбу, що зворушує і хвилює серце. Портрети головних героїв, як то є зазвичай в цього автора, багатовимірні, мають як переваги, так і недоліки, і закарбовуються у пам'ять читача».

Стефан Мальковський оцінює цей твір наступним чином: «У цій прозі лунають безтурботні веселощі всупереч війні. Політика, історія показані жажливими та абсурдними одночасно. Номо *politicus* не отримують очищення через сміх. А щастя існування, на думку письменника, у щоденній людяності. І у фантазії. І у природі. І у казці. А людина суспільна є абсурдною істотою, а от коли вона самоусвідомлює себе, свій зв'язок з природою, то стає вільною і щасливою, як герої у казці. Саме так, у казці, можна було перебути і пережити час війни».

У «Викраденні в Тютюрлістані», як і в наступних творах Жукровського, для дітей відбилася наївна віра автора у казку, справжню природу та свободу людини. Адже саме у дитячих творах автор міг відкрито та відверто показати своє бачення ідеального суспільства, свою гуманістичну утопію.

Українською цю казку переклала Олена Медушенко.

Запитання і завдання

1. Підготуйте повідомлення про польські літературні премії.
2. Підготуйте розповідь про В. Жукровського.
3. Ознайомтеся з сайтом письменника (<http://www.zukrowski.inf.pl/>). Проаналізуйте.
4. Підготуйте повідомлення про ПНР часів Жукровського.
5. Підготуйте повідомлення про Армію Крайову та Армію Людову.
6. У чому особливість роману-казки «Викрадення в Тютюрлістані»?
7. Охарактеризуйте головних персонажів
8. Чи можна назвати цей твір сатиричним?
9. У чому контрверсійність постаті письменника?
10. Яку особливу нагороду отримав автор?

Література

1. Жукровський В. Викрадення в Тютюрлістані / В. Жукровський. — К. : Веселка, 1986. — 222 с.
2. Еремін В. Войцех Жукровський // <http://www.proza.ru/2013/05/09/1486>
3. Офіційний сайт письменника // <http://www.zukrowski.inf.pl/index.html>
4. Wojciech Żukrowski // <http://www.filmpolski.pl/fp/index.php?osoba=11967>
5. Leszek Żuliński WOJCIECH ŻUKROWSKI. Okruchy poweselnego tortu // <http://pisarze.pl/publicystyka/1129-leszek-uliski-wojciech-ukrowski-okruchy-poweselnego-tortu.html>

Чеслав Янчарський

Ян Анкевіч

(Czesław Janczarski)

(Jan Antkiewicz)

(1911—1971)

Відомий польський письменник, поет-казкар, творець літератури для дітей та перекладач з російської мови. Він один з найбільш знаних ведмедикотворців Польщі, адже є автором всесвітньовідомих творів «Ведмедик-Вухань», «Пригоди Ведмедика-Вуханя». Послугувався псевдонімом Ян Анкевіч (*Jan Antkiewicz*). Він був батьком Яцка Янчарського — польського письменника, драматурга, сценариста.

Основні твори: «Нотки цвіркуна» (1957 р.), «Де мешкає казочка» (1958 р.), «Ведмедик Вухань» (1960-1970 рр.). Віршоване оповідання «Як Войтек став пожежником» (1950-1972 рр.).

Народився 2 вересня 1911 року у селі Грушвиця на Волині, на той час це було польське село, тепер — українське. 1932 року вступив до Львівського Університету ім. Яна Каземира (тепер ім. Івана Франка) на математично-природничий факультет. 1934 р. перевівся на факультет польської філології у Варшавський університет. Після початку Другої світової війни виїхав до Львова.

У 30-ті роки він належав до літературної групи «Волинь» (разом із З. Гінчанкою, В. Іванюком та ін.) і був одним з ініціаторів її створення. Перші вірші для наймолодших читачів опублікував 1935 р. в журналі «Сонечко». Пізніше з'явилась збірка віршів «Блакитна хустина».

У 1933 році видав першу поетичну збірку «Акварель». Два роки згодом дебютував як поет для дітей у журналі «Сонечко», редактором якого була Яніна Поражинська.

1944-1946 роки проживав у Курові, де народився його син Яцек і працював два роки вчителем у школі. З 1946 року почав жити у Варшаві. Був організатором діючих декламаторських комплексів «Живого слова». У 1950-1955 роках належав до редакції дитячих журналів «Іскорки», «Цвіркунчик».

Чеслав Янчарський працював також у редакції «Поезії польського радіо» (1955-1957) разом із Фадеєм Куб'яком та Богданом Остроменцьким. 1957 року створив дивовижний журнал для дітей «Ведмедик», головним редактором якого був до кінця життя. Водночас друкував свої вірші у «Цвіркунчику» і «Вогнику».

Під його керівництвом редакція журналу «Ведмедик» була найвеселішим місцем у видавництві «Наша Книгарня». Чеслав Янчарський отримав такі нагороди:

1957 р. — «Золотий Хрест Заслуги» (*Złoty Krzyż Zasługi*) за творчість для дітей;

1958 р. — Нагорода «Столичного міста Варшави»;

1960 р. — Нагорода «Голови Ради Міністрів».

Маловідомий в Україні польський письменник Чеслав Янчарський — автор близько 75 дитячих книг та багатьох збірок для дорослих, а також численних перекладів.

Твори для дітей Янчарського перекладені болгарською, вірменською, словацькою, латвійською, румунською, сербсько-хорватською, німецькою та французькою мовами.

Багато з його книжок включені до шкільних програм з читання. Ці твори полюбилися дітям завдяки тому, що описував письменник звичний їм побут та речі, що їх оточують.

Помер Чеслав Янчарський 19 травня 1971 р. у Варшаві, похований на цвинтарі Поважковському (*Śmientarzu Powązkowskim, Warszawa*).

Твори

- 1950 р. — «Як Войтек пожежником став»
 1958 р. — «Хто в лісі живе»
 1958 р. — «Де мешкає казочка»
 1959 р. — «Про королівну Сніжку та сімох краснолюдків»
 1960 р. — «Пригоди та мандрівки Ведмедика-Вухастика»
 1963 р. — «Нові приятелі Ведмедика-Вухастика»
 1964 р. — «Громадка Ведмедика-Вухастика»
 1967 р. — «Казки Ведмедика-Вухастика».

Книги для дітей «Пригоди Ведмедика-Вуханя» з'явилися 1957 року. Їх створили письменник Чеслав Янчарський і художник Збігнев Рихліцький. Спочатку казки публікувалися в дитячому журналі *Miś* («Миша»), який був популярний і в Радянському Союзі, а потім стали видаватися окремими книжками, перекладені багатьма мовами світу. 1975 року студія короткометражних фільмів *Se-Ma-Fog* в Лодзі зняла ляльковий серіал з Ведмедиком-Вуханем у головній ролі.

Дія у творах про Ведмедика-Вуханя розгортається одночасно в трьох планах — це світ іграшок в дитячій крамниці, світ звірів (собака, півник, зайчик, лелека, верблюд та інші) і світ персонажів (діти і дорослі). Надалі оповідач розчиняється в оповіданнях і казковий світ починає власне існування у різних пригодах. Багатообіцяючі епічні починання персонажів (подорожі, подвиги, полювання, ігри) опиняються комічно малозначними, в той час як справжні події відбуваються у внутрішньому світі героїв (допомога в біді, гостинність, дружба).

Аналізуючи найвідоміші твори Чеслава Янчарського про Ведмедика-Вуханя, приходимо до думки, що автор, можливо, ознайомився з історіями попередників свого героя — американського іграшкового ведмедика Тедді й англійського — Вінні-Пуха.

Цікаво, що ця іграшка з'явилася завдяки президенту США та емігрантові з Росії. Наприкінці 1902 року президент США Теодор Рузвельт на полюванні пошкодував ведмедика. Ця подія стала приводом для жартів, наприклад, в одній з карикатур делегація ведмедів вимагала від Рузвельта укласти з людством пакт про ненапад. Одна з карикатур у газеті *Washington Evening Star* (нині вона вже не існує) потрапила на очі Морріс Мічтому (це псевдонім, його справжнє ім'я, нажаль, невідомо) — емігрантові з Росії, власникові магазину іграшок у Нью-Йорку. Дружина Морріса — Роуз виготовила першого іграшкового ведмедика за образом і подобою персонажа карикатури. Ведмедик був встановлений на вітрині магазину і на честь президента США отримав ім'я «Ведмедик Тедді». Офіційна дата народження Вінні-Пуха — 21 серпня 1921 тобто день, коли Крістоферу Робіну Мілну виповнився рік. У цей день письменник Алан Мілн подарував синові плюшевого ведмеда (який, щоправда, отримав ім'я Пуха тільки через чотири роки).

Польський аналог плюшевого ведмедика побачив світ 1957 року, випередивши на один рік переклад твору Алана Мілна у СРСР (здійснив 20-річний литовський письменник Віргіліус Чепайтіс, який користувався польським перекладом Ірени Тувим). Згодом Чепайтіс, познайомившись з англійським оригіналом, істотно переробив цю книгу.

Популярність Ведмедика-Вуханя у Польщі була надзвичайною, герой відомих дитячих книжок Чеслава Янчарського з'являється у серії телепередач — польський аналог «Надобраніч, діти» і стає символом рекламної кампанії по залученню туристів до міста Лодзь. З Ведмедиком-Вуханем може конкурувати лише Вінні-Пух у переказі Бориса Заходера. Справді, його текст не завжди відповідає оригіналу. У його варіанті є безліч знахідок, відсутніх у Мілна (наприклад, різноманітні

назви пісень Пуха — шумелки, кричалки, вопилки, пихтілки і т.д.). Відтак, історії про іграшкових ведмедиків у ХХ столітті набули великої популярності.

У контексті вищесказаного не можна не згадати *Ведмедика Паддінгтона* (англ. *Paddington Bear*) — героя книги англійського письменника Майкла Бонда і однойменного дитячого серіалу. Книга про ведмежатко Паддінгтона вважається класикою дитячої літератури. Вперше книга «Ведмедик на ім'я Паддінгтон» була опублікована 13 жовтня 1958. Сьогодні у світі більше 25 мільйонів книг про ведмежа Паддінгтон, в загальній складності перекладених на 31 мову, було видано 265 ліцензій на різні продукти з використанням імені ведмедика.

Навіть класична українська література поч. ХХ ст. використовує дитячого плюшевого ведмедика задля майстерного розкриття «абсурдної свідомості» персонажів, тобто переживання їхнього розладу зі світом. Зокрема, письменник В. Домонтович вдається до різноманітних художніх прийомів, зокрема використовує прийом гри. Гра як чинник моделювання абсурдних ситуацій помітна вже в самій назві твору «Дівчинка з ведмедиком». Головна героїня (Зина) бавиться з ведмедиком — дитячою іграшкою, але її гра набуває іншого, метафоричного значення чоловіка, з яким грає в кохання головна героїня.

Вважаємо, не даремним екскурс в історію появи іграшкового ведмедика в дитячій літературі різних країн. (видалити, бо це не наук.робота) Цікавими є взаємовпливи в інтелектуальному середовищі Європи та Америки минулого століття. Що стосується творчості Чеслава Янчарського, то польська література для дітей збагатилася цікавими образами та оригінальними персонажами.

Цікаво знати

- Перший іграшковий ведмедик, що стояв на чотирьох лапах, запатентований 1901 року в Німеччині, але це не той відомий ведмедик Тедді;
- 1908 року перші іграшкові ведмежата з'явилися в Англії. У 10-ті роки минулого століття відкрився магазин іграшок компанії «Steiff» спочатку в Англії, згодом в Америці (серйозне виробництво почалося 1915 року в Англії);
- американський історик Френк Мерфі, автор дослідження «Легенда про ведмедика Тедді» наводить низку цікавих фактів. Перша книга казок про пригоди плюшевого ведмедика (автор — письменниця Еліс Склотт) була видана 1907 року в США, за це час у різних країнах світу вийшло близько 400 книг різних авторів, у яких головним героєм був плюшевий ведмедик;
- 2008 року популярний польський ведмедик «з опущеним вухком», герой книжок і вечірніх телеказок, став однією з визначних пам'яток Лодзі. Пам'ятник Ведмедику-Вуханю з'явився в Юзевському пасажі на Пиотровській вулиці, пише Podroze.onet.pl. Ідея увічнити персонаж Чеслава Янчарського прозвучала під час одного з ефірів на місцевому радіо. Спочатку вирішили обмежитися зіркою на Пиотровській вулиці, але потім було вирішено створити пам'ятник-фонтан, який представлений у вигляді кола діаметром близько 20 метрів. У центрі скульптор помістили Ведмедика-Вуханя в компанії друзів: Поросятка, Зайчика і пса Кручека —кожен близько метра висотою, щоб діти могли фотографуватися з улюбленими героями;
- Ведмедик-Вухань Чеслава Янчарського (з опущеним вухком) зображений на монетах вартістю 3 і 7 lodek (слово lodka польською означає «човен», так само переклада-

ється і назва міста Лодзь), які введені в обіг 24 жовтня 2009 року. До кінця року ними можна було розплачуватися в магазинах, кафе та інших закладах Лодзі. Номінал монет дорівнює 3 і 7 злотим відповідно;

- у різних країнах світу відкрито понад двадцять музеїв плюшевих ведмедів, налічується декілька десятків тисяч колекціонерів цієї іграшки — спеціально для них випускаються обмежені партії ведмедиків. Відомий аукціон Christie періодично проводить торги, на які виставляються лише плюшеві ведмедики. Найдорожчий екземпляр Тедді, вироблений 1929 року з мохеру, було продано за \$90 тис.

Запитання і завдання

1. Що Вам відомо про дитинство Чеслава Янчарського?
2. Чи перекладені твори польського письменника українською мовою?
3. У чому особливість Ведмедика-Вуханя у циклі однойменних творів?
4. Розкрийте історію появи іграшкових ведмедиків у різних літературах.
5. Що спільного між Вінні-Пухом Алана Мілна і Ведмедиком-Вуханем Чеслава Янчарського?
6. З чим асоціюється образ ведмедя у польському та українському фольклорі?
7. Чи зверталися класики літератури до образу ведмедя у своїх творах?
8. З якими творами Чеслава Янчарського Ви ознайомилися?
9. Чи можна вважати художника Збігнева Рихліцького співавтором творів про Ведмедика-Вуханя?
10. Підготуйте мультимедійну презентацію творчості Чеслава Янчарського.

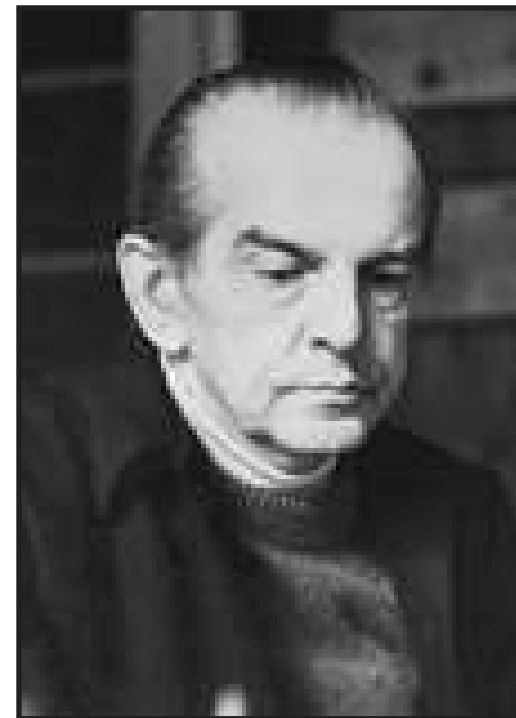
Література

1. Чеслав Янчарський Сказки Мишки-Ушастика / Янчарський Чеслав (перев. Святослава Свяцкого). — Наша Ксенгарня. — Варшава. — 1969. — 105 с.
2. Чеслав Янчарський Приключения Мишки-Ушастика / Янчарський Чеслав (перев. М. Брухнова). — Наша Ксенгарня. — Варшава. — 1982. — 65 с.
3. Чеслав Янчарський Новие друзья Мишки-Ушастика / Янчарський Чеслав (перев. М. Брухнова). — Наша Ксенгарня. — Варшава. — 1982. — 75 с.
4. Монеты с Мишкой-Ушастиком введут в обращение в Лодзи // <http://poland.russiaregionpress.ru/archives/135>

5. Памятник Мишке Ушастику появится в Польше // <http://www.travel.ru/news/2007/07/27/112208.html>

6. Czesław Janczarski // http://pl.wikipedia.org/wiki/Czes%C5%82aw_Janczarski

7. Czesław Janczarski // <http://www.buka.com.pl/index.php?s=oaautorach&id=16>

Ежи Брошкевич

Jerzy Broszkiewicz
(1922—1993)

Польський письменник, прозаїк, драматург, есеїст та публіцист. Українському читачеві більше відомий як автор дитячої та підліткової прози, зокрема, науково-фантастичної. Родом зі Львова. Був музикантом, журналістом.

Основні твори: «Образ любови», «Велика, більша і найбільша», «Локшина, Кефір та Тутешній», «Ті, з десяти тисяч», «Брати Кошмарик, Магістр і я».

Народився 6 червня 1922 року у Львові (після розпаду Австро-Угорщини Львів був столицею Західноукраїнської Народної Республіки. До Другої світової війни належав Польщі, за Пактом Молотова — Ріббентропа анексований Радянським Союзом). Тут закінчив середню та музичну школи у 1940 році. Згодом вступив до Львівської музичної академії. Під час німецької окупації Львова (1941-1944) займав посаду «годувальника вошей» в Інституті дослідження тифу та вірусів, яким керував Рудольф Вайгль. На його тілі з експериментальною метою розводили вошей.

У 1944 році переїхав до Кракова.

У 1945 році припинив музичні заняття і всерйоз зайнявся літературною творчістю. До 1947 року співпрацював з редакцією щотижневика «Відродження» та журналу «Театр», згодом у 1947-1948 роках редагував журнал «Рух музичний»,

згодом — журнал «Музика». У 1953 році став членом редакції журналу «Культурний огляд».

Дебютував у 1945 році в журналі «Відродження» оповіданнями «Моніка». Першою виданою книгою була повість про гетто «Очікування», за яку він отримав премію Краківського округу.

Наступною книгою була повість про Фередера Шопена «Образ любови», за яку він отримав Державну премію II ступеня. У 1971 році повість «Довго та щасливо» отримала премію Центральної ради профспілок.

У 1982 році отримав Державну премію I ступеня за свою літературну творчість.

Автор багатьох повістей для дітей та юнацтва, написаних у 60-70-ті роки. Частина з них належить до наукової фантастики.

Крім того, Брошкевич був драматургом, автором більш ніж 20 творів для театру, телебачення, радіо. Був фельетоністом, сценаристом телепередач та фільмів. Ряд його творів було інсценізовано в Європі, Мексиці, Новій Зеландії, США.

Він мешкав з дружиною Евою у Кракові. Вона була дипломованим доктором медицини, лікарем-психіатром (її сторінка в Інтернеті — <http://nauka-polska.pl/dhtml/raporty/ludzieNauki?rtupe=opis&objectId=61945&lang=pl>). Дочка Ірена — математик, дружина відомого підприємця Петра Форестера.

Ежи Брошкевич любив літературу, театр та музику, але також цікавився екологією, фізикою, впливом технічного прогресу на мораль людства.

Ось як письменник обіграє епізоди своєї біографії та зацікавлень у повісті «Брати Кошмарик, магістр і я»: «Річ у тім, що в одному дуже поважному міністерстві й на дуже високій посаді в мене є теско. Він не тільки зветься так само, як я, — Єжи Б. Його батька, як і мого, звали Адамом, а матір, як і мою, — Іреною. Ще смішніше, що ми народилися того само-

го місяця й того самого року. Я народився шостого червня, він — двадцять шостого червня. А хіба важко загубити двійку в даті «26 червня»? До того ж ми обоє скоріше невисокого зросту, обидва важимо на кілька кілограмів більше, ніж треба, в його чуприні трохи більше сивини, ніж у мене, а в мене взагалі трохи густіша чуприна. Обидва ми смагляві, в обох карі очі, обидва не маємо жодних особливих прикмет.

Проте в нас зовсім різна освіта, захоплення і посади. Він ще в шкільні роки цікавився фізикою й хімією, закінчив два факультети політехнічного інституту, потім удосконалював свої знання в Москві й Гарварді, а тепер не тільки займає високий державний пост, а й став всесвітньовідомим фахівцем з охорони природного середовища. Я ж іще в школі цікавився музикою, досить непогано грав на фортепіано та й сам пробував складати музику. Згодом облишив музику, почав писати книжки (до речі, не лише книжки) і хоч разів зо два теж обіймав так звані посади, однак уже багато років займаюсь тільки тим, що сиджу за столом і пишу. Звичайно, я великий прихильник охорони навколишнього природного середовища. Але, на жаль, про вузькофахові проблеми цієї охорони я маю значно менше уявлення, аніж той другий Єжи Б.

Напевно, ви вже зрозуміли, що в найважливіших справах ми дуже відрізняємось один від одного. Проте не всі це бачать. Імена, прізвища, імена батьків, роки й місце народження — все це на папері майже не розрізняється. І дехто з тих людей, які мають справу з паперами, ледве помічають цю різницю. Буває, що хто-небудь з них чимось глибоко засмучений, дуже поспішає або, приміром, закоханий. Тоді різниця між двома Єжи Б. зовсім стирається, зникає. І починається комедія. Досі нас переплутали чотири рази. Першого разу я одержав призначену йому нагороду. Другого — йому надіслали присуджену мені

премію. Третнього разу я дістав запрошення виступити в Лондоні з доповіддю про охорону навколишнього середовища.

Тоді ми вдвох — пліч-о-пліч — вчинили де треба й кому треба скандал, якого мало вистачити на добрий десяток років. Однак його вистачило всього на шість. Четвертого разу хтось у чомусь помилився, а ми обидва — запрацьовані й стомлені — піддалися на обман. Докладно не перевірили, хто кого з нас запрошує. Скінчилося тим, що я виїхав за кордон як інженер-фахівець, а він полетів на міжнародний з'їзд письменників. Я мовчав і він мовчав, хоч обидва балакучі. Я вдавав, що курю люльку, якої взагалі не курю. А він знайшов гіршу раду — удавав, що курить сигари, яких не курих, але в складних ситуаціях починав жувати, а це зашкодило його шлунку. Однак у нього, так само як і в мене, бували легкі напади спазмів, не тільки від згадки про мене. Тому що він час від часу думав, як і я, про скандал, який ми влаштуємо, повернувшись ДОДОМУ. Та нічого не вийшло».

Помер польський письменник 4 жовтня 1993 року у Кракові.

Загалом його твори було перекладено на 19 мов, а загальний тираж творів перевищив 1 млн. примірників.

Повісті для дітей та юнацтва

- 1948 — «Олімпійська повість»
- 1950 — «Образ любови»
- 1952 — «Яцек Куля»
- 1954 — «Еміль! Еміль!»
- 1960 — «Велика, більша і найбільша» (книга увійшла до шкільної програми, на її основі знято однойменний серіал)
- 1962 — «Ті з десятої тисячі» (наукова фантастика)
- 1964 — «Око Центавра» (наукова фантастика)
- 1966 — «Довгий дощовий тиждень»

- 1967 — «Локшина, Кефір та Тутешній»
1970 — «Моя невдача на Місяці» (наукова фантастика)
1972 — «Містер Ді»
1973 — «Самотній подорожній» (на основі книги знято серіал «Коперник»)
1980 — «Брати Кошмарик, Магістр та я»

Інші повісті

- 1948 — «Очікування»
1951 — «Образ любови»
1957 — «Імена влади»
1970 — «Довго і щасливо»
1971 — «Десять розділів»
1977 — «Доктор Твардовський»

Драматичні твори

- 1957 — «Імена влади»
1958 — «Йона та блазень»
1960 — «Дві пригоди Леміеля Гуллівера»
1961 — «Скандал у Хельберзі», «Дурень та інші»

«Ті з десяти тисяч» (1962)

Це фантастично-наукова повість, героями якої є трійко підлітків: Йон Соґо, Алька та Алек Рой. Вони познайомилися під час канікул на дослідницькій станції «Перший розвідник» на штучному астероїді, де працюють їхні батьки. Алька та Алек є землянами, Йон — сатурнянином. Ними опікується андроїд Робік.

Станція повинна протестувати можливість польоту великого космічного корабля за межі Сонячної Системи. Зі станції стартують два космольоти з усіма науковцями, що працюють на астероїді. Підлітки залишаються самі під наглядом машин.

Один з космольотів потрапляє в метеоритний дощ, другий космольот вирушає йому на допомогу, але опиняється у метеоритному потоці.

Вся надія на підлітків, що повинні врятувати дорослих. Вони також є героями повісті «Око Центавра».

«Локшина, Кефір та Тутешній» (1967)

Це пригодницька підліткова повість. Дванадцятирічна дівчинка Локшина і тринадцятирічний хлопчик Кефір проводять канікули на морі. Там, на дюнах, вони заходять у туман та опиняються у XVII столітті на піратському судні. Після карколомних пригод опиняються в сучасній Америці, де знайомляться з мільярдером, якому повинні допомогти у боротьбі з гангстерами.

Гостросюжетна повість відомого польського письменника про виховання дітей, про взаємини поколінь та про охорону навколишнього середовища.

«Містер Ді» (1972)

У літаку, що летить з Ріо де Жанейро до Європи, герой, сорокарічний професор, від імені якого ведеться розповідь, зустрічає диявола. Професор не вірить, що він справжній. Тоді диявол вирішує довести йому свою справжність, влаштуовуючи різні каверзи. Зрештою, оселяє професора в тіло його сина-підлітка Марека. Так герой розпочинає свою подорож у світ ліцеїстів з їхніми пригодами, переживанням та першим досвідом дорослішання.

«Велика, більша і найбільша» (1960)

Це дитяча повість-казка. Героями є двоє дітей — Іка та Горошок, що переживають три пригоди, під час яких виявляють себе кмітливими, відважними та дружніми. В

усіх пригодах їм допомагає старий автомобіль Опель Капітан, що і втягує їх в усі перипетії.

Сам автор так пояснює назву книги: «Я назвав цю книжку “Велика, більша й найбільша”. Кожен має право одразу спитати: про що, власне, йдеться? Що воно означає “велика, більша й найбільша”? Питання цілком природне. Тому хочу одразу ж пояснити, що я написав книжку про три пригоди, з яких друга більша за першу, хоч і перша теж немала, а третя куди більша за другу. Гадаю, що кожен, хто прочитає цю книжку до кінця, згодиться зі мною».

Іка і Горошок чують по радіо про зникнення маленького хлопчика. Вони вирішують знайти дитину, і у цьому їм радо допомагає Опель Капітан: він їде сам, розмовляє та допомагає героям. Як виявилось, хлопчика викрали злочинці. Юні детективи його рятують, а злочинців допомагають заарештувати.

Опель Капітан є одним із яскравих персонажів, адже розповідає дітям про своє минуле у контексті минулих історичних подій та людських доль. Тому тут прозвучала і тема війни.

Незабаром трапляється ще одна пригода: в африканській пустелі губиться літак і герої вирішують відшукати його. Капітан домовляється зі знайомим літаком — Старим Яком, що доправляє дітей до Африки. Вони знаходять загублений літак, а також рятують двох пілотів, що самотужки вирішили шукати допомогу, потрапили у пустельну бурю.

Третя пригода є найбільшою. Діти опиняються на іншій планеті Везі у якості представників планети Земля. Інопланетяни стурбовані технічним прогресом на Землі, зокрема, наявністю ядерної зброї. Вони моделюють критичну ситуацію, з якої діти виходять з гідністю, тим самим переконуючи, що планета Земля має усі шанси бути мирною планетою.

У цьому творі оживає техніка — машини, літаки, телефони: «Так, то справді був Капітан. В пилюці, брудний, захека-

ний. Мотор ще дихав теплом, а весь короб тремтів, ніби після важкого напруження».

Вони допомагають дітям, підтримують та переживають за них: «Отож, на вечерю вони приготували все, про що вже згадували, і це була чи не найсмачніша вечеря в їхньому житті.

Відбулася вона урочисто. Одразу ж після приїзду додому їх почали вітати по телефону: дзвонив навіть автомат із кабіни №3 на Головному вокзалі, телефонували представники міської станції і навіть сама міжміська. Звичайно, перший поздоровив їх Ічин телефон (бо вечеря відбулася в її помешканні), а потім з допомогою радіоприймача їх поздоровили по черзі чотири радіостанції».

У 1963 році повість було екранізовано.

Іка і Горошок є героями ще однієї повісті Брошкевича — «Довгий дощовий тиждень». Вони нудяться на канікулах у селі — періщить дощ і невідомо, коли скінчиться. Вони придумують собі заняття — погратися в детективів. Але це стає не тільки грою, адже неподалік з'явилися злодії та викрадачі скарбів.

У творі «Велика, більша і найбільша» маємо синтез елементів казки та наукової фантастики. Казковість полягає в тому, що автор «оживляє» речі довкола дітей, їхні неймовірні пригоди відбуваються у своєму, окремому від реального, просторі і часі, але мають безпосередній вплив на реальність, пов'язані з нею. У третій частині про найбільшу пригоду казкове поступається фантастичному: зореліт, чужа планета, зустрічі з інопланетянами, знайомство з майбутніми досягненнями технічного прогресу.

На думку Є. Цветкова, письменник-фантаст, виходячи зі свого світогляду, відтворює у творчості образи чуттєвого сприйняття об'єктивної та суб'єктивної реальності. Своєю творчою уявою та фантазією він об'єднує чуттєве сприйнят-

тя світу з раціональним та конструює нові образи соціальної реальності. Основа художнього твору — образне художнє бачення реальності, що несе в собі концептуально навантажену та ціннісно-орієнтовану інформацію.

У комунікативному процесі художнього спілкування автор та реципієнт беруть участь у творчому, філософському, науковому дискурсі. Теорія пізнання дає фантастиці можливість метафізичних вимислів і відхилення від світу наукових фактів. Наукова фантастика бере на себе перевірку дійсності з точки зору її відповідності філософським ідеям істини, добра, краси, єдності, свободи, вказуючи на те, що світ ще далекий від гармонії. Вона конструює можливі взаємодії людини з природою, моделі можливої соціальної реальності. Наукова фантастика також конструює майбутнє крізь призму минулого і реальність теперішнього. З одного боку, наука за допомогою наукового методологічного апарату досліджує реальне та фантастичне в різних його проявах. З іншого боку, наукова фантастика використовує методологію науки так само, як і художні методи.

Є. Цветков запропонував таку класифікацію фантастичних творів: а) гіперболізована фантастика, що моделюється за принципом «великої брехні» (міф, чарівна казка, фентезі); б) фантастика реального світу (технократична, опис нових форм природи, опис майбутнього соціуму або далекого минулого, опис духовного світу людини майбутнього).

Наукова фантастика виникла та існує як своєрідна форма відповіді на основні проблеми культури та філософії — що таке світ людини, навколишній світ людини, яким бачить своє майбутнє сама людина. Саме ці проблеми, переносючи їх до світу дітей або підлітків, і намагався з'ясувати у своїх фантастичних творах Єжи Брошкевич.

«Брати Кошмарик, Магістр і я» (1980)

Брати Кошмарик — це підлітки-вундеркінди, яких турбує охорона довкілля. Магістр — це їхній винахід-робот, я — сам автор, до якого брати Кошмарак звертаються по допомогу.

Ось як автор описує магістра:

«Наші погляди зустрілись, магістр жваво вклонився. Протягом наступних п'яти секунд я п'ять разів міцно заплющив і розплющив очі. На жаль, це теж нічого не допомогло. Мусив погодитися з фактом, що переді мною стоїть індивід (який відрекомендувався Діонізієм Гібридоном Вернигорою, магістром) зі смаглим довгастим обличчям, глибокими чорними очима, орлиним носом, з сивими кушцистими бровами, сивими вусами й підрізаною клинцем бородою. Цей індивід був на зріст не більше тридцяти сантиметрів, одягнений в червоний ковпак, темно-червону кирею, високі юхтові чоботи й сірий каптан під киреєю. Повторюю, обличчя він мав довгасте, очі чорні, волосся сиве; особливі прикмети: зріст у п'ять разів менший, ніж так званий низький зріст». Це «багатофункціональний автомат з найбільшим об'ємом запам'ятовування даних і оперування ними, з найбільшою можливою механічною силою і... що найважливіше... з умінням самоприспосовуватись до певних обставин».

«Брати Кошмарик здобули собі таке прізвисько в наступний спосіб:

Тато схопився за голову, мама вигукнула: «Чистісінький кошмар!» Що правда, то правда. Цілком чистий. Ми дуже дбали про особисту гігієну, тому справді були дуже чисті. Але чому одразу «кошмар»? Ми заперечили, і мама знову засміялась. Потім запитала в тата: «Що ми народили?» Тато відповів, що коли мова йде про народження, то він не відчуває себе відповідальним. І ми пригадали сімейну легенду про те, що мама ще немовлям у пелюшках наспівувала собі на сон таблич-

ку множення, а тато на шостому році життя пробував витягти квадратний корінь із піщаних пасочок.

— І ми, — сказав Марек, — не можемо відповідати за якісь успадковані недоліки, нам теж тяжко. І ми не заслуговуємо на прізвисько «кошмар».

— Тоді вони аж плакали від сміху, а мама спитала, чи можна звати нас «кошмарик»?

— Поторгувалися, — сказав Ярек, — і ми погодилися на одного «кошмарика» на двох.

— І так уже й залилося? — спитав я.

— Так уже й залилося, — відповіли брати в один голос».

У творі присутній ще один герой, від імені якого ведеться розповідь. Щоб створити ефект достовірності, автор дає йому своє ім'я. Його герой також письменник. Автор вводить у книгу і кілька подробиць зі своєї біографії, зокрема, у його героя дружина також психіатр, дочка книжного Єжи Б., як і справжнього, є математиком.

Брати Кошмарик понад усе хочуть бачити своє місто чистим, не просякнутим отруйними газами та димом, що йде з труб усіх фабрик та заводів. Тому вони задумують план «Кольорові димарі», а письменник Єжи Б. повинен допомогти їм в реалізації їхнього задуму, запросивши пресу та влаштувавши запис на телебаченні.

Підлітки зрозуміли, що директори заводів і фабрик обманюють, переконуючи всіх, що очисні фільтри на димарях діють бездоганно. Кольорові фільтри і дозволили це виявити.

Це гостросюжетна фантастична повість про виховання дітей, про взаємини поколінь та про охорону навколишнього середовища.

Вислови Брошкевича

«Людина жива, допоки вона бореться. Без боротьби немає життя».

«Хвороба, як і нещастя, може об'єднувати людей»

«Для взаєморозуміння потрібні точки дотику»

«Не забувайте: клітка — не лише обмежує, вона ще і захищає»

Українською мовою твори Є. Брошкевича переклала Ольга Ленік.

Запитання і завдання

1. Чи є фантастика основою літературної казкотворчості?
2. Що таке наукова фантастика?
3. Чи є наукова фантастика часів Єжи Брошкевича актуальною зараз?
4. Кого з письменників-фантастів ви знаєте?
5. Яка різниця між фантастикою та фентезі?
6. Назвіть основні факти біографії Єжи Брошкевича.
7. Прочитайте поданий уривок з твору «Брати Кошмарик, Магістр і я». Про яку відому польську казку йдеться?

Я встиг отямитись, заспокоїти серце, кровоносну систему, врівноважити мозкові півкулі. Голос мій залунав спокійно і впевнено.

— Магістре, — мовив я різко, — Мені здається, що ви кажете неправду. Навіть більше: я тверджу, що ви зовсім не якийсь гном з вірша чи казки.

— Може, й так.

— І вже цілком напевно ви не маєте нічого спільного з сиріткою Марисею і гномами.

— На якій підставі ви так твердите?

— Бо сирітка Марися тепер мала б дев'яносто кілограмів, ще більше років, астму і десь із сімнадцять правнуків. А король Блищик разом з усім фольклорним ансамблем своїх гномів ще майже п'ятдесят років тому підписав угоду з Діснейлендом і емігрував до Голлівуду. Чи ж не так?

— Не заперечую. Саме так.

— Зовсім не так! — вигукнув я. — Ви ніколи не належали до того народного ансамблю.

— Чому ви дійшли такого висновку?

— Чверть години тому ви сказали, що вам не минуло й року. А наймолодшому з ансамблю «Король Блищик і його хлопці» тепер було б значно більше, ніж сто років. Може, я помиляюсь?

— Може, й не помиляєтесь.

— Отже, будь ласка, поясніть мені, яким дивом встигли ви, молодший, ніж однорічний гном, відростити бороду, посиніти, отримати науковий ступінь магістра, здобути певні знання про се й про те...

8. Проаналізуйте повість «Велика, більша і найбільша».

9. Яку роль у цьому творі відіграють машини?

10. Чи вбачає автор у технічному прогресі небезпеку для людства?

Література

1. Брошкевич Є. Брати Кошмарик, Магістр і я. — К. : Веселка, 1987. — 168 с.

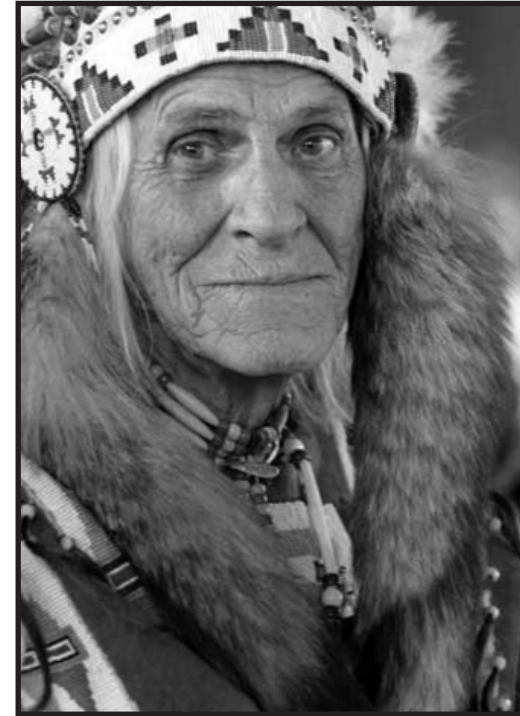
2. Брошкевич Є. Велика, більша й найбільша. — К. : Веселка, 1966. — 196 с.

3. Єжи Брошкевич // <http://lib.rus.ec/a/1696>

4. Цветков Е. В. Научная фантастика как способ конструирования социальной реальности // <http://www.dissercat.com/content/nauchnaya-fantastika-kak-sposob-konstruirovaniya-sotsialnoi-realnosti#ixzz306HqhFe8>

5. Niewiadomski A., Smuszkiewicz A. Leksykon polskiej literatury fantastycznonaukowej. — Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 1990.

6. Jerzy Broszkiewicz // http://pl.wikipedia.org/wiki/Jerzy_Broszkiewicz

Сат-Ок

Станіслав Суплатовіч

(Stanisław Supłatowicz)

(1920—2003)

Сат-Ок (в перекладі — *Довге Перо*). Видатний письменник і особистість, автор казкових оповідань та біографічних романів для дітей. Він був також виконавцем танців і пісень свого рідного племені шеванезів (шауні), самобутнім художником. Його книги перекладені багатьма мовами світу. Його називали вождем червоношкірих під біло-червоним прапором, найвідомішим польським індіанцем, однією з найзагадковіших постатей польської літератури. Його мати була польською революціонеркою, яку царський уряд заслужив у Сибір — де у 1912-му вона втекла і з кількома друзями перетнула Берингову протоку, з Чукотки на Аляску, в малесенькому човнику; юна Станіслава Суплатович єдина вижила у дикій мандрівці канадською тундрою, і то тільки тому, що її напіємертву знайшов вождь племені вільних шеванезів Високий Орел, і вона стала жити з індіанцями, отримавши ім'я Біла Хмарка. У неї народилася донька і двоє синів — Танто і Сат-Ок.

Основні твори: «Білий Мустанг», «Земля Солених Скель», «Таємниця старого Сагамори», «Голос прерій», «Форт над Атабаскою», «Таємничі сліди».

Біографія цієї людини незвичайна. Не всі факти перевірені, а сам письменник не дуже любляв розповідати журналістам про сторінки своєї біографії, оскільки їх більше цікавило народження письменника, а не те, що він пише.

Історія Сат-Ока почалася задовго до його народження. А вже його життєва дорога була визначена долею його матері. Станіслава Окульська народилася 29 жовтня 1880 року в польському місті Радомі. Була вчителькою. Вийшла заміж за хіміка Леона Суплатовича 1903 році. Були членами Польської Соціалістичної Партії — Лівіці (партія польських соціалістів-інтернаціоналістів, що не підтримувала терористичну політику старої ППС). У 1905 році були заарештовані і вислані до Сибіру. У тогочасних документах зазначено, що Леон помер у 1912 році, а Станіслава у 1928. Звідки взявся запис про смерть Станіслави — невідомо. У своїх спогадах Сат-Ок писав, що не раз розпитував матір про її першого чоловіка, але вона так нічого і не розповіла.

За іншими джерелами, висланий був лише Леон, а Станіслава згодом добровільно поїхала за ним.

Сама жінка розповідала, що рушила за чоловіком згодом. Застала його дуже хворого. А за кілька місяців він помер. Щоправда, вона не говорила, в якому саме році це трапилося. По смерті чоловіка виїздить на Чукотський півострів, де працює в притулку. А згодом тікає до Аляски. Звідти — до Канади. По дорозі Станіслава захворіла. Її товариші залишили її і вирушили на пошуки допомоги. Дівчину знайшли індіанці племені шеванезів. Свого часу це було одне з найсильніших племен, але станом на 1910 його чисельність була не більше двох тисяч.

Сат-Ок народився 15 квітня 1920 року в Канаді на березі річки Маккензі в індіанському тіпі. Він був сином вождя клану Соби Леоо-Карко-Око-Маа (Lee-opo-karko-ma (Високого Орла) і польки Станіслави Суплатович (Та-Ва (Ta-Wach — Біла Хмаринка), яка волею долі, тікаючи з Сибіру, потрапила до Канади у плем'я шеванезів. За деякими відомостями, батько Високого Орла був сином вождя на ім'я Той, Хто Ходить Під

Землею, який в свою чергу був нащадком легендарного Текумзе (1768-1813 рр.), духовного та військового лідера, який намагався об'єднати індіанські народи і створити незалежну індіанську державу. Таланти і видатні душевні якості Текумзе визнавали навіть його вороги. Про Текумзе (Текумсе) Сат-Ок не раз писав у своїх автобіографічних творах, говорив в інтерв'ю.

В одному з інтерв'ю Сат-Ок писав: «Я онук Співаючого Каменя, син Високого Орла та Білої Хмари. Моя сестра — Зірка, Що Падає. А я — Сат-Ок, Довге Перо. Для людей навколо — Станіслав Суплатович». Індіанці назвали знайдену жінку Білою Хмарою, тому що у неї було світле волосся, немов вона спустилася з неба. Син вождя був зачарований її вродою і сам доглядав за нею, хворою, та піклувався про неї. Коли жінка одужала, вона вирішила залишитися у цьому племені. Прийняла його звичаї, вивчила мову, а згодом стала дружиною сина вождя. У подружжя народилося троє дітей.

Ранні роки Сат-Ока минули серед індіанців у селищі, віддаленому від цивілізації. У перші роки свого народження він, як і інші індіанські хлопчики, не мав імені, оскільки ім'я не давалося при народженні, його потрібно було заслужити. Якось улюблений пес хлопчика захворів, і шаман сказав, що допомогти може кроляча печінка. Хлопець вполював кролика, але великий орел вкрав його здобич. Майбутній письменник вистрілив зі свого лука у хижака. У селище він повертався переможцем. Птаха він ніс за головою так, що крила звисала з обох боків і він сам нагадував птаха. Після цього отримав ім'я — Довге Перо (Сат-Ок).

Згодом хлопчика віддали в науку. То була особлива індіанська школа, яку можна було назвати радше школою виживання. Хлопчиків відвозили далеко від батьків та від рідного поселення, де вчителі вчили їх правилам життя. Саме там майбутній письменник дізнався, як він писав, що не лише люди,

а й усе живе має душу. Там він вивчив історію свого племені, пантеон богів, а також вчився мисливству та риболовлі.

Коли він був зовсім маленьким, то часто запитував маму, чому у неї біляве волосся, а не таке чорне, як в інших жінок. І мама розповідала йому про свою батьківщину Польщу і про своє життя там.

Він виріс у вільній пуші, на Великому шляху бізонів, між Скелястими горами і річкою Маккензі — син вождя з білявим волоссям.

Їхнє плем'я переслідували білі в особі начальника підрозділу Королівської кінної. Ніхто не збирався убивати індіанців у цивілізовані 1920-ті роки, їм пропонували отримати «підйомні» і перейти в комфортабельні резервації. Але вони не згодилися. Ані вождь Високий Орел, ані його дружина Біла Хмарка, ані ще кількасот індіанців — всі, хто залишився з їхнього племені. Вони помандрували далі на Північ, як робили це кількадесят останніх років. Пішли з ними й Сат-Ок із братом, які через своє походження відчували провину перед шеванезами: «У нас отруєна кров, Танто!»

«...Тінгліт, Березовий Листок, несподівано опинилася перед нами з братом, і я побачив зблизька її великі очі. Вона сказала:

— Тінгліт чула ваші слова. І на серці у неї смуток — бо ваші думки десь витають, а в вашому голосі бринить гнів. Я, Тінгліт, кажу вам те, що кажуть усі. Ми любимо Білу Хмарку, і вона любить нас. Вона наша, так само, як я, як мій батько, як буде мій син. Одна є людська доброта, і одне є людське зло, хоч люди мають різний колір шкіри. А всі люди однакові. Кожен сходить, ніби сонце, і заходить до могили, з'являється на землі, наче весна, і лягає на спочинок, мов зима...»

Зрештою Сат-Ок із братом врятували плем'я, оточене білими і змушене зимувати серед скель, від голодної смерті —

вони взяли золоті браслети, які дала їм мати, і перебралися через непрохідний гірський перевал до купця, котрий продав їм «чотири пари саней, повних найкращого жиру і м'яса».

Чотириста років тому, коли на Американському континенті з'явилися перші європейські поселенці, індіанці прийняли їх мирно, допомогли облаштуватися на новій землі. Але з кожним роком чисельність емігрантів зростала. У більшості випадків це були авантюристи, яких цікавило багатство нової землі, а місцеві мешканці були завадою до швидкого збагачення. Індіанців почали витісняти та знищувати. Спогади про ці часи збереглися у легендах багатьох племен, а згодом Сат-Ок відтворив їх у книзі «Білий мустанг».

А через кілька років Довге Перо з братом вистежили білих юнаків, котрі заблукали у пущі. Ті виявилися поляками, і повідомили Білій Хмарці, що її батьківщина — вільна.

І жінка відчула, що вона нестерпно сумує за рідною землею. Високий Орел дозволив їй відвідати Польщу, а також відправив з нею Сат-Ока, бо він був наймолодшим і найбільше схожим на матір.

У 1937 році він опинився у Польщі — було йому тоді 17, і мама перейменувала Довге Перо у Станіслава. Він працював на пошті («видавав у віконечко пакунки») і ніяк не міг звикнути до нової ідентичності.

Тут на них чекало чимало труднощів. Родичі матері не хотіли віддавати їй частку її майна, яку прибрали до рук, адже були переконані, що вона мертва. Для Сат-Ока тут все були чужим і дивним. Особливо важко давалася йому нова наука, в якій не було тієї свободи, до якої він звик у племені.

Згодом мати змінила частину його даних, аби приховати індіанське походження: місцем народження вказала Алексеєвку в Росії, роком народження — 1925, а батьком — Леона Суплатовича, свого першого чоловіка; таким чином, хлопець

отримав прізвище Суплатович, а ім'я Станіслав — це чоловіча форма імені матері.

Майбутній письменник мріяв повернутися додому, але його планам завадила війна. Після поразки польської армії 1939 року вступив до Служби перемоги Польщі та Союзу збройної боротьби. Згодом отримав чимало військових нагород та відзнак. В 1940-му його заарештувало гестапо — за дуже вже неарійську зовнішність. Він утік з поїзду, який їхав у Освенцим. Вибив дошку, але стрибнув останнім — не личить шеванезові поспішати перед лицем смерті. До землі він долетів з двома вогнепальними пораненнями.

Так Довге Перо знову поселився у пущі. В партизанському загоні Армії Крайової.

«...Усі повернулися до батька. А він дістав з-за пояса ножа, витягнув перед собою ліву руку й надрівав долоню.

Кров потекла тонким струменем і почала всотуватися в землю. Батько промовив:

— Я, Високий Орел, вождь вільного племені шеванезів, ще раз стверджую братерство крові з моєю землею й кажу: тільки смерть може розлучити мене з нею.

У цілковитому мовчанні витягнув перед собою руку Вичючий Вовк і зробив так само. За ним Дика Видра, потім усі вожді родів. Краплі крові падали на землю, землю вільних індіанців; братерство крові повторювали вожді родів, воїни і юнаки.

Вап-нап-ао сидів нерухомо і тільки водив очима перед собою. Замовкли навіть оті двоє білих. Вони дивилися, як вільне плем'я шеванезів відповідає на закон білих».

Сат-Ок належав до 3-го батальйону 72-го полку піхоти Армії Крайової в районі Ченстохова. Там отримав прізвисько КозакСат-Ок привіз із собою вміння і навички воїнів-шеванезів (шауні), які стали найсильнішою зброєю проти нацистів,

коли він воював разом з польськими партизанами за свободу. Серед військових талантів Сат-Ока — це насамперед його майстерне володіння мистецтвом верхової їзди, вміння читати сліди та йти по сліду. Після війни за участь в Армії Крайовій він був заарештований комуністичною владою Польщі й пробув кілька років в ув'язненні. Багато разів зазнавав поранень, за мужність його було відзначено Хрестом Хоробрих. Згадуючи про воєнні роки, особливо в гестапо, Сат-Ок говорив: «Я пройшов крізь пекло...».

Він учив військових виживати у лісі і відзначався спокоєм під час найнебезпечніших завдань — скажімо, напасти і спалити в казармі підрозділ СС. Це була помста за спалене нацистами село, і поляк індіанського походження виконав цю помсту гідно. Потім Сат-Ок згадував своє перебування у карпатських лісах як один із найкращих періодів життя — він знову розчинився у природі і він був потрібен його новому племені. Він не любив автомат, віддаючи перевагу ножеві.

«А я думав, що буде бій!»

Ніякого бою не було, не було взагалі нічого, чим міг би похвалитися воїн. Адже за нас постарався дух вогняної води.

І вони називалися воїнами, ці люди? Люди, що прирікали на смерть, на голод і неволю плем'я вільних шеванезів? Як я їх зневажав! У моєму серці не лишилося місця навіть для ненависті.

Вони були сильні, могутні — і водночас такі смішні й слабкі. Їхня зброя розбиває навіть скелі, а самі вони не могли здолати духа вогняної води. Вони в сто разів багатші від червоних людей, а не вміли забезпечити достатку старим людям своїх власних племен. Вони вміли бути благородними, але те благородство обмінювали на... жовті браслети.

— Білі люди, мов старі баби, — сказав я й вийшов з намету».

Після війни відсидів кілька місяців за участь у «націоналістичній банді». Звільнившись, поїхав у Гданськ і ще кількадесят років

плавав на трансатлантичному лайнері. Дитя пущі, Довге Перо не любив море — він просто хотів знайти Танго, Тінгліт та інших своїх родичів. І знайшов, і став писати книги, і повернув рідне ім'я, і став засновником масового неформального руху Польських приятелів індіанців, і до самої смерті мав успіх у жінок (тричі одружився), і не випускав з рук цигарки, і любив життя, і проживав його радісно, доки не вирушив у Країну Вічного Спокою.

Працював матросом на Польських океанічних лініях. Згодом оселився в Гданську. Після звільнення Сат-Ок працював другим механіком на торговому судні «Болеслав Хоробрий». Так він мав можливість подорожувати і сподівався побачити рідних у Канаді. Він об'їздив майже весь світ. За його словами, не був тільки в Антарктиді. Сат-Ок побував у резервації, де мав зустрітися з братом і сестрою, але це йому не вдалося. Батька він так само не побачив, так як його плем'я залишалося вільним і його місцезнаходження було невідоме. Ці події знайшли відображення у повісті «Земля Солоних Скель». За іншими джерелами, з сестрою йому все-таки вдалося зустрітися.

Сат-Ок важко переживав вбивства своїх рідних та побратимів, а також поступову загибель рідного племені. Світ дитинства, світ волі знищувався, і ніхто цього не міг зупинити. Те, що залишив колись маленький хлопчик, зараз оплакував дорослий чоловік. Бо вже не було Землі Солоних Скель, не було гордих братів. І все, що залишилося, — казки та легенди про справжніх воїнів та їх богів. «Не люблю міста, не люблю моря, — писав він, — пам'ятаю кожне дерево моєї пущі, пам'ятаю кожну прожилку мого коня. А найкраще почувуюся в лісі». До Гданська так і не зміг звикнути, там йому не вистачало свободи, простору, повітря, природи. Під своїм будинком змайстрував альтанку, яку засадив зеленню.

Він був тричі одружений. Перша дружина була старшою від письменника на кілька років (одружилися у 1948 році). У

шлюбі народилося двоє дітей — Кристофер та Барбара. Згодом Барбара писала: «Батька, на правду, не знаю. Мені було два місяці, коли він від нас пішов. Крись був трохи старшим. Просто вийшов з дому і більше не повернувся. Познайомився з розлученою пані, що мала дочку та мешкала навпроти. Це була пані Ванда. Вона стала не лише дружиною, але й помічницею, що супроводжувала письменника в його подорожах, допомагала у виданні книг. Але вона так і не змогла полюбити дітей Сат-Ока. Коли виникали конфлікти (а вони виникали завжди, коли Сат-Ок був у плаванні) за Крися та Барбару заступалася дочка Ванди, що намагалася мамі нагадати, що вони — діти її чоловіка.

Ванда померла у 2002 році. Перед тим довго хворіла на хворобу Альцгеймера, і Сат-Ок нею опікувався.

У грудні 2002 року він знову одружився. Але пані Барбара так і не встигла натішитися подружньому життю, оскільки у липні 2003 року серце великого письменника перестало битися.

Ким він був? Поляком? Індіанцем? Його друзі твердили, що він і сам не знав. Ким би він був, якби повернувся в Канаду? Одним із мешканців резервації. У Польщі він став знаним письменником. Іноді Сат-Ок зізнавався, що немов висить поміж двох світів.

Сат-Ок вів широку просвітницьку діяльність, яка дала поштовх розвитку індіаністики у Східній Європі. Створив у Європі рух друзів північноамериканських індіанців. Особистість цієї неабиякої людини викликала велику симпатію і повагу в тих, хто з ним зустрічався. Про Сат-Ока писали журналісти і письменники Стівен Глантц (Stephen Glantz), Н. Внуков, Лев Кассіль, Ю. Стадниченко, Ст. Фараджев і багато інших. Помер 3 липня 2003 року.

Твори

- 1958 р. — «Земля Солоних Скель»
- 1959 р. — «Білий мустанг: казки та легенди індіанців»
- 1973 — «Дороги сходяться»
- 1981 — «Повстання людини»
- 1985 — «Форт над Атабаскою»
- 1990 — «Голос прерій»
- 1996 — «Таємниця Ріки Бобрів»
- 1999 — «Серце Чіпевая»
- 2001 — «Ленапа, що бореться»

Російською перекладені книги: «Таинственные следы», «Тайна старого Сагаморы». 1980 року українською мовою було видано книгу «Білий мустанг», до якої увійшли дві повісті та 11 легенд в перекладі Юрія Стадниченка.

У кінці ХХ століття Сат-Ока почали називали культовим письменником. Його книги були дуже популярними і пережили не одне перевидання. Особливістю його творів було змалювання гармонії між природою та людьми. Натхненням Сат-Ока було минуле. Якби не важкий смуток за краєм, де він народився, хтозна, чи сів би він за перо. У своїх творах він весь час немов повертався до часів свого дитинства.

Сучасники відзначали також його неабиякий хист до малювання.

Літературний шлях він розпочав як поет. Відома на той час письменниця Ізабелла Стахович порадила йому спробувати себе в прозі. Сат-Ок відмовлявся, тоді вона познайомила його з прозаїком Єжи Брошкевичем, який привідкрив йому таємничу завісу прозописання. Так з'явився твір «Земля Солоних Скель». У передмові автор писав: «Польща стала моєю другою вітчизною. Але хотілося би віддячитися і моїй першій

батьківщині. Тому хочу розповісти вам, юні читачі, про важку долю індіанців. Сподіваюся, що завдяки цій книзі краще зрозумієте їхнє життя, мрії, їх любов до лісів, прагнення свободи, якої в них ставало все менше і менше».

У 1960 році книга з'явилася в Україні та в Естонії. А згодом в Росії і Болгарії (1964). А у 1965 році вийшли угорський та німецький переклади. У 1966 році — в Ізраїлі, у 1967 — у Литві та Латвії. Далі — Молдавія, Грузія, Казахстан. У 80-х роках з'явилися фінський та японський переклади.

У 1959 році з'явилася наступна книга Сат-Ока — «Білий мустанг». І знову успіх, переклади, чимало перевидань.

Згодом дослідники вказували на неточності у відтворенні фактів індіанського побуту. Але Сат-Ок не був істориком. Він писав історії, в яких важили не факти, а емоції. Трохи пригод, трохи поезії, багато емоцій. Його світ — це світ очима хлопчика, світ, сповнений злих і добрих людей, таємничих духів, вчинків благородних та низьких. Довге Перо відрив для маленьких читачів браму, за якою ховався екзотичний світ, сповнений незвіданих таємниць.

У дитячу літературу Сат-Ок увійшов творами, які розповідають про багату й таємничу природу та побут індіанських племен. В основі його художніх текстів лежать повір'я й міфологічні подання індіанців. Птахи й звірі готові поділитися з людиною всім, що мають, аби тільки зробити її щасливою. Природа знаходить втілення в людині, у гармонії почуттів.

У казковій легенді «*Квітка Антилопи*» дочка старого воїна — Снігова Пушинка відає серце мисливцю, який збиває з неба зірку. Закохані розгнівали своїм вчинком богів, тому перетворилися на «колючий кущ, під яким біліє маленька квіточка». В такий спосіб проявляється характерна риса світосприймання індіанців — тісний зв'язок між світом людей і світом природи. Для творів Сат-Ока характерними є героїч-

ні сказання про життя індіанських племен, у цих сказаннях оспівуються подвиги національних героїв у боротьбі за волю рідної землі. Таким чином, світ індіанської казки, легенди, притчі різоче відрізняється від європейського фольклору.

Казки індіанців надзвичайно поетичні. Поняття у них не відокремлені від образів. Природа олюднена. Індіанець ніколи не похвалиться: «Я сьогодні вбив оленя!» Він скаже: «Молодший брат подарував мені сьогодні м'ясо, роги та шкіру». Вовк для нього не хижак, а також мисливець, з яким трапляються невдачі. Птахи у лісі, бобри, білки — друзі, в яких своє життя, свої імена, радості та печалі. Мисливець Хаші ніколи не зламає гілку просто так, не зірве без потреби рослину, не в'є тварину просто так. Він не власник природи, а її частина. Тому й Сат-Ок зображав людину невідривно від природи: «...На знак спілки я порізав собі руку, і червона крапля крові впала в лагідну течію. А потім і я стрибнув у срібну глибину. В ту мить я вже не людина. Я риба, найближчий спільник і друг Духа Вод.

Потім виринаю. Я дуже маленький порівняно з громадою навислої наді мною скелі. І все ж почуваю себе великим, коли сідаю на її краю. І хоч я знову тільки малий хлопець, але вже уклав нове братерство. Мовчимо всі четверо — місяць, Дух Скелі, Дух Вод і я...»

Етнографізм входить до кожної легенди як найнеобхідніший елемент. Тут і стародавні звичаї, і вірування, й історія племен, докладний опис обрядів.

В індіанців не було писемності. Її замінив фольклор. Легенди передавалися з покоління у покоління, із роду в рід. Кожен юнак, кожна дівчина повинні були знати легенди, казки, пісні свого народу. Без цього культура загинула б. До 18 років молодий воїн пізнавав історію племені за допомогою досвідчених наставників, вчився воєнному мистецтву та вмінню долати труднощі. А потім на святі Посвяти він здавав своєрідний іспит.

Найбільшу популярність Сат-Оку принесли автобіографічні повісті, одна з яких — «Земля Солоних Скель» розповідає про індіанського хлопчика-уті на ім'я Довге Перо. Це ім'я завойоване в жорстокій сутичці з могутнім орлом. Захоплюючи і поетично розповідає Сат-Ок про своє незвичайне дитинство, проведене в дрімучих лісах Канади; про життя мисливського племені, його побут і звичаї; про чудових молодих воїнів-індіанців, сміливих і відважних, гордих власною свободою і знанням суворих законів лісу. Грізні хащі — це рідний дім племені шеванезів, будинок їхніх батьків і дідів, їхня батьківщина.

Польський письменник індіанського походження гідно представляв свій етнос. Як відомо, літературна творчість індіанців Америки та Канади в художній формі відображала найважливіші риси життя індіанських племен. Давнім жанром літератури були трудові (мисливські, рибальські), обрядові, а також військові пісні, які включали звернення до богів про допомогу в досягненні перемоги, переможні пісні, плачі за загиблими воїнами. Відтак, у творчості Сат-Ока значного поширення набув жанр легенди, що допомагає дітям молодшого шкільного віку дізнатися про культуру і побут індіанських племен.

Цікаві факти

- Інформація про дитинство Сат-Ока є дуже неконкретною, оскільки його мати подбала, аби приховати її. Через це деякі дослідники біографії сумнівалися в його індіанському походженні, вважаючи, що він народився або в Радомі, або в Росії.
- Трагічно обірвалося життя старшого брата Сат-Ока — Танто (1947 р.). Він загинув під час сутички з урядовими військами, які намагалися в черговий раз перемістити його плем'я в резервацію.

- 1968 року була вбита і сама Тинагет, сестра Сат-Ока, яка прийняла в заміжжі ірокезьке ім'я Та-геро-лак — Падаюча Зірка. Вона була активною учасницею індіанського жіночого руху. Тинагет була вбита по дорозі в резервацію і спалена в машині поблизу Монреаля. Троє дітей залишилися сиротами.
- Батько Сат-Ока помер у 1986 році у віці 105 років.
- 2013 року книгу «Земля Солоних Скель» випустили у форматі аудіокниги активісти руху Гуртом. Записані диски було розіслано по бібліотеках та організаціях УТОС.

Запитання і завдання

1. Обґрунтуйте, в чому специфіка творчого мислення Сат-Ока?
2. Що Вам відомо про індіанське походження Сат-Ока?
3. Що примусило індіанців боротися за свої права?
4. Якими творами польський письменник відомий в Україні?
5. Що можете сказати про фольклорні жанри?
6. Чому Сат-Ок почав писати автобіографічні повісті?
7. Зачинателем якого громадського руху був письменник?
8. Чого навчають твори Сат-Ока? Яка головна думка творів?
9. Як ви вважаєте, про що йдеться у легенді «Квітка Антилопи»?
10. Підготуйте мультимедійну презентацію, присвячену творчості Сат-Ока.

Література

1. Музей Сат-Ока в Тухоли [http:// www.huuskaluta.com.pl/sat_okh/index.php](http://www.huuskaluta.com.pl/sat_okh/index.php)
2. Офіційний сайт Сат-Ока <http://www.sat-okh.art.pl/las.html>
3. Світ від А до Я. Хрестоматія світової літератури для початкової школи. У 3-х кн. Кн. 2: Ісландія — Португалія. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2007. — 368 с.
4. Тарнавський О. Польський індіанець на прізвисько «Козак»: книжка, яка вчить хлопчаків гідності // http://texty.org.ua/pg/article/omelyan/read/11850/Polskyj_indianec_na_prizvysko_Kozak_knyzhka_jaka
5. Glantz S. Like a hero going home, Sat Okh // [http:// www.susannaleaassociates.com/livre.aspx?id=255#haut](http://www.susannaleaassociates.com/livre.aspx?id=255#haut)
6. Krepulec K. Niezwykla biografia Sat-Okha, czyli jak sie zostaje legenda: praca magisterska // <http://www.indianie.eco.pl/litera/Sat-Okh.pdf>
7. Sat-Okh // <http://wieszwal.republika.pl/Wigwam08/PLIKI/SAT-OKH.HTM>

Дорота Тераковська

(Барбара Розалія Тераковська)

Dorota Terakowska

(1938—2004)

Дорота Тераковська (справжнє ім'я Барбара Розалія Тераковська) — відома польська письменниця і журналістка. Автор статей і репортажів, книг для дорослих і дітей та юнацтва, що стали дитячими бестселерами, творів в жанрі фантастики.

Основні твори: «Дочка чарівниць», «Воно», «Божевільна подорож по Кракову бабусі Бригіди», «День і ніч чарівниці».

Народилася 30 серпня 1938 року у Кракові, навчалася у музичному ліцеї та жіночій гімназії, звідки була відрахована за дисциплінарні порушення. Випускні іспити здавала вже у ліцеї для тих, хто працює.

До 1965 вивчала соціологію в Ягеллонському університеті в Кракові. У 1965-1968 — науковий співробітник відділу соціології культури.

Потім протягом багатьох років працювала публіцистом і редактором в газетах та журналах «Gazeta Krakowska» (1969-1981 і з 1991), «Przekrój» (1976-1989) і «Zeszyty Prasoznawczy» (1983-1989). Була в числі засновників журналу «Czas Krakowski» (1990). У 1995-1999 — віце-президент журналістського об'єднання «Przekrój».

Член об'єднання польських журналістів (1971-1981), об'єднання польських письменників (з 1989) і Союзу театральних авторів і композиторів (з 1982).

Літературний дебют Дороти Тераковської відбувся у 1986, коли вийшла її перша книга «Бабусі Бригіди божевільна подорож по Кракову». Лауреат літературних премій в номінації «література для дітей і юнацтва». У 2003 за повість «Воно» удостоєна премії «Краківська книга місяця».

Чоловік — Матей Шумовський, журналіст і документаліст, діти — режисерка Малгожата Шумовська (за свої роботи отримала чимало нагород) і журналістка Катажина Новак.

Ось як Дорота писала про свого чоловіка: «Дуже вимогливий перфекціоніст, тому не даю йому читати свої книжки. Але він читає всі рецензії. І питає: «Але чому саме казки?» А я: «А чому ні? Казки пишуться швидко. Та й описують загально наш світ». Уся родина йому довіряє, а він нам дарує відчуття безпеки самим своїм існуванням».

Про своїх дочок письменниця зазначала наступне:

«Кася любить комп'ютер. Має гарне почуття гумору. Єдина з родини йде по моїх слідах, бо пише — співпрацює з кількома виданнями. Не здивуюся, якщо колись вона напише щось прозове, не лише тексти журналістські (саме Катажина у 2005 році видасть книгу-спогад про маму «Моя мама чарівниця», — прим. авторів). Щодня беремо нашого пса та йдемо на довгі прогулянки, розмовляємо. Більше як подруги, а не як мама з дочкою. Суворо оцінюю її тексти, вона іноді злиться. А коли хвалю, то тішиться. Але говорить, що дітям відомих батьків живеться важче... Вихована у родині, де люблять тварин, вже взяла трьох безпритульних котів».

«Малгося. Здібна і працююча. То рідкісне поєднання, бо загалом ми або здібні і ледачі, або працюючі, але все нам дається важко... У 2001 році Малгося вийшла за опера-

тора Міхала Енглера (люблю свого зятя і не є тещею з отих жахливих анекдотів!), з яким зробили багато фільмів, в якості шлюбного подарунку Малгося стала наймолодшим членом Європейської Академії Кіно».

Дорота Тераковська є авторкою книг для дітей та підлітків у жанрі фентезі, а також книг для дорослих. Отримала три нагороди польської секції ІВВУ за книги «Дочка чарівниці» (1992), «Самотність богів» (1998) і «Там, де падають янголи» (1999) і нагороди: Дитячий бестселлер 1995 за книжку «Дзеркало пана Гримса», найкраща книга місяця Весна '98 за «Самотність богів».

У неї було двоє котів і пес. Пса Мрува вона вирядувала від нудного життя на ланцю. Сама авторка говорила про нього так: «Оскільки він довший час сидів на ланцю, то має агресивний характер, переконую його, аби був добрим, але то не завжди допомагає. Але любить нас. І розуміє не лише слова, але й завдання. А ще він нам довіряє». Один із котів — триколовий Футшак став прототипом героя книги «В країні Кота».

Дорота писала про те, що колись людина жила у близькості з природою і чула її голоси. Зараз людина живе у бетонних стінах і чує лише радіо FM. «Коли спостерігаю за їхніми звичками, іграми, то розумію, що вони є єдиним моїм контактом з природою. Шаную і поважаю незалежність моїх звірят».

Померла у 2004 в Кракові. Похована на Раковицькому кладовищі.

Її друзі згадують, що в останні місяці письменниця дуже раділа, що продажі її книжок зростають, адже зростала і кількість читачів. Тішилася надзвичайно з того, що твір «Воно» увійшов до шкільної програми. Хоча завжди сумнівалася, чи те, що написала, є насправді хорошим (була дуже самокритичною).

У неї була своя методика писання: нова книжка починалася з фіналу — писала завершення і перше речення. Найбільше часу займало придумати саме початок та фінал. Але коли вони

були написані, то сідала за комп'ютер і писала решту — десять або сто сторінок. Це не мало для неї суттєвого значення.

У 2005 році побачила світ книга про Дороту Тераковську її дочки «Моя мама чарівниця». Катажина представила читачу правдиву історію творчої, неспокоїної, впертої жінки, що не вписувалася в правила та рамки, шукала себе у підвалах, барах, кабаре, джазових клубах. І всюди вона мусила бути першою, якщо не найкращою, то найгіршою.

Книга починається не так, як традиційно починаються біографії. Вона починається з історії одного літака та однієї дівчини. Літак, який мали викрасти, але не викрали, і дівчина, яка повинна була його викрасти, але не викрала, проте провела неприємну ніч у поліцейській дільниці. Та 16-річна дівчинка стала у майбутньому авторкою цієї книжки.

Твори

«Дзеркало пана Гримса» (1985, написана 1984)

«Жуйка» (1986)

«Генеральна спроба» (1986; репортажі)

«Божевільна подорож бабці Бригіди по Кракову» (1987; написана в 1979)

«Дочка чарівниці» (1991; написана в період 1985-1988)

«В країні Кота» (1998)

«Самотність богів» (1998)

«Там, де падають янголи» (1999)

«Потворка» (2001)

«Воно» (2003)

«Божевільна подорож бабусі Бригіди по Кракову. День і ніч чарівниці» (2005)

«Музей неіснуючих секретів» (2006; збірка фейлетонів, опублікованих на шпальтах журналу «Przekrój» в роках 1998-2000)

«Дочка чарівниць»

Це повість-фентезі про світ чаклунів та істот, що їм допомагають.

У лісі, далеко від людей, під мудрою опікою чарівниць підросла золотокоса дівчинка. Вона не знала ні свого імені, ні минулого, ні призначення. Вона читала магичні книги, вчилася розуміти думки та розмовляти із зірками. Але вона навіть і не думала про мету своєї науки. Як і не думала, до чого призведе подорож Великим Королівством.

Колись багато століть тому її край захопили жорстокі варвари. І як співається у старій пісні, зараз після 770 років, наближається кінець їх панування. І пророцтво повинна виконати саме дочка чарівниць.

«Дзеркало пана Гримаса»

Чарівне дзеркало, куплене у таємничому магазині пана Гримаса, відбиває дивний світ, куди потрапляє тринадцятирічна дівчинка Агата, яка кидається у дзеркало, щоб врятувати свого песика, якого невідома сила затягнула в дзеркало. Вона потрапляє до фантастичної країни Корал. А тут на неї вже чекають чарівниці, які потребують її допомоги. Чи може вона їм допомогти? Чи зможе повернутися додому?

Ця фантастична казка порушує проблеми протиставлення сил добра і зла. А ще ця повість про те, як любов та відповідальність можуть змінити світ.

Книга «Дзеркало пана Гримаса» у 1995 році була визнана бестселером року.

«Воно»

Книга удостоєна нагороди «Вітрина 2003». Також вона була названа однією з найнесподіваніших. Авторка змалювала світ на-

чебно і реалістичний, але він сповнений магії та незвичайності.

Головна героїня дев'ятнадцятирічна дівчина Єва не відрізняється нічим особливим від інших дівчат її віку. У неї є родина, але вона все одно відчувається самотньо. Мріє про інше, краще, життя, про те, що вона вирветься з маленького польського містечка і обов'язково зустріне своє кохання. Наївна та романтична дівчина стикається з брутальною дійсністю. А вже незабаром починає дивитися на світ очима дитяти, що має народитися на світ. Вона намагається пояснити йому цей світ і водночас усправедливити його.

Єва та дитя (Воно) повинні з'ясувати, чи цей світ вартий того, щоб у ньому народитися.

«Потворка»

У 2013 році ця книга вийшла в українському перекладі під назвою «Мишка». Перекладач Дзвінка Матіяш поясню зміну назви наступним чином: «З назвою все просто — «потворка» по-українськи звучить не дуже добре. І крім того, по-польськи слово «rozwarka» означає не тільки «потворка», а й лялечка — некрасивий кокон, з якого вилуплюється красивий метелик — обіграти це українською не вийшло би ніяк, а Мишка — звучить м'яко ніжно. І зрештою, книжка про дівчинку, яка була Мишкою».

Книга поділена на розділи-дні, немов дні створення світу у Біблії.

Адам та Єва — це молоде багате подружжя, яке розпланувало своє життя на багато років наперед. Втіленням їхніх амбітних планів у майбутньому має стати їхня дитина. Але її народження, навпаки, стає початком краху всіх надій: дівчинка має синдром Дауна у дуже тяжкій формі. «Мала Хропся, — шепнула Єва і розплакалася. Мумі-тролі, книжкові й телевізійні, асоціювалися з чимось приємним і веселим. Тим часом

у неї на руках лежало немовля, що було запереченням як цієї асоціації, так і всіх життєвих планів її й Адамових. У цих планах дитина мала оселитися у новому красивому будинку, у старанно облаштованій дитячій кімнатці, в яку закупили все, що найкраще. Там були не лише світлі меблі, білі фіранки, кремові порт'єри, килим кольору чайної троянди, стоси одягу й іграшок, але навіть довідники, за якими цю дитину мали виховувати і стежити за її правильним розвитком».

Єва намагається призвичаїтися до нового життя, хоча не може доторкнутися до світу дівчинки, вона не розуміє свою дитину. Адам все більше віддаляється від родини, не розуміючи, що ця дитина є дуже близькою до Бога, адже таких дітей називають дарами Бога.

А Мишка пізнає світ по-своєму. На горищі її відкриваються таємниці творення світу, адже щоразу Бог створює нові і нові світи, бо «це добре». «Бог створював світи, що мали Початок, але не мали Кінця. Він постійно створював їх заново, вірячи, що наступний буде кращий. Часом це у Нього виходило. Майже завжди у Нього виходили день і ніч, бо вони були крайніми протилежностями і містили в собі природну красу світла й п'тьми. «ВОНО ДОБРЕ», — казав Бог без жодного сумніву. Він казав «ВОНО ДОБРЕ» і тоді, коли знав, що у Нього не вишло. Хотів таким чином підбадьорити себе. Бо якби Він втрапив відвагу створювати, всі світи в одну мить провалились би в одну нескінченну чорну діру, в якій не тільки би не було місця для людини, але навіть часу б не існувало. А світи й люди не можуть існувати відірвано від часу, хоча час може існувати без них. Але, власне, зі створенням людей бувало по-всякому. Тому Бог методом спроб і помилок створював також Дари і підносив їх людям, щоб їх удосконалювати. Удосконалення також не завжди вдавалося. Або Дари були недостатньо гарні, або люди не розуміли, чому їх вибрано отримати ці Дари».

Коли дівчинка спілкується з Богом, вона стає нормальною дитиною: у неї чіткі скоординовані рухи та правильне мовлення, вона відчуває себе метеликом, а не потворною лялечкою. Дівчинка говорить зі Змієм, новоствореними Адамом та Євою. Коли ж вона спускається з горища, то все, що вона може промовити до мами, це лише кілька звуків.

Адам намагається не помічати доньки, але все ж потайки спостерігає за нею, і саме він розуміє, відчитує такі дивні та незграбні рухи Мишки-Марисі. Вона намагається танцювати, вона танцює. І весь час повертається на горище, щоб подивитися, як Бог, днем за днем, створює новий світ.

У світі реальному теж починаються дива: з'являється і зникає прекрасний сад, виростає під вікном яблунька зі смачними яблуками.

Тим часом Адам намагається з'ясувати, звідки ж у них, абсолютно здорових, народилася така дитина. Для цього він повертається у минуле, в якому в автокатастрофі загинули його батьки і ще хтось, проте пам'ять вперто не дає згадати, хто саме. А далі — життя з бабусею і одвічна образа на неї. І лише згодом, з розповіді їхньої колишньої сусідки, Адам дізнається, що у нього був рідний братик з синдромом Дауна, який тоді був у машині з батьками. Саме його звали Адамом, а він був Янеком. А після смерті Адася, бабця почала так називати його, Яся. Вона хотіла таким чином зберегти пам'ять про її онука. І Адам згадує, як він любив свого братика, як він обіцяв завжди берегти його та піклуватися про нього. І він розуміє, що Мишка — це немов нагадування йому про його братика. Він шкодує про той втрачений час, який він не присвятив доньці.

Але вже пізно. Мишка помирає. Бог створює новий світ, і щоб він ожив, заграє усіма барвами, Мишка має повернутися до Бога назавжди. Лиш на хвильку вона приходить до тям, щоб відчутти дотик та обійми тата.

В Адама та Єви народжується друга дитина. Дівчинка, яка прекрасно танцює, а в шелесті яблуньки чує голос своєї сестрички Марисі.

Ця книга про те, як багато потрібно часу, щоб зрозуміти, що справжня любов позбавлена умовностей, а ще про те, як важко здолати мур, що виростає між людиною та її дитинством.

«Божевільна подорож бабусі Бригіди по Кракову»

Історія про бабцю Бригіду — це розповідь, перш за все, про дев'ятилітнього Бартека, у звичайне життя якого несподівано вривається магія в особі дивакуватої бабці. І виявляється, що статечний та старовинний Краків заселений мешканцями, що постають немов з легенд.

Маленький Бартек хворіє, батьки заклопотані своїми дорослими справами. І тут з'являється бабця з чарівною парасолею, за допомогою якої можна літати і не тільки. Сама ж бабуся має доволі екстравагантний вигляд і пахне «шоколадом, бананами, морозивом, смаженим курчам, пирогами з вишнею, словом, усім, що є найкращим у світі».

У них є три дні для екскурсій.

Бабуся попереджає Бартека, що він не повинен нічому дивуватися, оскільки вона страшенно не любить хлопчиків, що «з будь-якого приводу зітхають та охають, витріщають очі та нічого не розуміють». І на кожне його здивування вона завжди спокійно відповідає, що нічого особливого в дивах немає, як наприклад, при зустрічі з краснолюдцями: «Ти що ніколи не бачив звичайного краснолюдця?» Але водночас повідомляє Бартеку, що вони мешкають у старих краківських будівлях, але не кожен може їх побачити, бо «вони виходять з казок лише тоді, коли їм нудно». І хлопчик включається у цю гру. Так, у

кав'ярні, коли він знову помітив гномів, що прийшли за ними, говорить: «Не знаю, чи до кав'ярні можна заходити з краснолюдцями, бо наприклад, з псами не можна».

Вони задивляються на Краків з вежі Маріацького костюлу. Згодом відвідують дракона у підземеллі Вавельського палацу. Дракон дуже вихований і добрий. А ще він не їсть дівчат і взагалі м'яса, як то робив його батько. Він вегетаріанець і любить риб'ячий жир. От, правда, останнім часом він дуже стурбований тим, що, як йому видається, у Кракові з'явилися дуже страшні дракони, страшніші та небезпечніші за нього, він це чує по запаху диму. Хлопчик пояснює йому, що чи то на жаль, чи то на щастя, то не чудовиська — це сморід копалень та заводів.

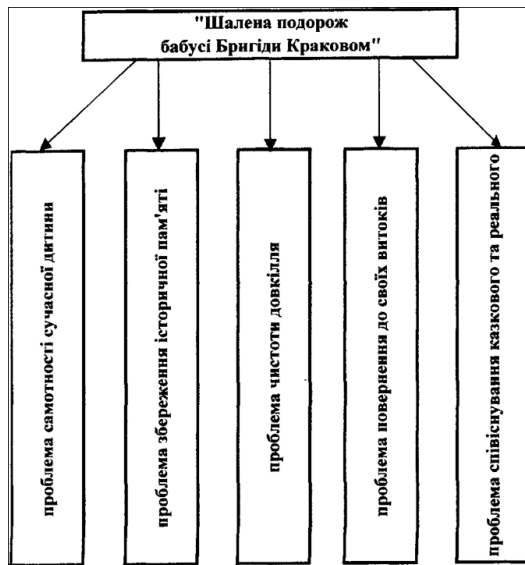
На третій день вони подорожують центром Кракова, і бабця звертає увагу Бартека на те, яким брудним є його місто. Бабуся накладає закляття, і сміття повертається до всіх, хто його кидав не у смітники. У той самий день вона змушена летіти до іншого онука, що хворіє на Канарських островах, але вона переконана, що на планеті немає місця, красивішого і кращого за Краків.

Рідний Краків з його старовинними вуличками та архітектурними пам'ятками розкривається по-іншому перед хлопчиком. Він знайомиться з краснолюдцями та драконом, бачить, як рухаються кам'яні статуї, а також поринає в історичне минуле рідного міста. І шоразу подорож завершується тим, що його будять батьки, які увечері повертаються з роботи.

Бартек і сам не вірить у реальність того, що відбувається. Але під подушкою знаходить камінець з відбитком папороті, подарований йому драконом.

Таким чином, це не лише історія про незвичайні пригоди зі звичайними хлопчиком, а й твір-спогад про історію Кракова, твір-повернення до фольклорних джерел, твір про сучасні проблеми колись таких красивих та чистих міст.

Сама ж бабуся Бригіда нагадує Мері Поппінс. Обидві користуються чарівними парасольками, обидві з'являються у тих родин, де діти є самотніми і позбавленими батьківської уваги. Такі діти занадто рано стають дорослими, тому необхідно змусити їх подивитися на світ по-іншому, адже це світ, сповнений див та загадок.

«День і ніч чаклунки»

Це смішна та сумна історія про один день та одну ніч із життя злої чаклунки. Вона страждає від того, що вона зла. Так, одного ранку вона прокидається від нічних жахів: сняться їй принцеси, яких вона перетворила на жабок, королевичі, яких вона перетворила на гусаків, королевни, що мусять спати, зачакловані, сто років. І чаклунка ридає на весь Страшний Ліс так голосно, що злітаються усі птахи, яких вона просить рознести новину по всьому світу, що тепер вона добра чарівниця.

І до неї починають приходити по допомогу. Першою її попросила про поміч шишка, що валялася на землі і не бачила нічого цікавого. Чаклунка перетворила її на руду лисичку. Далі — дівчина попросила зробити її красунею, дружина моряка — перетворити її на чайку, щоб завжди бути біля свого чоловіка, селянин попросив про більшу хату, а ведмідь про те, щоб його любили усі звірі.

Чаклунка так і зробила. Задоволена лягла спати, але її розбудив галас лисички, що тікала від вовків. Далі — дівчина, яку покинув наречений, бо вона була занадто гарною для нього, далі — ведмідь, що потерпав від голоду, бо не міг їсти звірят, які лашилися та тулилися до нього, далі — чайка, в якій чоловік не впізнавав своєї дружини, а потім прибіг і селянин, бо в його великій хаті зчинилася колотнеча, хто яку кімнату має зайняти. Чаклунка повернула усе, як було, і знову розридалася, що нікому її чари не приносять радості. Проте на допомогу їй прийшла Луна Страшного Лісу, що пояснила чаклунці, що без неї неможлива жодна казка: «Загалом, ти не є злою. Всі твої чари без проблем розчакловують королевичі, королевни, маленькі сирітки чи звичайні діти, як Ясь та Малгося. А справжнє зло дуже важко виправити».

І чаклунка погоджується, що вона не така вже й лиха, бо спляча красуня не мала би шансу вийти вдало заміж, якби не її столітній сон, адже родина планувала видати її заміж за дуже тупого княжича із сусіднього замку. А цього княжича перетворила вона на жабу, він закохався в іншу жабу і решту свого життя прожив щасливо в ставу. Та й сама спляча красуня мала жадливій характер, до того ж була дурною. А так, поки спала, у сні хоча би заочно закінчила ліцей.

І чарівниця поспішає перетворити нову принцесу на кізеньку або жабку, бо та інакше не потрапить до казки.

Письменниця у жартівливій формі пояснює дітям, що без зла немає перемоги добра, а відтак немає і казки, та й злі

страшні герої не завжди є такими, якими видаються нам на перший погляд.

Друга частина присвячена одній ночі чарівниці. Маленька дівчинка заснула і впустила на підлогу книжку з казками. Книжка впала так невдало, що з неї вилетіла чаклунка і гепнула на підлогу в дитячій кімнаті. І як то і личить чаклункам, була вона «дуже стара, дуже бридка, дуже зла та дуже самозакохана». Вона з подивом вивчає новий для неї світ. Вона вмикає випадково радіо та телевізор, потім пробує вимкнути їх за допомогою чарів, та це їй не вдається. І вона з жахом розуміє, що тут вони не діють. Обурена, чаклунка повертається назад у книжку, але не на ту сторінку. Вона потрапляє у казку про Яся та Малгосю, але діти її вже не бояться, а Ясь обурено вигукує, що вони вже замкнули її у печі і вона мусить сидіти там, а не вештатися тут. Він штовхає її так сильно, що вона знову вилітає з книги у наш світ.

Чаклунка знову пробує повернутися і потрапляє у казку «Спляча Красуня» не на ту сторінку — принц вже іде її будити. Розлючений принц проганяє її.

Вона потрапляє до казки про Червону Шапочку, звідки її знову виганяють, бо то не її казка.

Чаклунка знову опиняється у нашому світі і знову переконується, що тут її чари не діють: «Мушу повернутися до свого світу! Тут не маю що робити! У цьому світі не діє моя магія! То є дуже неприємний і жахливий світ! Як взагалі можуть існувати світи без магії?»

Вона пробує скористатися дзеркалом, щоб перейти у свій світ, намагається перетворити гребінь на ліс, але марно! Бідна чаклунка розридалася. У цей час прокидається дівчинка. Вона втішає і гладить нещасну чародійку, а та зі здивуванням відкриває для себе, що це не є бридко. «Ніхто ніколи не гладив її по голові і не притуляв. Але також нікому у цілому світі казки

не спало би на думку, як цій дівчинці, погладити, притулити чи поцілувати чаклунку!» Дівчинка Кася здогадується, з якої сторінки випала чарівниця, і повертає її назад. Чаклунка обіцяє, що віддячить їй.

Тераковська протиставляє казковий та реальний світи, ідеалізуючи перший. У ньому навіть зло не є злим і завжди перемагає добро. У світі реальному, на жаль, не все так добре і гармонійно: «У людському світі винайшли ліки проти великої кількості хвороб, але з'явилися інші, невиліковні, хвороби. Космічні кораблі вирушають до зірок, але винайдено нову, небезпечну зброю. На планеті Земля побільшало сміття та дітей. Сміття отруює ліси, води, ґрунти, а діти виростають і стають або розумниками або дурнями, або жахливими, або хорошими людьми». А в казковому світі чаклунка знову і знову перетворює королю на маленьку зелену жабку або біленьку кізоньку. У світі людей винайдено чимало всього, що робить життя легшим та приємнішим, але так ніхто не винайшов, як здолати самотність. А в казках на самотність немає часу, для самотності немає місця.

За принципом інтертекстуальних вплетень ця казка нагадує чарівну повість Яна Бжехви «Академія пана Ляпки», в якій герої вільно подорожують із казки в казку. Тераковська грається із читачем, пропонуючи згадати відомі казки та їхніх героїв, які в її казці отримують певну автономію: висварюються на чаклунку, виштовхують її зі сторінок своїх казок. Також виставами дівчинки вона пояснює важливість кожного персонажа у казках: «Я завжди думала, що якби тебе не було, то всі у казковому світі були би дуже щасливими. Зараз розумію, що без тебе казки би не існували. Казка без чаклунки була би, як... як хліб без солі, як... як я без своєї мамусі...» Щоправда, у фіналі Бжехва «відкриває карти». Тераковська цього не робить, бо казка для неї — це паралельна реальність. Герої «Академії пана

Ляпки» виходять з однієї казки в іншу і повертаються назад, а у творі «Дні і ночі чаклунки» чітко розмежовано казковий та реальний світи. Письменниця навіть казку не називає казкою — казковим світом.

Ця казкова історія має своєрідний фінал: пройшли десятки років і читач знову опиняється у тій самій кімнаті. Але там вже сидить стара самотня нікому не потрібна жінка, а не маленька дівчинка, і чекає на свою смерть. І тут зі старої книги казок до неї знову приходять чаклунки і забирає її до свого світу, де ніколи не буває самотності та непотрібності, адже у казках завжди все завершується добре. Світ казковий для авторки стабільний і правильний. Світ реальний — небезпечний та такий, в якому неможливо здолати свою самотність. А той, хто врятував казку, заслуговує на найбільшу винагороду — опинитися у ній, стати її героєм.

Дорота Тераковська з неабиякою повагою ставилася до казок, адже казки повертають і нас, дорослих, в дитинство: «А казка існує стільки, скільки існує людство. Тисячі років тому матері Землі здійснили відкриття: щоб діти спали міцно і солодко, потрібно розказати їм казку на ніч. А ще інші матері зрозуміли, що коли розповідають дітям казки, то разом з ними повертаються в дитинство». І поки люди женуться за ілюзіями, сваряться та ненавидять один одного, світ казки завжди залишається гарно незмінним.

Запитання і завдання

1. Підготуйте проект на тему «Життя як творість: Дорота Тераковська».
2. У чому полягає особливість її творів?
3. Як гадаєте, чому бабуся Бригіда подорожує саме по Кракову?
4. Підготуйте проекти на тему: «Архітектурні пам'ятки Кракова», «Легенди Кракова».
4. Які архітектурні пам'ятки Кракова згадуються у творі «Божевільна подорож бабусі Бригіти по Кракову»?
6. Які казкові істоти є героями цього твору? Чому?
7. Яку роль відіграє сон у цьому творі?
8. З якою відомою героїнею можна порівняти бабуся Бригіду?
9. Проблематика твору.
10. Порівняйте дорослих та дітей у цьому творі.

Література

1. Nowak K. T. Moja mama czarownica. – Kraków: Wydawnictwo Literacki, 2005. — 412 s.
2. Terakowska D. Babcia Brygida szalona podróż po Krakowie. Dzień i noc czarownicy. — Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005. — 100 s.
3. Dorota Terakowska // <http://terakowska.art.pl/cicercum.htm>
4. Dorota Terakowska // <http://terakowska.wydawnictwoliterackie.pl/biografia.php>

Йанна Папужинська

Joanna Papuzińska
(нар. 1939)

Прозаїк, поетеса, авторка казок та віршів для дітей, професор гуманітарних наук. Є організатором багатьох міжнародних симпозіумів і конференцій, що стосуються літератури для дітей, а також є теоретиком і практиком популяризації дитячого читання у Польщі.

Основні твори: «Наша мама чарівниця», «Чорна яма», «Покинаний автомобільчик», «Мандрівники», «Хвильки для Емільки».

Народилася 3 січня у Варшаві. Батько Станіслав був педагогом, мати Софія була відомою варшавською бібліотекаркою.

У 1955 році завершила навчання в ліцеї імені Клементини Гофманової (першої польської дитячої письменниці, за її ініціативою було створено перший дитячий журнал «Розваги для дітей», де друкувалися казки, вірші, оповідання для дітей виховного та патріотичного змісту. Також ця письменниця відома тим, що вона була першою жінкою у Польщі, що жила за рахунок своєї педагогічної та письменницької діяльності).

Навчалася у Варшавському університеті на факультеті журналістики. У 1957 році завершила навчання. Згодом стала професором цього ж навчального закладу. Спочатку працюва-

ла у видавництві, у бібліотеці для дітей, потім — на педагогічному факультеті писала докторат, а ступінь доктора здобула у 1969 році за дослідження, присвячене впливу дитячих журналів на виховання дітей. Далі — ступінь доктора габілітованого у 1981 році за книгу «Посвяти літературні».

У 1982 році почала працювати в Інституті бібліотекознавства та наукової інформації Варшавського Університету.

З її ініціативи було створено журнал «Гулівер», присвячений проблемам літератури для дітей та молоді. У цьому журналі вона пропрацювала редактором протягом 1991-2002 років. Також вона є співорганізатором акції «Скрина з книжками», мета якої залучати читачів до бібліотек.

Дебютувала у 1956 році на шпальтах «Світу молодих» з оповіданням «Людина з гарячим серцем». Є авторкою дуже популярних казок та віршів для дітей: «Наша мама чарівниця», «Rokiś» або «Чорна яма».

Окрім того, має у своєму доробку чимало статей, присвячених книгам для дітей, дитячому читанню, бібліотечній справі. Є частим гостем передач, присвячених проблемам дитячого читання.

Співпрацює з журналами для дітей.

Член Правління польської Секції ІВВУ (Міжнародний комітет з питань книг для молоді (англ. International Board on Books for Young People (IBBY), що займається літературою для дітей та підлітків. Заснована у Цюріху (Швейцарія) у 1953 році Міжнародною радою з питань дитячої та юнацької літератури ЮНЕСКО. Складається з національних секцій, що діють в різних країнах світу, включаючи й Україну. Саме ІВВУ присуджує премію імені Андерсена).

Заміжня за відомим польським економістом Янушем Бексаком.

Нагороди

- 1989 — Золотий Хрест за Заслуги
1994 — Медаль імені Януша Корчака
1996 — Нагорода Міністра Культури та Мистецтва
2002 — книжка «Мандрівники» зарахована до Канону Книжок для дітей та молоді
2004 — книжка «Хвильки для Емільки» була названа Бестселером Року-2004.
2005 — Орден Усмішки
2005 — Золота Медаль «Gloria Artis» за заслуги в культурі (заснована 2005 року у Польщі. Нагороджуються польські та іноземні діячі, а також організації за заслуги перед польською культурою, за підтримку польської культури та мистецтва за кордоном).

Твори

- «Тигренятка» (1966, 2006)
«Наша мама чарівниця» (1968, 2007)
«Зачарована стіна» (1969)
«Снігова пригода» (1969)
«Агнежка розповідає казки» (1970, 2001)
«Віршики домашні» (1978)
«Мандрівні віршики» (1980)
«Осінь пригода» (1982)
«Мандрівники» (1983, 2006)
«Чорна яма» (1984)
«Я» (1984)
«Рокітко повертається» (1981)
«Рокітко та країна дахів» (1984)
«Рокітко. А куди ж мені, бідному, подітися» (1988, 2006)
«Усміхнена планета» (1980)
«Усміхнені слова» (1982)

- «Пиріг згоди та незгоди» (1985, 1999)
«Казка про дракона невавилонського» (1987)
«Шуми край» (1993)
«Старі і нові домашні віршики» (2001)
«Хвильки для Емільки» (2004)
«Лімерки та інші віршики» (2004)
«Покинута автомобільчик» (2004)
«Маленький місяць та інші вірші на ніч» (2005)
«Віршики для снання» (2005)
«Асюня» (2011)

Наукові праці

- «Виховна роль дитячої преси» (1972)
«Читання вдома» (1975)
«Літературна ініціація. Проблеми перших контактів дитини з книжкою» (1975)
«Вміємо читати» (підручник) (1980)
«Затоплене королівство. Про фантастичну польську літературу ХХ століття для дітей та юнацтва» (1989, 2008)
«Книги, діти, бібліотека. З питань розповсюдження читання та книжок для дітей» (1992)
«Дитина в світі літературних емоцій» (1996)
«Друкованою стежкою» (2001)

Й. Папужинська зазначала, що дитина на ранньому етапі розвитку повинна мати якомога тісніший контакт з усною літературою, а не книжкою як матеріальним предметом. Найперше — це колискова, не обов'язково у класичному розумінні цього слова, то може бути будь-який текст зі зменшено-пестливою лексикою, що діє заспокійливо на дитину.

Далі дитина знайомиться з книжкою. Але це ще книжка-іграшка, хоча у дитини формується перше розуміння того,

що книжкою можна не лише бавитися, розглядати ілюстрації, а й читати її. Найважливішим моментом є перетин того кордону, за яким дитина усвідомлює, що те, про що написано у книзі, є відображенням дійсності.

У дитячому читанні важливу роль відіграють емоції того, хто читає. Адже коли батьки або вихователь читають дитині, то вони концентруються не лише на тому, що вони читають, але й на тому, кому читають. Це не йде у жодне порівняння з аудіокнигою, яка може бути лише доповненням до живого читання.

Література є важливою у формуванні та розвитку дитини, адже у книзі поєднуються слово та образ. І через книгу відбувається ініціація дитини у світ культури.

«Асюня»

Це історія про маленьку Асюню, якій було 5 років, коли почалася війна. Якось уночі вона втратила і помешкання, і маму. Дівчинка опиняється в чужому домі серед чужих речей та людей. Та й молоко доводиться пити з іншого, чужого, горнятка. Авторка показує, як дівчинка спостерігає за чужим для неї новим світом, навіть намагається його зрозуміти, хоча це дуже важко.

«Рокітко»

Книга складається з таких частин: «Куди ж мені, бідненькому, подітися», «Повернення Рокітка», «Рокітко та Країна Дахів».

У звичайній польській родині дівчинки Каськи стаються несподівані зміни. Тато-журналіст, повертаючись із чергового журналістського завдання, натрапляє на Рокіту — злого лісового духа, що мешкав у дереві, яке зрубали під час будівництва дороги. Але виявляється, що він зовсім не злий. І дівчинка Кась-

ка називає його ласкаво Рокітком. Вона вчить його писати і читати, бо цей дух мріє стати письменником. Натомість Рокітко піклується про Каську, що часто хворіє, і розповідає їй казки про мешканців лісу. А ще Рокітоко любить піджартовувати над дорослими. І дуже рідко вдається до своєї чаклунської сили.

Та якогось дня Рокітко зникає з Касьчиного дому. Дівчинка припускає, що він замешкав у редакції її тата. А Кася знову захворіла на грип: вочевидь, жартувала Каська, вона настільки сподобалася застуді, що та вирішила оселитися в їхньому домі. Дитина сама у квартирі, бо бабцяпоїхала провідати дідуся, а батьки поїхали відпочивати, бо нещодавно Касьчина мама втратила ненароджену дитину. Вона розважає себе наступним чином: сама для себе придумує історії і уявляє, як би вона їх читала своїм слухачам.

А Рокітко тим часом «допомагає» і в редакції, і на телебаченні, і в дослідному інституті. Зрештою, вирішує допомогти вченим створити людину-робота. Але для цього йому потрібно знайти чарівний чорний камінь, що впав з неба. Каська хоче йому допомогти.

Вони дізнаються, що цим каменем може бути метеорит, і вирушають на місце його падіння.

Під час пошуків дівчинка знайомиться з краснолюдцями, підземками, красномишами (рід, що виник внаслідок кохання краснолюдця та миші).

Цікавою є розповідна манера твору. Про пригоди оповідають то власне авторка, то Каська. Хоча сама дівчинка переконана, що це вона розповідає: «У моїй розповіді начебто дві Каськи. Одна — це та, яка оповідає сама про себе, а інша — це та, про яку хтось розповідає. Але не хвилюйтеся, обидві Каськи — це та сама особа. Тобто я». Таким чином, розповідь ведеться немов від імені дівчинки, тому не є послідовною, як і будь-яка історія, що її розповідає дитина.

Рокітко знаходить камінь і тепер залишилося знайти закляття, яким можна оживити штучних людей.

А Каська потрапляє у чергову пригоду. З її вікна видно дахи інших будинків. І дівчинка любить уявляти, що це окрема країна — країна дахів. Але несподівано з одного димаря вона бачить дивний дим, що нагадує сигнал SOS. Вони з бабусею спробували відшукати цей дивний димар, але безрезультатно. Тоді Каська кличе на допомогу Рокітка. Вони вирушають також на пошуки і знаходять хлопчика Маріуша, який розповідає фантастичну історію про те, що переховується від викрадачок дітей, які хочуть викрасти його і вимагати у батька-мільонера викуп. Як з'ясується згодом, це бідний хлопчик, батька якого забрали поліцейські, а викрадачки дітей — жінки, що хочуть забрати його до притулку.

Рокітко влаштовує дітям зустріч з інопланетянами, які пропонують Маріушеві полетіти з ними. Хлопчик відмовляється, адже він повинен дочекатися батька. Ним погоджується опікуватися його вчителька.

Диявол Рокіта у казці Папужинської — маленький Рокітко, який допомагає хорошим і лякає тих, хто кривдить слабших. Йому цікавіше бути з дітьми, бо діти є відкритішими до світу і див, на відміну від дорослих. Рокітко не вирішує всіх проблем чи то дітей, чи то дорослих, він лише дає можливість поглянути на проблему під іншим кутом зору і змінити все самим.

Одна з наскрізних проблем твору — проблема навколишнього середовища. Рокітко опиняється без домівки, тому що через ліс починають прокладати трасу, підземні мешканці ховаються від людей та їхнього технічного прогресу. І Каська замислюється: якби не було людей, чи жила би природа в гармонії? Хоча один із підземних мешканців їй говорить, що у людей є важлива риса — сміливість: «Людна мислить сміливо

і є сміливою у своїх вчинках. Тому змінила землю і, безсумнівно, буде і далі змінювати. Вона створює як прекрасні, так і жахливі речі. У нас немає тієї сміливості. Тому спостерігаємо за людьми, а часом і наслідуємо їх. Якби людей не було, можливо, земля давно перетворилась би на пустелю».

Авторка показує маленьким читачам світ реальний, часто жорстокий та несправедливий, але у ньому не все ще втрачено, адже тут є місце дітям і дивам.

«Наша мама чарівниця»

У невеличкому польському містечку живе звичайнісінька родина: мама, тато та діти. Тато зайнятий роботою, а мама любить гратися з дітьми та допомагати їм, якщо щось не так. А у житті багато чого може трапитися: наприклад, може завітати велетень, місяць може загубити шматочок свого ріжка, може з'явитися чудовисько або навіть і злодій. І всім проблемам може зарадити мама, яка вміє перетворити велетня назад в маленького хлопчика або ж зробити з тіста шматочок ріжка для місяця.

Розповідь ведеться від першої особи — одного із синів мам-чарівниці. Хоча діти не сприймають учинки мами як щось дивне і надзвичайне, бо ж у дитячому світі — то не дивина, коли дракона, що зазирнув у вікно під час вечері, пригостять овочами, але із захопленням ставляться до винахідливості, розуму, доброти своєї мами.

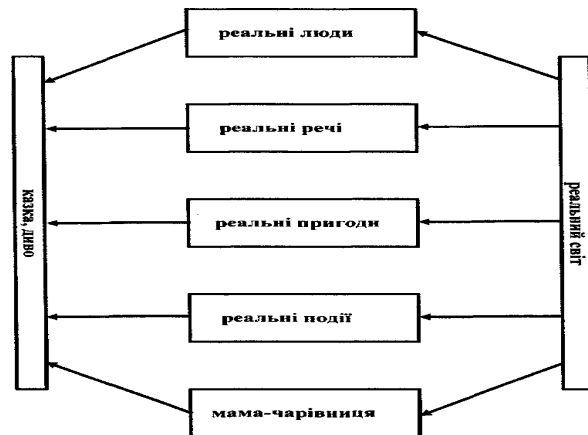
Мама-чарівниця рятує давню дзвіницю, вив'язуючи на спицях чохол для неї, а ще вона допомагає сосні розшукати тінь, яку випадково прихопила з собою бабця Гжелякова.

Коли ж дітям не вистачає забавок, вона і тут приходиться на допомогу, збільшуючи іграшковий автомобільчик через збільшуваче скло і терпляче чекає, доки діти накатаються і повернуться додому.

Книжка «Наша мама чарівниця» складається з кількох окремих історій: «Як наша мама розчаклувала велетня», «Як наша мама прооперувала місяць», «Як наша мама боронила чоловік від бурі», «Як наша мама годувала чудовисько», «Як наша мама шукала злодія», «Як наша мама влаштувала нам подорож автомобілем», «Як наша мама врятувала дзвіницю», «Диво для мами». Лише заголовок останньої розповіді відрізняється від попередніх. Якщо у всіх казкових історіях дива створює мама, то в останній диво для неї створює її родина. Це незабутній політ над містом на подушках. Щоправда, згодом найстарший син пояснює, що їх просто наповнили газом, яким наповнюють повітряні кульки, аби ті літали. Вони немов підключаються до маминої гри у дива, але, на відміну від мами, мотивують їх особливою реальністю.

Таким чином, виняткове право на диво має лише мама. Але для того, щоб його створити, потрібно небагато: голка з ниткою, шматочок тіста, збільшувальне скло, нитки та спиці, кілька кілограмів салату та трішки доброти та уяви. А щоб розігнати чорні хмари, не треба робити нічого особливого, їх достатньо просто випрати, аби вони стали справжньою окрасою неба.

Всі події відбуваються в реальному світі, але цей світ для дитини сам по собі є дивом.

Образ матері показаний крізь призму уявлень дитини, адже мама — це людина, яка є найближчою, яка вчить всьому найважливішому в житті, бо ж вміння говорити, ходити, читати — хіба це не диво? Крізь ці прості уявлення моделюється сюжет казки, в якій вміння мами перетворюються на справжнє чародійство.

Особливістю творчості Й. Папужинської є відкриття дитині таємниці, що світ навколо — живий і цікавий, сповнений див та загадок, що їх не обов'язково необхідно пояснювати за допомогою раціо. Важливо, що дива існують у нашому реальному житті і творять їх ті, хто поруч з нами.

Запитання і завдання

1. Прочитайте твір Й. Папужинської «Тигренятка». Проаналізуйте.

Joanna Papuzińska

Tygryski

Moja piżama - cała w tygrysy.

A te tygrysy straszne urwisy,
a te tygrysy nie chcą spać noca,
fikają kozły, skaczą i psocą.

Mama się gniewa: - Spać trzeba teraz!
Wszystkie tygryski z piżamy zbiera,
chowa do szafy, na klucz zamyka,
żeby już dzisiaj nie mogły brykać.

Rano do pracy śpieszy się tato.
Otwiera szafę, wyjmuje palto.
Nagle wiatr dmuchnął, porwał tygryski,
jakby to były jesienne listki,
i z tygryskami przez okno uciekł,
i po ogródku wszystkie rozrzucił.

Trzeba tygryski zebrać z powrotem.
O, ten na kwiatku usiadł jak motyl,
ten się na nitce pajęczej kiwa,
a ten biedaczek leży w pokrzywach.
A ten na ścieżce. A ten pod listkiem.
Czy to już wszystkie? - Tak, chyba wszystkie...

Koszyk tygrysków zanoszę mamie.
Mama układa je na piżamie.
Te na rękawach, te na kieszeniach...
Ale jednego tygryska nie ma!

Nie ma w pokoju, nie ma w ogrodzie.
Mały tygrysku, gdzieś nam się podział?

Leci latawiec w górze, nad drogą,
ma kolorowy i długi ogon.
Może tygrysek chciał zwiedzić świat
i na ogonie latawca siadł?
A teraz leci, sam nie wie dokąd,
bardzo daleko, bardzo wysoko?

A może rzeka co płynie obok,
wzięła tygryska w podróż ze sobą?
Może ta szybka, zielona woda
już mi tygryska nigdy nie odda?

Łaciaty kocur wskoczył na okno.
- Możesz ty, kocie, tygryska połknąć?
Może myślałeś, że to jest myszka,
i przez pomyłkę zjadłeś tygryska?

Aż wreszcie... tato przychodzi z pracy.
- Czemu, córeczko, tak na mnie patrzysz?
Czemu się ze mnie obie śmiejecie?
- Bo ty tygryska masz na berecie!
Bo nasz tygrysek nigdzie nie uciekł!
Bo on z tatusiem poszedł i wrócił!

I tak się dobrze skończyło wszystko.
I dzień się kończy. Wieczór już blisko.
Wkrótce światełka w oknach zabłysną.
Spać się zachciało moim tygryskom.

2. Спробуйте перекласти цей текст.
3. Підготуйте повідомлення про ЮНЕСКО.

4. Що це за нагорода — Орден Усмішки?
5. У чому особливість дитячих віршів Й. Папужинської?
6. Назвіть наукові праці авторки.
7. Чому вони присвячені?
8. Чому у казці «Наша мама чарівниця» авторка саме маму наділяє магичною силою?
9. У чому, на думку письменниці, полягає суть справжнього дива?
10. Чи пов'язані наукова та літературна діяльність письменниці?

Література

1. Країна казок для дітей // <http://basn.pl/wierszyki/tygryski.php>
2. Joanna Papuzińska // <http://www.wydawnictwomila.pl/autorzy.html>
3. Joanna Papuzińska // <http://lubimyczytac.pl/autor/6621/joanna-papuzinska>
4. Funkcjonujemy w cywilizacji słowa - mówi prof. Papuzińska // http://www.qlturka.pl/czytelnia,literatura,funkcjonujemy_w_cywilizacji_slova__mowi_prof_papuzinska,464.html
5. http://royallib.ru/read/apuziska_oanna/Roki.html#0
6. Papuzińska J. Nasza mama czarodziejka. — Łódź: Literatura, 2014. — 48 s.

Януш Леон Вишневський

Janusz Leon Wiśniewski
(нар. 1954)

*Boże, pomóż mi być takim człowiekiem,
za jakiego bierze mnie mój pies*
Janusz Leon Wiśniewski

Один з найпопулярніших сучасних польських письменників. Був моряком рибальського флоту, доктор інформатики та доктор хімічних наук. Живе у Франкфурті-на-Майні. Займається молекулярною біологією. Вважає себе передусім науковцем, а не письменником. Якось, коли працював над науковими статтями, зрозумів, що пише про те, що знає, а не про те, що відчуває. І так у віці 44-х почав придумувати художні тексти. Дебютував у літературі романом «С@мотність у мережі». Книга оповідає історію віртуального кохання. За мотивами книги знято однойменний фільм «С@мотність у мережі» у 2006 році, в якому сам автор знявся в епізодичній ролі. Його твори перекладено українською, російською та в'єтнамською мовами.

Основні твори: «С@мотність у мережі», «Коханка», «Мартина», «Постіль», «На фейсі з сином», «Марцелінка. У пошуках Найважливішого».

Народився 18 серпня 1954 року в Торуні. Його батьки — Обидвоє поляки. Батько — водій. Мати — власниця магазину. Старший брат — вчитель хімії в торунському ліцеї.

В Януша з дитинства була схильність до точних наук.

Він навчався в морському училищі, після закінчення якого отримав диплом моряка далекого плавання. В університеті

Торуні активно вивчав фізику і захистив докторську дисертацію. Одночасно навчався на факультеті економіки. Після захисту отримав ступінь доктора інформатики і хімічних наук. Зараз Януш Вишневський проживає у Франкфурті-на-Майні і займається молекулярною біологією.

Вишневський був жонатим, але розлучився з дружиною після захисту дисертації. Наука вбила кохання. У нього дві дочки — Іоанна і Ада, яких він називає головними жінками свого життя.

Ось як він про них сказав: «У мене в житті існують тільки дві найбільш значимі жінки. Перша — це моя старша дочка, друга — молодша». Його дочки не читають його книг, лише прослуховують в аудіоформаті.

Після розлучення в Януша Вишневського виникло бажання писати. Так у 2001 році з'явився роман «С@мотність у мережі» про чоловіка і жінку, що проникаються взаємною симпатією під час листування у Мережі, потім це почуття стає глибшим і перетікає в реальність. Він писав цю книгу для себе, бо йому було дуже сумно. Але якось, випивши занадто багато червоного вина, він відправив фрагмент рукопису редактору літературного журналу. Текст так сподобався видавцям, що автору одразу запропонували видати книгу. Але Вишневський довго відмовлявся. Зрештою вмовили.

Роман миттєво став культовим і протягом трьох років був у списках бестселерів. Ось що говорить сам автор в одному з інтерв'ю про цей роман: «Я вже не пригадаю всіх подробиць, як саме відбувався весь цей процес, та добре пам'ятаю, що мені було сумно. Щоб дати раду цьому смутку, викликаному особистими переживаннями, написав історію з мого життя, але не про себе, а про людей, яких я любив, ненавидів і яких знав дуже близько. Головна героїня твору була моєю подругою, а головний герой — товаришем. Я слухав їхні сповіді як третя

особа, але писав від себе, і складається враження, що це моя власна історія.

Оскільки в книжці вона викладена ще й дуже емоційно, то ніхто, навіть і моя дружина, досі не вірить, що я написав не про своє кохання в Інтернеті. Хоч не можу сказати, що в мене не було в Інтернеті романів. Але саме ця історія — не про мене, адже там ідеться про прекрасного, ідеального чоловіка, якого не існує в реальному житті: сентиментального, мужнього і мудрого водночас. Я думав, що коли напишу цю книжку і прочитаю її, стану саме таким.

Від початку я писав цей літературний твір для себе і не думав, що буду колись його публікувати. Але сталося так, що один із фрагментів надіслав своєму товаришу до Варшави і він, прочитавши його, настійно порадив відправити у видавництво. Я вагався, але врешті-решт відважився. Книжка вийшла друком у Польщі в 2001 році. Вона стала дуже популярною, і за нею навіть зняли фільм. Він зроблений на високому технічному рівні, але не здатний передати тих емоцій, які є в книжці».

Цей твір було екранізовано у 2006 році. Вишневський зіграв у ньому роль бомжа. Автор пояснює це так: «Чому? Навпевно, через те, що він говорить мало, і це дуже добре для мене, бо я не професійний актор. Хто бачив фільм, той знає, що він починається саме зі сцени з бомжем. Російську версію цього фільму планують зробити для телебачення, і вона складатиметься з чотирьох частин. Розраховую, що після цього фільм зможуть показати й на українському телебаченні. Сподіваюся, що в площині емоцій, на які завжди чекають люди, він буде кращим, ніж польський».

Після публікації роману автор отримав більше 29 тисяч листів читачів. Це надихнуло його написати продовження — «Триптих. Самотність у мережі», де він коментує відгуки читачів на книгу, пропонує новий фінал історії.

У 2002 році виходить друга книга Вишневського — «Коханка». Це збірник оповідань, що об'єднує історії про долі кількох жінок: хворих, слабких, самотніх, не готових до старості.

У 2003 році було опубліковано другу збірку оповідань «Мартіна» — про прості людські почуття, самотність, гріх, пошук істини та щастя. Як зазначав сам автор, «Мартіна» близька за сюжетом до простих книг і людей.

Стиль «С@мотностіу мережі» автор зберіг у творі «Повтор долі», що побачив світ у 2004 році. Це книга про людей, яким доведеться робити вибір між самотністю та любов'ю. Головна ідея книги — родина та її значення в житті кожної людини.

З 2007 по 2008 рік Януш Вишневський пише збірки оповідань: «Навіщо потрібні чоловіки», «Постіль», «Молекули емоцій».

У 2009 році автор представив читачам книгу «Інтимна історія відносності», а також твір «188 днів та ночей» у співавторстві з Малгожатою Домагалик. У цьому ж році побачила світ казка «Марцелінка. У пошуках Найважливішого» і роман «Бікіні».

Наступна книга була знову у співавторстві з Малгожатою — «Між рядків», а у 2010 році вийшла «Аритмія почуттів» спільно з Доротою Веллман.

У 2011 році вийшла книга «Непоборне бажання близькості»: чоловіки та жінки мріють про кохання та близькість. Розповідаючи свої історії, письменник переконаний: прагнення до щастя не залежить від місця проживання, соціального становища, кольору шкіри.

У цьому ж році Вишневський пише спільно з Ірадою Вовненко роман «Любов та інші дисонанси» — на тлі сучасної Москви та сучасного Берліна змальоване кохання двох різних людей. Самотні музикант-невдаха та невдаха-актриса знахо-

дять одне одного, незважаючи на всі дисонанси та труднощі життя.

У 2012 році Вишневський пише збірку оповідань «Приплив крові». Автор вивчає любов як живий організм, поміщаючи її в різні життєві ситуації, змінюючи місце, час, характери. Він ставить експерименти над коханням, препарує його, намагаючись відшукати відповідь на питання: «Що таке Кохання чи можна керувати цим почуттям?» Але щоразу кохання обертається новим боком, тікає та дурить, залишаючись загадковим та недосяжним.

У 2013 році Вишневський пише глибоко ліричний твір «На фейсі з сином». Це гірке одкровення про внутрішній світ людини, душа якої сповнена сумнівів — про кохання, про життя, про несправедливий світ. Роман написаний від імені матері письменника.

У цьому ж році Вишневський пише збірник есеїв «Сцени з подружнього життя» — про кохання та секс, про їхню роль в житті чоловіка та жінки. Автор знову розмірковує про те, яким чином між двома людьми виникає відчуття близькості, як співвідносяться одне з одним близькість тіл та близькість душ.

Автор пояснює бажання писати наступним чином: «Знаю, що це егоцентрично, егоїстично, однак я пишу книжки для себе. А роблю це точнісінько, як ви читаєте, — мені завжди цікаво знати, що буде далі. Звичайно, в мене є певна схема, за якою обов'язково йтиму, але ніколи не знаю, що напишу в той чи той день. Це залежить від багатьох чинників — від музики, яку слухаю, вина, яке п'ю, від віршів, які прочитаю... Це може навіть залежати від кольору волосся жінки, з якою я їхав того дня в ліфті.

У всіх моїх книжках багато замальовок із власного життя, однак перша книжка — найбільш автобіографічна, як і в будь-якого автора. Адже людина, яка щойно взялася за перо,

ніколи не знає — чи продовжуватиме писати далі, чи, може, перша книжка буде й останньою в її житті. Мені пощастило продовжувати писати, бо я вчений і не маю проблем з уявою, а життя надзвичайно цікаве. До того ж я не кон'юнктурник, пишу тільки для себе і, вважаю, саме через це мої книжки подобаються людям. Жодне видавництво не може сказати мені, коли і в які терміни я мушу здати роботу. Завдяки цьому маю свободу. Мені не потрібно писати літературні твори, щоб заплатити за квартиру, вино чи подорожі. Гроші на життя заробляю писаниною, але дещо іншою — науковою».

Про свою роботу в одному з інтерв'ю Вишневський розповів наступне: «Я хімік, але ніколи не був у лабораторії, не робив реальних реакцій, а здійснюю їх тільки на комп'ютері, оскільки працюю у фірмі, яка має дуже велику базу даних хімічних сполук. Вони представлені на екрані монітора, і я роблю свої комп'ютерні програми для хіміків. Це дуже цікава робота, якою займаюся щоденно, і вона дає багато емоцій, які потім відображаю у своїх книжках. Адже хімія — це і є моя велика любов. Бо я більшою мірою — науковець. А письменником стаю лише в неробочий час. З 8.00 до 19.00 я щоденно працюю на фірмі, а ввечері пишу свої книжки допізна: інколи працюю до півночі, а буває й до третьої години ночі. Трапляється так, що сплю усього по чотири години на добу, і зі мною все, як бачите, добре. Якщо ж сказане перевести у цифрову площину, то 70% часу я відаю компанії, а 30% — літературі».

Він не вважає писання літературних книжок роботою, оскільки пише їх у вільний від основної роботи час. Удень — робота, увечері — книжки.

Польщу він залишив ще у 80-х роках минулого століття. Написав кандидатську дисертацію в Нью-Йорку, і коли повернувся додому напередодні перебудови, це вже була інша

Польща. Працював в університеті інформатиком і відчував, що перебуває в музеї, де працюють комп'ютери, які можуть служити лише експонатами. Тож, коли його запросили в інститут у Франкфурті-на-Майні для більш раціонального використання потенціалу свого мозку, погодився. Думав, що напише наукову роботу і повернеться, але все затяглося, і ось уже понад 25 років проживає у Німеччині. Хоч по-справжньому ніколи не виїжджав із Польщі. Живе в Німеччині, але не пориває і з Польщею, бо це його вітчизна.

Будь-яку написану книжку вважає немов дитиною, яку ти виростив, а потім настає час її віддавати. Це сумно і радісно водночас.

В інтерв'ю автор зізнався, що у його книжках герої-чоловіки гірші, ніж герої-жінки: «Так, у моїх книжках жінки й справді кращі за чоловіків. Бо я вважаю (нехай пробачить мені сильна половина), що жінки — це краща частина людства. Природа наділила їх кращою хімією, не давши їм стільки тестостерону, відповідального за агресію і полігамію, а обдарувала окситоцином — прекрасним гормоном, який біохіміки пов'язують із будовою суспільних зв'язків і вірністю. Чоловіки не винні. Я описую їх такими, якими вони є. Дехто навіть вважає, що в книжці «Навіщо потрібні чоловіки?», яка свого часу наробила багато галасу, я розкриваю над ними рятівну парасольку. І мають рацію. Крім того, жінки, які більш емоційно висловлюють свої думки і так само емоційно переживають, — кращі для мене співбесідники, ніж чоловіки. Можливо, через те, що я довгий час мав дефіцит спілкування з жінками. У школі, де вчився, не було жінок. Потім в університеті, де опановував професію хіміка, навчалася лише сім дівчат із 47 студентів».

Письменник скептично ставиться до слави: «На щастя, я живу в Німеччині, де немає моїх книжок, оскільки я зробив усе для того, щоб їх там не було. Я хочу бути в Німеччині

вченим, а в інших країнах — і вченим, і письменником. Люди, читаючи книжки, рідко розглядають фотографії авторів на звороті. Хоч одного разу, коли я прилетів у Санкт-Петербург, прикордонник, поглянувши на мене, сказав: «Ви написали книжку», — і попросив мене її підписати. Але такі випадки в моєму житті трапляються дуже рідко».

Твори

- 2001 — «С@мотність у мережі»
- 2002 — «Коханка»
- 2003 — «Мартіна»
- 2004 — «Повтор доли»
- 2007 — «Для чого потрібні чоловіки»
- 2008 — «Постіль», «Молекули емоцій», «Марцелінка. У пошуках Найважливішого»
- 2009 — «Інтимна теорія відносності», «Бікіні», «Між рядків»
- 2010 — «Аритмія почуттів», «Самотність в коханні»
- 2011 — «Нестерпне бажання близькості», «Любов та інші дисонанси»
- 2012 — «Приплив крові»
- 2013 — «На фейсі з сином»

«Марцелінка. У пошуках Найважливішого» (2009)

Януш Вишневський — один із тих письменників, що приділяє значну увагу тілесному та віртуальному дискурсу в своїх творах, варто згадати хоча би твори «С@мотність у мережі» або «На фейсі з сином». Не став винятком і дитячий твір цього польського прозаїка — «Марцелінка. У пошуках Найважливішого», де фактично всі дії відбуваються у віртуальному просторі ще до того, як вони мають трапитися в реальності.

Як зазначав сам автор в одному з інтерв'ю: «Вищезгадана книжка — це казка про маленьку, ще ненароджену дівчинку Марцелінку, яка живе як думка, як ідея у голові своєї мами. Вона дуже цікава і хоче знати все про світ. Вона мандрує і зустрічає пана Душека, який відкриває для неї прекрасний всесвіт, відповідає на усі її запитання. Натомість дівчинка вчить Душека любити. Душек знав усе про всесвіт, але не знав, що таке любов». Або: «Це єдина казка, яку я написав у своєму житті. Її, щиро кажучи, замовило видавництво, але я погодився написати тільки в тому разі, якщо вона матиме науковий характер. Ця казка розповідає про Всесвіт: де він починається, де закінчується, як далеко розташована найближча зірка, що таке червоні карлики, чи існує Бог... Це страшенно важко — розказувати на дитячому рівні про космологію. Я написав її для моїх дочок».

Головною у творі є думка про Марцелінку, що «з'явилася на лівім боці Всесвіту». Автор її «матеріалізує», помістивши у віртуальний простір і показуючи її подорож. Марцелінка немов переходить з рівня на рівень, як у комп'ютерній грі, а призом за успішне проходження усіх рівнів буде перехід з віртуального простору у простір фізичний. Вишневський у створенні свого світу не відштовхується від тілесності — тілесності його герої набувають у віртуальному просторі.

Віртуальний простір, як правило, моделюється з інтелектуального матеріалу, а тілу як такому там немає місця. Мозок людини та й будь-що, створене цивілізацією, може бути прототипами для віртуальних технологій. У цьому випадку матимемо справу вже не з тілом, а зі слідами тіла. Тіло у творі Вишневського зазнає зворотної трансформації. У його віртуальному світі матеріалізується те, що у реальному світі не є матеріальним: дух, душа, думка.

Тіло стає безсенсовим у новому віртуальному просторі. «Вигадане майже замінило і знищило даність. Відбувся доско-

налий злочин. Немає ні трупа, ні вбивці, ні слідів. Адже все ще тут, у формі абстрактного двійника: безтілесного образу, безтілесного слова». Для Вишневського тілесність є засобом роз'яснення складних, не завжди матеріальних речей.

Основоположником теорії нової тілесності вважають Д. Харауей, яка у 1991 році запропонувала визначення нової тілесності як гібрида машини та живого організму, соціальної реальності та фантастики, ірраціонального та матеріального. Користувач має право самостійного вибору варіанту соціально-тілесної активності у віртуальній реальності. Відтак тілесність у віртуальному просторі може бути позбавлена гендерних характеристик, можлива відмова від об'єктивно даної сексуальності (зміна статевої приналежності, відмова від неї).

Тілесність у віртуальному просторі починається з моменту ідентифікації користувача при вході до комп'ютерної системи через login. Наступним етапом набуття тілесності є самопрезентація особистості у комунікативному електронному середовищі.

У Вишневського це відбувається наступним чином: «Марцелінка з'явилася на лівім боці Всесвіту. Вона здивувалася, коли натрапила на Живу Душу». Вона не народжується, не приходить, вона з'являється, як з'являються онлайн у віртуальному просторі. В українському перекладі логін (Марцелінка) з'являється у заголовку: «Марцелінка. У пошуках Найважливішого». В оригіналі ним розпочинається казка. Таким чином, відбулася самопрезентація головної героїні, але реципієнт ще нічого не знає про неї реальну: хто вона така, звідки. Наступна ідентифікація відбувається через діалог із Живою Душею, що нагадує віртуальний чат:

«— Але... що ти тут робиш? — здивовано запитала Марцелінка.

— Ти мені щось розкажеш? — попросила Жива Душа».

Проте це хибна ідентифікація, яка є типовою для віртуальної комунікації. З перших реплік виходить, що мудрішою, досвідченішою, знаючою є Марцелінка. Хоча згодом через репліку Живой Душі вже дізнаємося про справжню ідентифікацію: «Я ніякий не пан, лише Маленький Дух. А ти — Марцелінка, правда? — усміхнувся він. — І ти ще не зовсім дівчинка, а лише думка, яка вирвалася з голови твоєї мами?».

Попри «нематеріальність» суб'єктів, автор наділяє їх людськими тілесними характеристиками: «Він смикав пальцями пасма сивого волосся»; «Вона перемістилася над головою Маленького Духа, почала обережно розчісувати пальцями його скуйовджене волосся і делікатно розгладжувати його». А ось портрет Маленького Духа: «Він мав довгу сиву бороду, напівлису голову, поморшене, як у бульдога, обличчя, і виглядав наче старший брат найстаршого брата найстаршого дідуся світу».

Сама естетизація тілесності відбувається на етапі створення імені в чатах, соцмережах, підборі аватарки. Герої у нас діють під іменами Марцелінки та Маленького Духа, хоча правдивої їхньої сутності автор не розкриває. Так, Маленький Дух на початку сприймається як дитина, що просить розказати казку, згодом як мудрець, знаттяйого про все у всесвіті наштовхує на думку про Бога. До речі, слово «аватар» означає втілення бога у фізичній формі. Тобто аватарка Маленького Духа може бути втіленням божественної субстанції. Марцелінку, згідно з її ім'ям та світосприйняттям, сприймаємо спочатку як маленьку дівчинку, хоча згодом виявляється, що це лише думка. Чи ймовірно, аватарка душі майбутньої дитини? Автор не дає чіткої відповіді на це, залишаючи на розсуд читачеві. У віртуальному просторі аватар не лише втілює тілесність, але й свободу вибору тілесного образу у віртуальному просторі. Для своїх героїв Вишневський вибирає аватарки дідуся та дівчинки, що є найоптимальнішими у цьому контексті.

Вибір аватарки зумовлений смаками, світоглядом, станом користувача, тощо. Вона може відобразити не лише зовнішність, вона радше відображає характер користувача. Фізичний користувач створює таким чином свою електронну душу. Звідси особливість нової віртуальної тілесності — відсутність тіла як такого, адже користувач у віртуальному просторі може змінитися до невпізнаності. Такими є Марцелінка та Маленький Дух, які в нашому, матеріальному світі будуть сприйматися інакше або не сприйматимуться взагалі.

Свій віртуальний світ Вишневський називає Всесвітом, в якому герої вільно мандрують, куди і як їм заманеться. Це ще одна особливість простору такого порядку. Рух Маленького Духа і Марцелінки нагадує пізнавальну комп'ютерну гру з проходженням кількох етапів. При чому Маленький Дух виконує функцію то провідника, то помічника. Марцелінка, отримуючи магічну силу рухатися зі швидкістю світла, проходить такі етапи: розуміння, що таке вічність, розуміння, що таке Сонце, зірки, сторони Всесвіту, його початок, що таке фотон та земне тяжіння, — щораз ближче наближаючись до Землі, яка є останнім рівнем гри-подорожі. Якщо у комп'ютерній грі герой повинен знайти певний артефакт, то таким артефактом для Марцелінки є відкриття Великої Таємниці Найважливішого. Це її ключ до виходу зі світу віртуального. Якщо користувач може вільно виходити з нього і входити до нього, то Марцелінка виходить з нього, щоб ніколи туди більше не повернутися.

Якщо говорити про занурення користувача у віртуальний простір, то одним із найважливіших факторів перебування у ньому і бажання лишитися назавжди є свобода та можливість побудови стосунків за власним бажанням. У віртуальному просторі твої потреби мінімальні. Марцелінка з Маленьким Духом також не обтяжені побутовими проблемами та дріб'язковими справами (одяг, харчування, тощо).

Стосунки Марцелінки у віртуальному просторі дублюють стосунки між людьми в їхніх кращих проявах. Наприклад: «І раптом не знати чого Марцелінка відчула величезне бажання поплескати пана Фотона по плечах. Вона припускала, що, мабуть, він, так само, як її тато, дуже любить, коли його раз по раз хвалять і плескають по плечах. Навіть за те, що він не запізнився з роботи додому...».

Або: «Марцелінка підійшла до нього, обняла обома руками за шию і міцно поцілувала в обидві щічки».

Ще: «Маленький Дух почав так реготати, що Марцелінка, сидячи в нього на руках, підстрибувала, як у малій машині, що їде дорогою з найбільшими ямами».

«Маленький Дух погладив її делікатно по голові...».

«Ти знову розкуйовдив голову і бороду. Отож, я тепер тебе знову зачешу...».

«— Маленький Духу, я сиджу на твоєму плечі й розчісую твоє волосся; ми дивимося в один бік, так?»

«Марцелінка пам'ятає, як тато часом говорив до мами «ти моє Сонечко» і потім вони довго цілувались. І мама була гаряча, як Зірка».

«Безперечно, найголосніше хропів Маленький Дух. Якусь мить Марцелінка роздумувалась, чи встромити йому палець до рота. Мама часом так робила, коли тато хропів аж так голосно, що сусіди починали стукати в стіну».

«Марцелінка сиділа на Фотоні, притулившись до Маленького Духа, зовсім так як мама з татом на мотоциклі».

Таким чином, автор весь час апелює до такого типу стосунків, що вимагають оприявлення тілесного (штурхнути, куйовдити, говорити, цілувати, розчесати, сидіти на колінах). Це ідеальні стосунки, що ґрунтуються на любові та гармонії. Марцелінка наче постійно проектує стосунки мами і тата на свої стосунки з оточуючими, перебуваючи в гармонії з усім

Всесвітом. Сам Вишневський в одному з інтерв'ю зізнався, що після виходу цієї книжки у світ йому знову закинули: «Вишневський хотів написати книгу про науку, а вийшла, як завжди, книга про любов».

Загалом, усе у віртуальному просторі Маленький Дух пояснює Марцелінці через конкретні речі: «Двері помешкання Сонця і помешкання Альфа Центаврів віддаляються одне від одного», у паспорті Фотона написано «Фотон», а поряд « $E=mc^2$ ». Конкретну тілесність отримують і Марцелінка з Маленьким Духом — тіла дівчинки та старця. Але герої час від часу самі нагадують реципієнтові, що ці тіла — лише штучний конструкт, необхідний тимчасово. Герої ні на хвилику не забувають, хто вони: «...Маленьких Духів повинно бути багато, тому що вони можуть інакше називатися, але попри це однаково бути одним Маленьким Духом, тобто вона частково має слухність: один Маленький Дух може бути одночасно всіма Маленькими Духами»; «Ти, Марцелінко, також з'явилася у мозку своєї мами без початку. Твоя мама просто в певний момент тебе собі надумала. Говорячи складніше, ти до існування вибухнула в її мозку. І це таке ж дивовижне, як Дивовижа. Ось так ти опинилася в нашій казці». Маленький Дух означив таким чином перехід Марцелінки з одного світу в інший, наголосивши, що інший світ — це казка, тобто нематеріальний простір.

Тілесність у віртуальному просторі стає симулякром, оскільки тіло тут перетворюється на штучний конструкт з душею-аватаркою, а простір заповнений тим, чим хоче користувач. У нашому випадку це Всесвіт з його таємницями та мешканцями.

Дизайн книги Вишневського (художник — Марцін Півоварські). Ілюстрації асоціюються з нет-артом, для якого властиве яскраве оформлення сторінок, фотоколаж, інтерактивна мас-

ка, сповнена рухом (деякі рядки розташовані у довільному порядку: по колу, знизу вверх тощо). Мозаїчність книги дублює мозаїчність віртуального простору. Художники нет-арту не мають кордонів, що роз'єднують світ фізіології та свідомості, тому учасником комунікації може стати будь-що, навіть якщо для цього потрібно зруйнувати цілісність тілесного образу.

Так і в казці Вишневецького. Фотони, зірки, чорні діри, блакитні та червоні гіганти, білі та коричневі карлики є учасниками комунікативного акту, стаючи тілесним симулякром саме завдяки візуальному сприйняттю книги. Водночас немає чітких правил та приписів, як у реальному житті. Віртуальні герої вільні: на Фотоні можна їздити, у Маленького Духа можна сидіти і на руках, і на голові.

У сучасному світі вже не є дивиною вихід за межі нашої матеріальності та подолання просторових обмежень. Це відбувається завдяки присутності віртуального простору у нашому бутті. Віртуальні подорожі, віртуальні екскурсії, віртуальне спілкування — це все дає відчуття звільнення від фізичного тіла, але створює симулякр тілесного у віртуальному просторі. Одним з найцікавіших освоєнь віртуального простору, на нашу думку, є побудова художнього твору за принципами його буття.

Пошук ідентичності у базовій реальності або віртуальному просторі стає пошуком сенсу життя, пошуком найважливішого, як у казці Вишневецького. Марцелінка знаходить свою, необхідну їй ідентичність, у світі реальному, заради якого виривається зі світу віртуального. Щоб читачеві були зрозумілі її пошуки, вона отримує трансформації у відому нам тілесність — маленької дівчинки. Також така тілесність апріорі налаштовує читача на позитивне сприйняття головної героїні, а також формує базову аудиторію — це діти.

У художньому мисленні польського письменника прослідковується міфологічний чинник, що репрезентує закодовану ін-

формацію про закони співіснування людини і Всесвіту. Головна героїня казки — Марцелінка — дівчинка-думка, яка «з'явилася у мозку своєї мами у певний момент», так вона опинилася в казці. Варто наголосити, що особливу роль у тексті виконують малюнки, які з перших сторінок посилюють наочно-образне сприйняття змісту художнього твору. Здається, казка Я. Вишневецького з самого початку прямо орієнтована на ілюстрації, які забезпечують взаємозв'язок у сприйнятті й розумінні твору. Марцелінка в уяві художниці Марцін Півоварські постає дівчинкою з відкритим серцем, що зображено на її одязі (сарафан) й символізує «величезний космос, сповнений дивовижних відкриттів».

Міф «перетікає» у художню тканину казки, наповнює авторський текст сакральною інформацією на рівні міфологем та символів. Подорожуючи у Всесвіті, Марцелінка на «лівім боці» зустрічає Живу Душу, на «правім» — Маленького Духа, саме вони допомагають у пошуках Найважливішого (Бог) та Невідомого (Знання). Дівчинці дивно, що нові знайомі «знають про неї майже все», і, коли «здалеку, освітлюючи темінь, з'явився бірюзово-фіолетовий метелик», осяявши голову Маленького Духа німбом, стає зрозумілим, хто є другом і поводителем Марцелінки. Письменник увиразнює головну думку: «...якщо, своєю чергою, Всесвіт мав початок, це означає, що його хтось створив. І, навпаки, якщо він був створений, то мав початок». Звернення до християнських мотивів спостерігається у порушенні теми смерті. На прикладі казкової зірки автор пояснює перехід у інший вимір: «зірка-метелик вмирає інакше, з якоїсь причини з її середини виходить газ». Вважаємо, що в такий спосіб інтерпретоване християнське уявлення про духовну душу, створену Богом і вселену в тіло у період зачаття (не випадково Марцелінка спочатку зустрічає Живу Душу), щоб зробити людину єдиним живим цілим. У Біблії вказується, що і з людей, і з тварин після смерті виходить «дух». Автор-

ський текст дозволяє творчо осмислити ритуально-міфологічний код казки.

Ця частина тексту проілюстрована через *художній* малюнок, мета якого — образний і емоційний показ об'єктів та явищ — Маленький Дух постає як дідусь із сивою бородою, науковець із «напівлисою розкуйовдженою головою», терплячий учитель (тілесне втілення). У такий спосіб ілюстратор Марцін Півоарські передає своє ставлення до зображуваного, підкреслює основне, характерне, зберігаючи живе сприйняття природи. Однак, вона, як і письменник, не копіює природу, а створює художній образ (Маленький Дух (тілесне втілення) / у вигляді хмарки — безтілесне), викликаючи у читача глибокі роздуми та асоціації.

Письменник пропонує концепцію світотворення крізь призму ментальності поляків з їхньою релігійністю, повагою до родинних цінностей, важливістю образів матері та батька. Архетип матері оприсутнений через постійну взаємодію з мамою дівчинки та згадками про бабусю. Марцелінка розповідає, що «її тато дуже любить, коли його хвалять. Мама це чудово знала. Вона навчилася цього від бабці. А бабця від своєї бабці, адже прадідусів, дідусів і татусів треба хвалити». Жіночі персонажі щасливі в родинному колі, перебувають у гармонійній взаємодії зі своїми чоловіками (татом, дідусем). Головна героїня маневрує на межі реального (батьки, пляж, мушля, кухня, шосе, машина) та ірреального (Всесвіт). Інтуїтивне відчуття, що «можна мати все» поєднується з усвідомленням того, що «думання — приємне заняття». Відтак зрозуміло, що авторська модель чарівної історії пов'язана з актуалізацією загальнолюдських духовно-моральних цінностей та інтерпретацією законів світоустрою.

Януш Вишневський створює казковий простір як взаємодію традиційного чарівного матеріалу з моделями світобудови, оскільки першим своїм заняттям письменник вважає науку, не дивно, що важливим рівнем казки «Марцелінка» є науковий.

Домінантною ознакою жанру казки є наявність дива, яке виступає потужним носієм інформації про закони буття — Розширення Всесвіту. Згідно з теорією Великого вибуху, вся матерія Всесвіту спочатку була зосереджена в одній компактній області. Перебуваючи в надщільному й надгарячому стані, вона вибухає і починається розширення космічного простору в масштабах Всесвіту. Саме цю теорію намагається пояснити Маленький Дух дівчинці-думці, використовуючи при цьому закони фізики й відповідну термінологію (світло, швидкість, газ, хвилі, довжина, відстань і т. д). «Спочатку нічого не було, тобто була Дивовижа, потім Дивовижа з якоїсь важливої причини вистрілила. Як снаряд. І з неї з'явилися час і енергія. Це був Великий вибух». Письменник використовує певну інтелектуальну гру, вводячи в казково-чарівний текст елементи наукового вчення.

У випадку Януша Вишневського авторські видозміни традиційних елементів чарівно-казкової історії слід розуміти як феноменальне явище в контексті літератури для дітей поч. ХХІ ст. Науковий тип мислення оприсутнюється через закон всесвітнього тяжіння. Легенда свідчить, що, задумавшись над тим, чому впало яблуко, Ньютон зрозумів, що його притягує Земля, це допомогло вирішити не тільки загадку падаючого яблука, але і ряд давніх загадок Сонячної системи. Схожий приклад зустрічаємо у тексті казки «Марцелінка»: «Оскільки Земля щось важить і яблуко на дереві щось важить, то коли воно падає з дерева відбувається взаємопритягання — гравітація». Варто звернути увагу на те, що Януш Вишневський опирається й на сучасну теорію гравітації, вводячи у казковий простір персонаж на ім'я — Фотон. Читачі довідуються про частинки, що відповідають за передачу електромагнітної взаємодії, мають властивості хвилі і частинки, а отже, і масу. А на будь-яке тіло, що має масу, діє гравітація. Як правило, у науковому дискурсі використовується *науково-пізнавальний* малюнок, що має пояснювальний характер об'єктів чи явищ навко-

лишнього світу. Марцін Півоварські своїми ілюстраціями допомагає вивчити зовнішню й внутрішню будову об'єкта — Фотон схожий на гуманоїда з сумними очима: «Пан Фотон такий худий, тому що майже нічого не важить. Зате він переносить світло, у Всесвіті ніщо не переміщається швидше за нього». Відомо, що серед світлових фотонів найнижчу частоту мають ті, котрі ми бачимо як червоне світло. Художниця добре обізнана з теоретичним матеріалом, адже ті сторінки книги, які висвітлюють історію Фотона, забарвлені у червоний колір. Таким чином посилюється інтерес та зацікавлення дітей до наочно-образного зображення змісту художнього тексту.

Літературна казка Януша Вишневецького перекодовує традиційно-казковий світ шляхом авторської інтерпретації основ фізики та астрономії, формуючи знання динаміки Сонячної системи і, відкриваючи можливості точного передбачення руху планет, їхніх супутників та комет. Маленький Дух виступає в ролі учителя й екскурсовода у пошуках Найважливішого. Він пояснює, що «комета — це така зірка з волоссям, хоча насправді вона зовсім не зірка й не має волосся. Це її так люди назвали», але, де б не подорожували «найстаріший дідусь» і Марцелінка-Мудрагелько, пам'ятають про маму й рідну домівку. Такий спосіб маневрування на межі реально/ірреально, свідоме/несвідоме дозволяє використати в ілюстраціях і доступний спосіб зображення простору землі: «Марцелінка вдивлялася в Землю широко розплющеними очима й ще дужче думала про маму. І про тата. Якоїсь миті їй здалося, що саме біля Землі вона знайшла Найважливіше». Пані Півоварські використовує елементарну побудову малюнка з виділенням композиційного центру (красивий аристократичний замок, доглянуті сільські будинки), який нагадує залишки народної казки, що продовжує побутувати в авторській казці. Художниця орієнтована на головне (сім'я, рідний дім) у сприйнятті Марцелінки й зображує це більш круп-

но, як додатковий прийом, що допомагає підсилити наочні образи, які склалися при безпосередньому сприйнятті змісту.

Авторська модель польського письменника є потужним носієм світоглядно-філософської проблематики. Як відомо, філософія — це здатність розуму, яким не керують ілюзії, виказувати і знати реальність явленого, тобто його сутність. Створення нового казкового світу відбувається з урахуванням філософських констант — Великий Задум, Мислення, Самотність, Вічність. Письменник наголошує, «філософування» випрямляє душу (Живу Душу) і робить її чутливою до істини, а філософом є той, хто любить мудрість (Думка — Марцелінка — Мудрагелько). Казкова героїня відчуває до Маленького Духа велику повагу за те, що він дає знання й підтримку, адже Марцелінка боїться самотності, особливо у Всесвіті, де так порожньо, холодно й темно. Вона усвідомлює, що «...добре мати біля себе когось, з ким часом можна порозмовляти, а часом помовчати».

Філософська канва авторського тексту не лише торкається законів буття — вона увиразнює науковий дискурс у художньому мисленні Януша Вишневецького. Звертаємо увагу на те, що ілюстрації в цьому творі несуть у собі не тільки пізнавальну функцію, а й світоглядну, допомагають дитині адаптуватися до змісту. Малюнки набувають філософського смислу: дівчинка-думка лежить на краю Всесвіту; відчинені двері, через які пробивається світло у темноту (реально/ірреально); на темному тлі силуети дівчинки і чоловіка з «розкуйовдженим волоссям»; «вікно у Всесвіт» поруч з яким — хлопчик (можливо, брат). Ці художньо-літературні образи яскраво відтворюють змальовані в тексті події, демонструють ставлення художника до твору, конкретизують, уточнюють текст, часто доповнюють його деталями, про які не сказав письменник; оживляють твір, допомагають дітям зрозуміти наукову основу казки.

Науковий дискурс у художньому мисленні Януша Вишневецького спрямований на те, що одним із ключових понять є час.

Згідно з основною теорією виникнення Всесвіту, про Великий вибух, який відбувся приблизно 13,73 ($\pm 0,12$) мільярдів років тому з подальшим розширенням Всесвіту, виникла матерія, простір і час. Тому не дивно, що на сторінках казки «Марцелінка» з'являються сучасні годинники (класичні кишенькові, настільні, настінні, будильники), вони різної форми і різних кольорів, виконані простою лінією різної товщини, насиченості та довжини. Звичайно, щоб показати об'ємність та простір зображуваного об'єкта (годинник) на площині паперу, художник-ілюстратор передала лінії на передньому плані більш чітко за тоном ніж на задньому плані. Марцін Півоварські використала, так званий *лінійний малюнок* більш художній і емоційний, його у творчій діяльності чудово використовували такі художники, як А. Дюрер, Ж. Давід, В. Серов та ін. Такий складний симбіоз письменника та художника спрямований на те, щоб пояснити маленьким читачам науково-філософське вчення про матерію, рух, простір і час, як форми її існування. «Я знаю, що це дуже складно, але це правда. Коли ми просто рухаємось, то час сповільнюється. Словом, чим швидше ми рухаємось, тим повільніше старішаємо». У такий цікавий спосіб Марцелінка дізнається про рух як загальний спосіб існування світу.

Письменницька художня свідомість Я. Вишневського у творі для дітей продукує культурологічний аспект у чарівному світі літературної казки. Маємо на увазі передусім використання еллінського міфу про краплі молока Гери, а також згадку про Андромеду. Як відомо, міф — це «виражена у словесній формі позатемпоральної універсально-культурна константа, що репрезентує закодовану інформацію про закони співіснування людини й світу». Відтак, той чи інший досягнутий рівень культури людства визначає кожен раз заново «окультурення» кожної народженої людини (Марцелінка, її брат, заплановані діти). Аналізуючи генезу художнього мислення письменника у «казці трішки науковій», простежуємо

зв'язок між теоретичним (наукові праці, статті, монографії) та літературним (мала проза, романи, твори для дітей) дискурсами у світовідчутті автора.

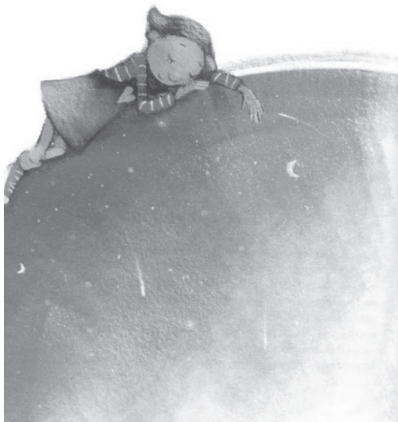
Нарешті, наочно-образне прочитання змісту твору проявляється у використанні *науково-пізнавальних малюнків*, які допомагають пояснити дітям ту чи іншу форму об'єкта (червоні та блакитні гіганти, різні за кольором і на вигляд фотони і т.д.). Варто наголосити, художниця Марцін Півоварські з метою забезпечення взаємозв'язку сприймання і розуміння художнього тексту запропонувала дуже оригінальну техніку — малюнок кольоровими олівцями. Основою техніки малюнку кольоровими олівцями є тонова розтяжка, яка дозволяє передавати об'єм предметів. Вона використала штрихи, штрихування, тонування, а подекуди — розтушовку. Дивовижно приємною і логічно вмотивованою є остання ілюстрація у казці «Марцелінка. У пошуках Найважливішого», на якій зображена щаслива сім'я з немовлям на руках. Головна героїня стає виразником авторської філософії життя: «Найважливіше є тоді, коли не існує жодного «може бути». Не треба вирушати на кінець Всесвіту, бо Найважливіше найчастіше дуже, дуже близько до нас». Отже, дівчинка-думка знаходить відповіді на всі поставлені запитання, подорожує, зустрічає багато цікавого, щоб нарешті потрапити у ВСЕСВІТ НЕМОВЛЯТИ. Вважаємо, новаторство Януша Вишневського в жанрі авторської казки становить складну взаємодію різних дискурсів (науково-реалістичний, казково-чарівний, міфологічно-культурологічний) у контексті художньо-світоглядної парадигми сучасного польського письменника.

У казці Вишневського відбувається взаємодія фізичного та метафізичного завдяки перенесенню дії у віртуальний простір: дух, думку ми сприймаємо крізь призму віртуальної тілесності, що допомагає конкретизувати та спростити сприйняття абстрактних та складних понять.

Статус тіла у віртуальному просторі маргінальний, але тілесність необхідна для сприйняття віртуальної реальності, тому можемо говорити про присутність у цій казці «тілесного духа» та «тілесної думки». Вони стають головними героями твору та діють за принципом дії героїв у комп'ютерній грі, зберігаючи зовнішню та внутрішню свободу: думати, що заманеться, діяти, як заманеться, не боячись порушити табу реального життя, адже все, що відбувається з ними, відбувається не тут. Завершується казка виходом Марцелінки з віртуального простору та отриманням справжньої тілесності — вона стає немовлям. Таким чином, маємо наступний перехід: думка — тіло — душа — тіло. Решта героїв залишаються у просторі віртуальному, очікуючи іншого героя, який матиме інший логін.

Якщо в реальному житті користувач тікає зі світу реального у віртуальний, то у творі Вишневецького усе навпаки. Цим Вишневецький утворює цінності реального світу, людського буття, цінність справжніх, не віртуальних, людських почуттів та любові.

Про себе автор жартома говорить так: «Моя дружина — це наука, але у мене роман з літературою. Я думав, що дружина ніколи про це не довідається».

Запитання і завдання

1. Ким є за фахом Януш Леон Вишневецький?
2. Яка його книга стала бестселером у східній Європі?
3. Якою постає людина у його творах?
4. На чиєму боці автор — на боці жінок чи чоловіків?
5. Чи можна назвати книгу «Марцелінка. У пошуках Найважливішого» казкою?
6. Які головні герої є у цьому творі?
7. Охарактеризуйте оформлення книги.
8. Визначте тему та ідею цього твору.
9. Яке місце займає у цьому творі любов?
10. Як автор говорить про свою любов до науки та літератури? Чому?

Література

1. Вишневецький Я. Л. Марцелінка. У пошуках найважливішого. Казка трошки наукова. — К. : «Махаон-Україна», 2013. — 96 с.
2. Грязнова, Е. В. Информация и виртуальная реальность: концептуальные основания проблемы / Е.В. Грязнова, А. Д. Урсул. — Н.Новгород : ННГАСУ, 2012. — 159 с.
3. Письменник Януш Леон Вишневецький: «Якби не було нещасливого кохання — не було б і літератури» // <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/pismennik-yanush-leon-vishnevskij-yakbi-ne-bulo-ne/>
4. Сколота З. Н. Эстетика «новой телесности» в виртуальном пространстве / З. Н. Сколота // Международный научно-исследовательский журнал Research Journal of International Studies : в 2-х ч. — 2012. — № 6. — Ч. 2. — С. 9—12.
5. Януш Вишневецький: «Зрада починається не в ліжку, а в голові» // <http://vsiknygy.net.ua/neformat/28449/>

6. Януш Вишневський: «Писати для поляків і українців — це практично одне і теж, ми дуже схожі...» // <http://bookforum.ua/article/1340/Януш+Вишневський%3A+«Писати+для+поляків+і+українців+—+це+практично+одне+і+теж,+ми+дуже+схожі...».html>

Пауліна Вільк

Paulina Janina Wilk
(нар. 1980)

Пауліна Вільк — польська журналістка та письменниця. Відома своїм циклом історій про ведмежа Казимира. У сучасну польську літературу увійшла гучним дебютом — книгою «Ляльки в огні».

Основні твори: «Ляльки в огні», «Особливі знаки», «Пригоди ведмедика Казимира», «Літо ведмедика Казимира», «Подорожі ведмедика Казимира».

Народилася майбутня письменниця 17 вересня 1980 року у Варшаві.

Про себе і своє покоління у книзі «Особливі знаки» вона писала так: «Прийшли у світ за часів старої реальності кінця сімдесятих та початку вісімдесятих років. Пам'ятаємо черги за м'ясом і карточки. Грالیся пластиковими ведмедиками, а мріяли про закордонні іграшки... Багато часу проводили на подвір'ях... Коли у Польщі почалися демократичні трансформації, були вже достатньо свідомі того, що світ навколо нас починає змінюватися».

Навчалася в Інституті політології Варшавського університету. Під час навчання редагувала журнал «Огляд». З 2000 року почала працювати у відділі культури «Супер Експресу». Протягом 2003-2011 року була журналісткою «Реч-

посполитої», друкувала там репортажі та музичні рецензії. З 2012 року співпрацює з «Тижневиком загальним», місячником «Континети» та каналом «Культура».

Дебютувала книгою «Ляльки в огні. Розповіді з Індії» (2011 рік). А у 2012 році отримала за неї нагороду — Бурштинового Метелика імені Аркадія Фідлера за найкращу книжку польського автора на краєзнавчу тематику або тему подорожей.

Її книга була також номінована на нагороду Ніке та нагороду імені Беати Павлак.

Твори

- 2011 — «Ляльки в огні»
- 2012 — «Пригоди ведмедика Казимира»
- 2013 — «Літо ведмедика Казимира»
- 2014 — «Подорожі ведмедика Казимира»
- 2014 — «Особливі знаки»

«Ляльки в огні»

Книга присвячена темі Індії. Це немов підсумок восьмирічних подорожей письменниці у цю країну. Це подорож не визначними місцями, а індійською буденністю: від найпрозаїчнішого (миття, їжа, прибирання) до високого (молитва, любов, читання книжок). Це спроба інтерпретації тієї дійсності, бідної матеріально, але багатой духовно.

«Особливі знаки»

Книга «Особливі знаки» присвячена поколінню тридцятилітніх — дітям трансформації. Це їхня автобіографія, як і автобіографія самої авторки. Вона згадує про своє безтурботне дитинство, зміни 1989 року, зміни якості життя, перші свідомі вибори, яких вимагала нова дійсність. Але пише і про складні часи, які довелося пережити її поколінню.

Авторка намагається у своїй книзі дати відповіді на питання: Якими є діти польських змін? Що зробили? Чи усвідомлюють, за що їм вдячна країна? Як їхнє життя змінила криза? Куди вони йдуть? І чи є взаєморозуміння поколінь батьків та дітей?

Книга «Особливі знаки» — це синтез щоденника, есеїстики та репортажів. Авторка змальовує зміни, які пережила вона сама, її родина, друзі, з позиції дитини. Маленька Пауліна з цікавістю спостерігає, як змінюється світ довкола неї. Як видається дівчинці, він став кольоровим, бо з'явилися яскраві фломастери та маркери, імпорتنі цукерки та перші пакетики з чіпсами.

Пауліна Вільк втягує читача у гру з пам'яттю, бо згадує пережите кожним поляком: перший візит до Макдональдсу, перший мобільник. Саме вони є одними з тих особливих знаків, що характеризують покоління тих, кому зараз 30 і трохи більше. Щоправда, авторка переживає, чи не розгубило це покоління себе, прагнучи дефіцитів, багатства та особистого комфорту.

«Пригоди ведмедика Казимира»

Одного чудового дня, коли Анна відчинила двері, то побачила ведмежа у синенькій піжамці з квіточкою у лапці. Він спитав, чи немає тут зайвої кімнати, в якій він міг би замешкати. Дівчина запросила його. Так почалося їхнє спільне життя та спільні пригоди.

Ведмежа Казимир мешкає з дівчиною Анною у гарненькому будиночку із садом. Він утік з магазину, коли їх, партію коричневих ведмедиків у синіх піжамах, туди завезли. Казимир хотів з'ясувати, чи зможе він стати особливим з-поміж ідентичних ведмедів. Втеча була першим кроком на шляху цього пізнання.

Ведмежа вміє перетворити умивальник на озеро, з мильнички зробити човен, з гудзичків — космічний корабель.

Він і композитор, і філософ, і детектив, і кухар, і садівник.

Він складає веселі пісеньки, знає таємниці дощу, досліджує загадку зникаючих пастилок.

Він знається на моді та садівництві, а ще колекціонує поштові марки та розуміється на почуттях.

Найбільше у своєму ведмежому житті він любить піжаму з червоним сердечком, канапки з білим сиром та довгі розмови з Анею. Незважаючи на те, що він маленький, у нього величезні плани: зустрітися з крокодилом, знайти щастя та пізнати Всесвіт.

Хотів би завжди бути у всьому правим, але насправді це рідко виходить. Адже малий Казьо ще дуже мало знає про світ. Його цікавить звідки беруться гроші, що бачить горобець, коли літає над містом, чи існують ліки від смутку і чи можна мати більше, ніж одного друга.

Разом з Анею він вчиться довіряти, співчувати, бути щирим і виправляти свої недоліки.

Ведмежаті небагато потрібно для щастя. Тільки уява: така, щоб стіл міг перетворитися на театральну сцену, кухонний міксер на електричного бика, а мильничка на човен. Кожна подорож сходами — то мандрівка з пригодами. А кожен день — це новий досвід. І будь-які дрібні катастрофи завершуються для Казя щасливо завдяки тому, що Аня завжди вчасно його рятує. Усі пригоди, радощі та поразки вчать його, як залишитися вразливим, довірливим, спраглим пригод ведмежам.

Ведмежатко Казимир є гордим зі свого виняткового ведмежатства, що виявляється у величезній цікавості до пізнання світу.

«Літо ведмедика Казимира»

Це продовження розповіді про незвичайного ведмедика. Цього разу він відпочиває на своїх перших літніх канікулах. Казик проводить їх разом з трьома друзями — товстим Тади-ком, спортивним Чорним та малюком Болеком, який постійно губить пелюшки.

Вони пізнають смак перемог та поразок, проводячи великий матч та шукаючи скарби.

«Подорожі ведмедика Казимира»

Ведмежа вирушає в далеку подорож. Бачить море, виступає на міжнародному конгресі іграшок, потрапляє на свято моди і долає гімалайські вершини.

На велосипеді, у літаку, у поїзді — різні країни, різні краєвиди, різні культури. Казик дізнається про різні звичаї, а також зустрічає нових друзів.

Він подорожує в часі і бачить майбутнє. Робить цікаве відкриття: коли подорожуєш у часі, не варто брати якісь речі.

Казик знайомиться з ведмежим світом своїх попередників: Вінні Пуха (Вінні Пух — іграшковий ведмідь, персонаж творів Алана Александра Мілна. Ведмежа Вінні отримав ім'я від однієї з реальних іграшок Крістофера Робіна, сина письменника. Водночас плюшевий ведмедик Вінні-Пух був названий на честь ведмедиці на прізвисько Вінніпег (Вінні), що жила в 1920-х в Лондонському зоопарку. Ведмедиця Вінніпег (американський чорний ведмідь) потрапила до Великобританії з Канади, а саме з околиць міста Вінніпега, як живий талісман Канадського армійського ветеринарного корпусу. Вона опинилася в кавалерійському полку «Форт Гарі Хорс» 24 серпня 1914, ще будучи ведмежем (її купив у канадського мисливця трапера за двадцять доларів 27-річний полковий ветеринар

лейтенант Гарі Колборн, який піклувався про неї і надалі). Уже в жовтні того ж року ведмежа було привезено разом з військами до Британії, а оскільки полк повинен був бути в ході Першої світової війни переправлений до Франції, то в грудні було прийнято рішення залишити звіра до кінця війни в Лондонському зоопарку. Ведмедиця полюбилася лондонцям, і військові не стали заперечувати проти того, щоб не забирати її із зоопарку і після війни. До кінця днів (вона померла 12 травня 1934) ведмедиця знаходилася на постачанні ветеринарного корпусу, про що в 1919 році на її клітці зробили відповідний напис. У 1924 році Алан Мілн вперше прийшов до зоопарку з чотирирічним сином Крістофером Робіном, який по-справжньому здружився з Вінні. За три роки до цього Мілн купив в універмазі Harrods і подарував синові на його перший день народження плюшевого ведмедя фірми «Альфа Фарнелл». Після знайомства господаря з Вінні цей ведмідь отримав ім'я на її честь), Паддінгтона (Ведмедик Паддінгтон — герой книги англійського письменника Майкла Бонда і однойменного дитячого серіалу. Книга про ведмежа Паддінгтона вважається класикою дитячої літератури. Вперше книга «Ведмедик на ім'я Паддінгтон» була опублікована 13 жовтня 1958 року. На Паддінгтонському вокзалі почалася історія про маленького ведмедика, який приїхав з Дрімучого Перу. Там він стояв і чекав, поки хто-небудь зверне на нього увагу. Містер і місіс Браун вирішили подбати про сміливця. Незабаром Паддінгтон став повноцінним членом їх сім'ї. Він був вихованим і пристойним ведмедем, а ще дуже акуратним, але там, де він опинявся, не було нудно), Коларголя (цього героя створила французька письменниця Ольга Пухіна у 1950-х роках. Це була історія про маленького ведмедика, який мріяв співати та подорожувати світом), Вухастика (ведмежа Вухастик — герой, створений польським письменником Чеславом Янчарським та

мультиплікатором Збігневим Рихліцьким. Ведмежа Вухастик уперше з'явилося у польському дитячому журналі коміксів у 1957 році. Згодом він став героєм кількох дитячих книг. Він став улюбленим героєм як дітей, так і їхніх батьків, адже він був чемним і вчасно йшов до ліжка, співаючи пісеньку: «Pora na dobranoc, bo już księżyc świeci. Dzieci lubią misie, misie lubią dzieci»).

Таким чином ведмежа Казимир долучається до більш ніж 100-річної традиції ведмежачого культурного дискурсу.

Ведмежа Пауліни Вільк є водночас сучасним і позасучасним, адже в його історії найважливішим є те, що поза часом: навчання, пригоди, усвідомлення себе у світі.

Пригоди ведмежати розпочинаються із замкнутого простору — помешкання та сад. Але згодом йому стає тісно — і він перебирається в іншу частину міста. Водночас збільшується коло його друзів. Згодом йому стає тісно й у місті, і об'єктом його пізнання стають інші країни, народи, історія.

Ведмежатко Казимир поповнив ряди ведмедів-героїв художньої літератури. В його образі авторка оригінально відтворила шлях пізнання дитиною навколишнього — від однієї кімнати до цілого світу.

Запитання і завдання

1. Підготуйте повідомлення на тему: «Польща 80-90-х років: трансформації та зміни».
2. Підготуйте проект на тему: «Ведмежачий дискурс у дитячій літературі».
3. У чому особливості сучасної літератури для дітей?
4. Чи можна до книги «Пригоди ведмедика Казимира» застосувати психоаналіз?
5. Охарактеризуйте головних персонажів книги.
6. Чи присутні у книзі дорослі? Чому?
7. Які пригоди трапляються з ведмедиком?
8. Чи можна порівняти його з іншими відомими вам ведмедиками?
9. Як гадаєте, чому в інтернетно-комп'ютерному світі ми знову повертаємося до іграшкових ведмедиків?

Література

1. Ведмежа Казимир на Фейсбуці // <https://www.facebook.com/pages/Miś-Kazimierz-miśbook/388937281178441?fref=ts>
2. Сайт письменниці // <http://paulinawilk.pl/>
3. Сайт ведмедика Казимира // <http://miskazimierz.pl/>
4. Bursztynowy Motyl dla Pauliny Wilk // <http://www.rp.pl/artukul/554266,883105-Paulina-Wilk-nagrodzona-za-Lalki-w-ogniu--Opowiesc-z-Indii.html>
5. „Przygody misia Kazimierza” // <http://wrolimamy.pl/kim-jest-mis-kazimierz/>
6. Wilk P.
7. «Znaki szczególne» Pauliny Wilk, czyli sentyment za PRL-em, niechęć do kapitalistycznej bestii // <http://kultura.newsweek.pl/paulina-wilk-ksiazki-znaki-szczegolne-literatura-newsweek-pl,artykuly,282195,1.html>

Іда Перельоткін

Ida Pierelotkin
(нар. 1981)

Молода польська письменниця. Авторка книжок для дітей та підлітків. Її дебютний твір «Аля Бетка» отримав кілька нагород та відзнак. Йоанна Папужинська назвала молоду письменницю відкриттям у дитячій літературі.

Основні твори: «Аля Бетка», «Аля Бетка і демон міста», «Що спільного між пряником та вітряком?», «Дві половинки помідора», «10 хвилин велосипедом», «Пепо, не психуй!»

Народилася письменниця 1981 року у Варшаві. Справжнє своє ім'я авторка тримає в таємниці. Перельоткін — це дівоче прізвище матері. Уникає свого прізвища, бо воно, мовляв, уже є в літературі, а вона не хоче, щоб її асоціювали з кимось іншим.

Навчалася у Варшаві у 203 школі у центрі міста. Своє навчання відтворила у творі «Пепо, не психуй!», що був номінований на нагороду ІВВУ у 2010 році як книжка року. Згодом навчалася у ліцеї імені Мігеля Сервантеса у художньому класі.

У 2010 році отримала також мистецьку стипендію, в межах якої була написана одна з повістей для молоді.

Її дебютна книжка «Аля Бетка» — то казкова історія на тему війни у ліцеї між класом учнів та вчителями. За неї Іда Перельоткін у 2005 році отримала Першу нагороду у конкурсі

імені Астрід Ліндгрен, організованим Фондацією АВС «Уся Польща читає дітям». Згодом була нагорода «Гулівер у Країні Велетнів» від журналу про книги для дітей як молодій перспективній письменниці.

Йоанна Папужинська, відома дитяча письменниця, в одному інтерв'ю зізналася, що для неї книга «Аля Бетка» була своєрідним відкриттям. Ця повість, на її думку, написана у стилі «35 травня» Еріха Кестнера. «Це шкільна фантазія, написана у стилі магічного реалізму, що описує боротьбу учня з учителем, світ «гогів» та учнів, як висловлювався Нізюрський. Виграшним є фінал, в якому конфлікт вирішується мирно та гарно».

Іда Перельоткін завжди хотіла писати, але довго не наважувалася на цей крок. Вона вчилася на полоністиці, а ця спеціальність, на її думку, вбиває бажання писати, адже читали там високохудожні тексти, аналізували, розбирали на частини. Такі речі, на думку письменниці, викликають не бажання писати, а відчуття зневіри у власному таланті, у власних силах. Вона відмовилася від цього і зосередилася на зоотехніці.

Ось що вона говорила про свою творчість в одному з інтерв'ю: «Перша моя книга «Аля Бетка» вийшла завдяки перемозі у Літературному конкурсі імені Астрід Ліндгрен. Це був переламний момент, хоча пізніше переконалася, що видати книгу — нелегко. Перемога надала мені впевненості. Пізніше — нагорода журналу «Гулівер» за дебют. Згодом вийшла моя повість «Пепо, не психуй!». На видання чекає казкова повість для дітей «Злодії сердець»... Після виходу «Алі Бетки» отримала пропозицію зробити ляльковий серіал для дітей за сценарієм, який напишу я. Будемо старатися, щоб цей серіал вийшов делікатним та веселим».

Після виходу «Алі Бетки» Іду Перельоткін почали порівнювати з Джоан Роулінг. Сама ж авторка заперечує таку схожість, оскільки в них, на її думку, абсолютно різний стиль.

Серед письменників, які вплинули на неї, авторка називає Едмунда Нізюрського, Збігнева Ненацького, Корнеля Макушинського. Саме у творах цих письменників важлива роль відводиться освіті та вихованню.

«Що спільного між пряником та млином?»

Ті двоє не повинні були зустрітися. Вона — відьма з млина, гірка, як горілий пряник. Він — самотній кондитер, для якого цукерня є всім його світом. Але доля несподівано звела їх разом, і не без допомоги інших відьом та чаклунок.

«10 хвилин велосипедом»

Хлопець шістнадцятирічної Кароліни поїхав на роботу, щоб заробити гроші на мегасуперкомп'ютер. Кароліна задихається у місті, адже за вікном гарячий серпень, тому тікає на село до своїх тіток — деспотичної Еріки та екзальтованої Феліції. А там вона знайомиться з серцеїдом Страшним Казьом. У нього погана репутація, але він достатньопривабливий. І хтозна, чи вдасться дівчині зберегти, таку несучасну у цьому світі, вірність своєму коханому.

«Тільки не імпреза!»

Дівчина-підліток Ірміна має серйозну проблему. Є дуже неспівною. Саме ця вада стає каменем спотикання. Вона мріє, аби на неї звернув увагу Анжей, актор зі шкільного театрального гуртка.

Подруги Ірміни є сміливими і пробивними. Одна з них вибухова та безпосередня Фретка, що зайнята тепер звабленням нового хлопця з класу. Інша — рішуча Госька, що втратила розум через хлопця з іншої гімназії.

А Ірміна не наважується навіть заговорити з Анжеєм. На допомогу приходять Гося з пропозицією вечірки, адже батьки

Ірміни поїхали і залишили помешкання на неї. На цю вечірку збираються всі однокласники.

Головні герої мають дуже різні характери — кожний зі своїми недоліками та вадами. Відтак письменниця показує на прикладі цих героїнь різні варіанти дорослішання підлітків. Фретка така бойова, що цим відлякує свого обранця, але впевненість у собі часто її рятує. Ірміна, наприклад, тремтить від самої думки про усну відповідь, а що вже говорити про те, щоби підійти до Анжея. Але її неспівність дозволяє вирішувати певні справи спокійно та розрахувавши всі можливості.

Ця книга — психологічний аналіз життя підлітків — справжніх, реальних, з усіма їхніми недоліками, але таких, що можуть дати собі раду зі своїми проблемами.

У цій книзі немає алкоголю, наркотиків, сексу. Та вони і не потрібні.

Ще одна особливість твору — мова. Це жива розмовна мова з молодіжним сленгом, якою письменниця бавиться, створюючи цікаві каламбури та жарти.

«Аля Бетка»

Аля Бетка — це звичайна дівчинка, що мешкає в звичайному містечку і ходить до звичайної школи. Але у неї є один надзвичайний дар: притягати до себе пригоди. І тоді світ довкола неї змінюється дивним чином. Бо хтось може бути чарівником, а до когось чари притягаються самі.

Дівчинка ходить до гімназії, якою керує пані Кам'яна. А одним із учителів є ненависний Алі пан Незгуляк, вчитель малювання.

Саме тут Аля переживає несамовиті пригоди. Як наприклад, історія з яблуком, що зникло (розділ «Яблукожерка»). Одного дня Аля, йдучи до школи, їла яблуко. Коли забігла до школи, вирішила огризок заховати до кишені, щоб не ви-

трачати час на пошуки сміттєвого кошика. Саме йшла лекція з малювання пана Незгуляка. Аля забігла до лекційної зали, але пана вчителя ще не було. Діти зосереджено малювали натюрморти. За хвилину вчитель повернувся і зауважив, що у натюрморті бракує яблука. У крадіжці він звинуватив Алю, оскільки не дуже її любив. Пригрозив, що поки не знайдеться злодій, ніхто з класу не вийде. А далі починають відбуватися незвичайні речі.

І це не один такий випадок. Дивним чином Аля стає героїнею всіх, здавалося б, абсурдних пригод, до того ж втягує в них однокласників та вчителів.

З особливою увагою письменниця ставиться до персонажів книги: кожен з них — це особистість з позитивними чи негативними рисами. А часто за усміхненими масками приховані підлість, смуток, розчарування.

Ця книга про пригоди одинадцятирічної дівчинки, що опанувала магію, у школі. Саме завдяки їй тут трапляються чарівні речі: золоті рибки виконують бажання, а сильний вітер закидає вчителів на дерева. Але у книзі авторка говорить і про серйозні речі, зокрема, недоліки дітей та дорослих.

Запитання і завдання

1. Спробуйте провести власне розслідування: знайти письменницю у соцмережах та охарактеризувати її за фото та статусами.
2. Чому вона приховує справжнє ім'я?
3. Які твори написала авторка?
4. Чи потрібна письменнику, на думку Іди Перельоткін, філологічна освіта?
5. А на вашу думку?
6. У чому особливість творчості Іди Перельоткін?
7. Які нагороди отримала письменниця?
8. З яким твором порівнюють твір «Аля Бетка»?
9. Які ще ви знаєте твори на шкільну тематику?
10. Чи добре, на вашу думку, якщо письменник змальовує «війну» між учнями та вчителями?

Література

1. Perelotkin I. Ala Betka / I. Perelotkin. — Kraków: Świat Książki, 2007.
2. Ida Perelotkin // <http://www.publio.pl/ida-pierelotkin,a26275.html>
3. Ida Pierelotkin // <http://www.srodmiescie.art.pl/mecenat/stypendysci?more=1407759513>
4. Funkcjonujemy w cywilizacji słowa - mówi prof. Papuzińska // http://www.qlturka.pl/czytelnia,literatura,funkcjonujemy_w_cywilizacji_slova__mowi_prof_papuzinska,464.html
5. Ida Perelotkin // <http://lubimyczytac.pl/autor/6919/ida-pierelotkin>

ЧИТАЄМО ПОЛЬСЬКОЮ

Dlaczego warto głośno czytać dzieciom bajki ? (<http://bajkidladzieci.net/do-poczytania.php>)

Głośne czytanie bajek pomaga budować silną więź pomiędzy dorosłym a maluchem. Bajki dla dzieci rozwijają język, pamięć i wyobraźnię, uczą myślenia. Czytanie poprawia koncentrację, wycisza, ułatwia naukę, poszerza wiedzę, pomaga osiągnąć sukces w szkole, zapobiega uzależnieniu od telewizji. Odpowiednio dobrane bajki dla dzieci uczą też odróżniania dobra od zła, rozwijają wrażliwość i empatię.

Dla dzieci do czytania należy wybierać bajki ciekawe, mądre, wesołe, napisane poprawną polszczyzną, Bajki powinny sprawiać dziecku przyjemność, pomagać mu w poznawaniu świata, uczyć odróżniania dobra od zła. Unikajmy bajek dla dzieci, które nie mają głębszego sensu lub mają wątpliwe przesłanie moralne.

Współczesna rzeczywistość dostarcza nam i naszym dzieciom bardzo wielu różnorodnych informacji. Informacje te mają najczęściej charakter obrazkowy. Nasze dzieci sporo czasu spędzają przed ekranami telewizorów bądź komputerów, na które przede wszystkim patrzą, a dopiero w drugiej kolejności słuchają tego co się tam dzieje. Nie mając do dyspozycji ekranów komputerowych wpatrują się w ekrany telefonów komórkowych lub przenośnych gier i zabawek elektronicznych. Zmysł wzroku naszych dzieci jest nieustannie stymulowany różnego rodzaju

bodźcami a ich wyobraźnię wypełniają gotowe obrazy. Różnicę w ilości doświadczeń wzrokowych i słuchowych naszych dzieci może zmniejszyć słuchanie bajek czytanych przez rodziców.

Stymulacja słuchowa

Bajki czytane prowokują dziecko do zwrócenia uwagi na informacje docierające do niego przez słuch. Bajka, której nie można zobaczyć po prostu zmusza odbiorcę do zaktywizowania słuchu i uważnego wsłuchiwania się w informacje docierające do niego tą drogą.

Umiejętność słuchania

Narzekamy często, że nasze dzieci nie słuchają tego, co do nich mówimy. Nie słuchają, bo nie są do tego przyzwyczajone. Słuchanie bajek pomaga im uświadomić sobie, że mają słuch i że on też jest w życiu przydatny. Uważne słuchanie tego, co mówią do siebie bohaterowie bajek dźwiękowych, uczy dziecko skupiania się na tym co słyszy, a to z kolei przekłada się na to, że zacznie ono uważniej słuchać co mówią do niego inni ludzie.

Nowa zabawa

Bajki czytane pokazują dziecku, że nie tylko patrzeć na coś, ale i słuchanie czegoś może sprawiać przyjemność. Słuchanie bajek może się okazać kolejnym sposobem na fajną zabawę, sposobem na spędzenie wolnego czasu, zabawą, do której chętnie powracają zarówno dzieci jak i rodzice.

Bogactwo słów

Bajki takich autorów jak Jan Brzechwa, Julian Tuwim, Aleksander Fredro czy Maria Konopnicka niosą ze sobą wiele pięknych i nieco zapomnianych dzisiaj słów. Dzieci słuchając ich bezwiednie i spontanicznie dowiadują się jak wiele synonimów mają powszechnie używane słowa. Bajki te niosą w sobie wiele ciekawostek językowych, których znaczenie można samemu odgadywać lub domyślić się go z treści bajki. Okazuje się na przykład, że „niedościgle” znaczy tyle samo co szybko, słowo „urok” można zastąpić słowem „powab”, a „opodal” znaczy to samo co „tuż obok”. Obcowanie z bogactwem językowym

bajek przyczynia się do poszerzenia zasobu słownictwa naszych dzieci, a to przełoży się w przyszłości na łatwiejsze budowanie swobodnych i bogatych wypowiedzi słownych.

Wizualizacja

Jedną z największych korzyści jakie daje dzieciom słuchanie bajek jest uruchamianie wyobraźni. Bajki te nie podsuwają dziecku gotowych obrazów, ale prowokują je do wyobrażania sobie, czyli do wizualizacji tego co słyszą. Dziecko może więc sobie do woli wyobrażać gęsty las, w którym żyją zwierzęta, łąkę, po której kroczy bocian, hipopotama wdzięczącego się do żaby i nawlekającego igłę, małpę w kąpielu i wiele innych ciekawych rzeczy. Wyobraźni dziecka nie stymulują filmy wideo, gry komputerowe i zabawki elektroniczne.

Trening pamięci

Bajki słuchane wiele razy są zabawowym i spontanicznym ćwiczeniem pamięci. Dziecko koncentrując się na ich treści zaczyna ją zapamiętywać. To może przydać się w przyszłości na przykład do nauki różnego rodzaju definicji czy słówek, a w danej chwili dziecko może pochwalić się zapamiętaną bajką.

Wyciszenie i spokój

Słuchanie jest czynnością, która wymaga przyjęcia odpowiedniej pozycji, uspokojenia się i skoncentrowania na tym, czego się słucha. Czytane bajki mogą pomóc zdenerwowanemu dziecku wyciszyć się i zrelaksować. Czytane cicho przed snem pomagają zatrzymać gonitwę myśli, skupić się na jednym docierającym bodźcu i zasnąć.

Rozwijanie wrażliwości

Bajki dźwiękowe (płyty CD z nagranych bajkami czytanych przez znanych aktorów), są w mistrzowski sposób interpretowane przez najwyższej klasy aktorów. W role bajkowych bohaterów wcielili się między innymi: Jerzy Stuhr, Irena Kwiatkowska, Piotr Fronczewski, Magdalena Zawadzka i Anna Seniuk. Bajki te posiadają także oryginalną oprawę muzyczną. Dzięki temu nasze dzieci nie wychodząc z domu mają kontakt z prawdziwą sztuką,

a to skutkuje rozwijaniem u nich wrażliwości na piękno treści, harmonię i artyzizm wykonania.

Oglądanie bajek a czytanie

Oglądanie bajek np. w TV lub na komputerze nie zastąpi wspólnego czytania i oglądania książeczek z bajkami. Wartość czytania dziecku polega przede wszystkim na robieniu czegoś wspólnie. Słuchanie bajek dźwiękowych może być kolejnym pomysłem na wspólną zabawę. Słuchajcie bajki razem z dzieckiem a potem niech każdy powie, narysuje lub pokaże jakie rośliny lub zwierzęta udało mu się zapamiętać, spróbujcie opowiedzieć tę bajkę własnymi słowami.

Julian Tuwim

Kotek

Miauczy kotek: miau!

- Coś ty, kotku, miał?

- Miałem ja miseczkę mleczka,

Teraz pusta jest miseczka,

A jeszcze bym chciał.

Wzdycha kotek: o!

- Co ci, kotku, co?

- Śniła mi się wielka rzeka,

Wielka rzeka, pełna mleka

Aż po samo dno.

Pisnął kotek: pii...

- Pij, koteczku, pij!

Skulił ogon, zmrużył ślipie,

Śpi - i we śnie mleczko chlipie,

Bo znów mu się śni.

Okulary

Biega, krzyczy pan Hilary:

« Gdzie są moje okulary? »

Szuka w spodniach i w surducie,
W prawym bucie, w lewym bucie.

Wszystko w szafach przewracał,
Maca szlafrok, palto maca.

« Skandal! – krzyczy – nie do wiary!
Ktoś mi ukradł okulary! »

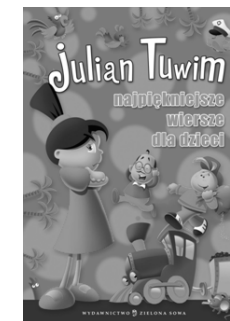
Pod kanapą, na kanapie,
Wszędzie szuka, parska, sapie!

Szuka w piecu i w kominie,
W mysiej dziurze i w pianinie.

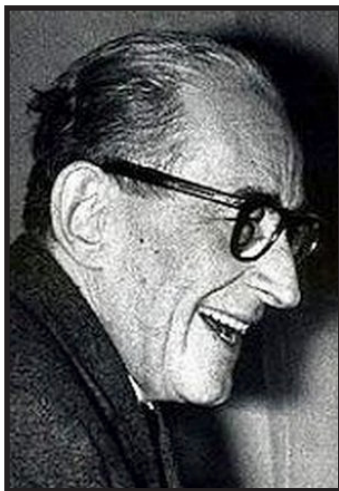
Już podłogę chce odrywać,
Już policję zaczął wzywać.

Nagle zerknął do lusterka...
Nie chce wierzyć... Znowu zerka.

Znalazł! Są! Okazało się,
Że je ma na własnym nosie.

Jan Brzechwa

Pomidor

Pan pomidor włożył na tyczkę
I przedrzeźnia ogrodniczkę.
«Jak pan może,
Panie pomidorze?!»

Oburzyło to fasole:
«A ja panu nie pozwolę!
Jak pan może,
Panie pomidorze?!»

Groch zzieleniał aż ze złości:
«Że też nie wstyd jest waszmości,
Jak pan może,
Panie pomidorze?!»

Rzepka także go zagadnie:
«Fe! Niedobrze! Fe! Nieładnie!
Jak pan może,

Panie pomidorze?!»

Rozgniewały się warzywa:
«Pan już trochę nadużywa.
Jak pan może,
Panie pomidorze?!»

Pan pomidor zawstydzony,
Cały zrobił się czerwony
I spadł wprost ze swojej tyczki
Do koszyczka ogrodniczki.

Stonoga

Mieszkała stonoga pod Białą,
Bo tak się jej podobało.
Raz przychodzi liścik mały
Do stonogi,
Że proszona jest do Białej
Na pierogi.
Ucieszyło to stonogę,
Więc ruszyła szybko w drogę.

Nim zdążyła dojść do Białej,
Nogi jej się poplątały:
Lewa z prawą, przednia z tylną,
Każdej nodze bardzo pilno,
Szósta zdążyć chce za siódmą,
Ale siódmej iść za trudno,
No, bo przed nią stoi ósma,
Która właśnie jakiś guz ma.

Chciała minąć jedenastą,
Poplątała się z piętnastą,
A ta znów z dwudziestą piątą,
Trzydziesta z czterdziestą,
A druga z czterdziestą czwartą,

Choć wcale nie było warto.

Stanęła stonoga wśród drogi,
Rozplątać chce sobie nogi;
A w Białej stygną pierogi!

Rozplątała pierwszą, drugą,
Z trzecią trwało bardzo długo,
Zanim doszła do trzydziestej,
Zapomniała o dwudziestej,
Przy czterdziestej już się krząta,
“No, a gdzie jest pięćdziesiąta?”
Sześćdziesiątą nogę beszta:
“Prędeż, prędeż! A gdzie reszta?”

To wszystko tak długo trwało,
Że przez ten czas całą Białą
Przemalowano na zielono,
A do Zielonej stonogi nie proszono.

Maria Konopnicka

Pranie

— Pucu! Pucu! Chlastu! Chlastu!
Nie mam rączek jedenastu,
Tylko dwie mam rączki małe,
Lecz do prania doskonałe.

Umiem w cebrzyk wody nalać,
Umiem wyprać... no... i zwałać,
Z mydła zrobię tyle piany,
Co nasz kucharz ze śmietany.

I wypłuczę, i wykęcę,
Choć mnie dobrze bołą ręce.
Umiem także i krochmalić,
Tylko nie chcę się już chwalić!

— A u pani? Jakże dziatki?
Czy też brudzą się manatki?

— U mnie? Ach! To jeszcze gorzej:
Zaraz zdejmuj, co się włoży!
Ja i praczki już nie biore,
Tylko co dzień sama piorę!

Tak to praca zawsze nowa,
Gdy kto lalek się dochowa!

Ogródek

W naszym ogródeczku
Są tam śliczne kwiaty:
Czerwone różyczki
I modre bławaty.

Po sto listków w róży,
A po pięć w bławacie;
Ułożę wiązanekę
I zaniosę tacie.

A tata się spyta:
— Gdzie te kwiaty rosna?
— W naszym ogródeczku,
Gdziem je siała wiosna.

Władysław Bełza

Anioł

Kiedy się modlisz kochane dziecię,
To biały Anioł cieszy się z siebie!
I dobrze tobie będzie na świecie,
Bo błogosławi cię Pan Bóg w niebie!
Ale gdyś krnąbrne, to łzy mu płyną,
Anioł się smuci i Pan Bóg smuci,
A już źle temu droga dziecino,
Kogo Aniołek Boży porzuci!
Więc bądź posłuszne przez dzionek cały,
By się nie smucił Aniołek biały.

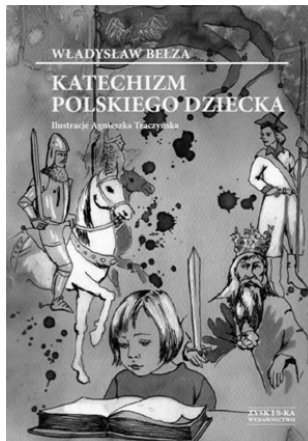
Katechizm polskiego dziecka

— Kto ty jesteś?
— Polak mały.

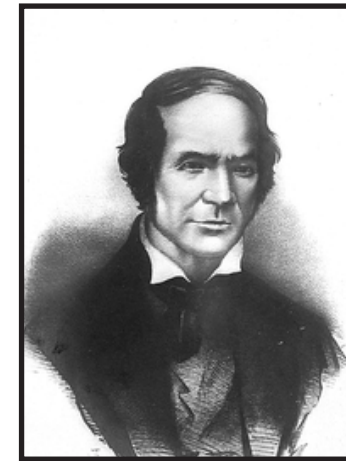
— Jaki znak twój?
— Orzeł biały.

— Gdzie ty mieszkasz?
— Między swymi.

- W jakim kraju?
— W polskiej ziemi.
- Czym ta ziemia?
— Mą Ojczyzną.
- Czym zdobyta?
— Krwią i blizną.
- Czy ją kochasz?
— Kocham szczerze.
- A w co wierzysz?
— W Polskę wierzę!
- Coś ty dla niej?
— Wdzięczne dziecię.
- Coś jej winien?
— Oddać życie.

Stanisław Jachowicz

Basia

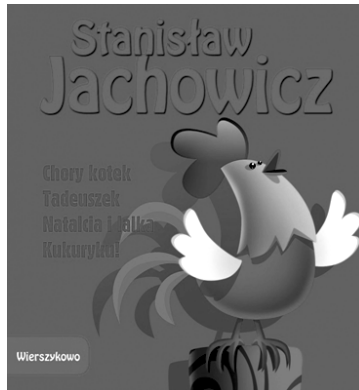
Cóż się stało Basi? Jakąż widzę zmianę!
Jej nosek napuchnięty, oczki zapłakane,
A pod noskiem plasterek. Cóż to wszystko znaczy?
Któż niezwykłą spokojność Basi wytłumaczy?
Zwyczajnie różne chodzą po ludziach przypadki;
Basia nie chciała słuchać przestróg dobrej matki:
To się cała kręciła jakby na sprężynce,
To znowu dziwnych zabaw chciało się dziewczynce;
Wszędzie jej było pełno, hałas w całym domu,
I na chwilkę spokoju nie dała nikomu.

Póty dzban wodę nosi, aż się urwie ucho,
Rzadko swawola komu uchodzi na sucho;
Poznała to i Basia, ale po niewczasie,
Stół obalony z lampą pokaleczył Basię.
Od teraz grzeczne dziecko z Basi się zrobiło.
Oby to na długo było!

Tadeuszek

Raz niegrzeczny Tadeuszek
Nawsadzał w butelkę muszek;
A nie chcąc ich męczyć głodem,
Ponarzucał chleba z miodem.

Widząc to ojciec przyniósł mu piernika
I nic nie mówiąc, drzwi na klucz zamyka.
Zaczął się prosić, płakał Tadeuszek,
A ojciec na to: - Nie więź biednych muszek.
Siedział dzień cały. To go nauczyło:
Nie czyni drugiemu, co tobie niemiło.

Варто прочитати...

Йоанна Ягелло

Йоанна Ягелло — польська письменниця, за освітою філолог — закінчила англійську філологію у Варшавському університеті. Успішно співпрацювала з популярними польськими молодіжними часописами «Перспективи» та «Когіто». Нині працює редактором освітнього видавництва. Має двох доньок: семирічну Басю та сімнадцятирічну Юлію. Захоплюється польською прозою і

шведськими детективами, іспанськими фільмами й мандрівками з наплічником. Перший роман для підлітків «Кава з кардамоном» побачив світ у Польщі 2011 року, продовження — «Шоколад із чилі» — у березні 2013-го.

Йоанна ЯГЕЛЛО: «Діти читають книги не так, як дорослі, — їм не потрібно рецензій, їм або цікаво, або ні» (інтерв'ю з Й. Ягелло, надруковане у «Високому замку»). Розмовляла Людмила Пуляєва)

— Зараз багато письменників пишуть для молоді і про молодь. Ви починали як поет. Що змусило вас написати прозову книгу?

— Коли почала писати «Каву з кардамоном», моїй старшій донечці було 15 років. Вона любила читати, особливо фентезі, книги про Гаррі Поттера... І я подумала: шкода, що так мало книжок про життя підлітків. Замислила написати книгу про перше кохання, про те, що переживає 13 — чи 15-річна дівчина, котра шукає цього кохання, і що трапляється на її шляху. І спочатку моя героїня закохалася у старшого за себе чоловіка, потім з'явився інший хлопець... Але мені здалося, що цього замало, що потрібна якась сильніша інтрига. Та їй хотілося охопити дещо ширшу і глибшу тематику — тематику непростой родини, в якій не все гаразд, в якій є свої «скелети у шафі». Згодом, коли уже книга була написана, мені дорікали, чому я так багато проблем створила для однієї дівчини.

— Чи була ваша дочка Юлька прототипом головної героїні-Лінки?

— Найцікавіше те, що портрет дівчинки на обкладинці українського видання дуже схожий на мою Юльку, хоча художниця ніколи не бачила її. Це фантастичний збіг обставин. А от характер моєї героїні дещо інший, ніж у Юльки. Лінка має важчий характер, вона самолюбна, а моя доня мала майже ангельський характер. Можливо, в цьому і немає моєї заслуги, просто вона такою народилася. Але Юлька стала для мене особистістю, яка репрезентувала своє покоління. Вона часто приводила додому подруг, і вони розмовляли на різні теми. А я часто була присутня при цьому, тому добре зрозуміла, чим живуть сучасні підлітки. Моя доня також гарно співає і танцює, має багато захоплень.

Хотіла, щоб і героїня моєї книжки теж чимось захоплювалася. Крім того, що вона прагне відшукати правду і розгадати сімейну таємницю, вона ще любить фотографувати.

— Напевно, Юля була й першою читачкою вашої книжки?

— Так. Вона читала фрагменти, які я встигала написати.

Майже не критикувала, могла лише сказати, що так не буває, чи так дівчина не вчинила б... Натомість я її просила, аби розповідала мені різні історії. Наприклад, у книзі є епізод, де Лінка з подругою ідуть на кастинг для реклами. Юлька мені якось розповідала про те, як проходять кастинги, і я зрозуміла, що вона добре на цьому знається і може мені допомогти. Є й інші моменти взяті з життя. Проте часто буває так, що герої книжок починають жити своїм життям. Це сталося і з моєю Лінкою. Інколи вона чинить не так, як я задумувала спочатку, а відтак змінюється і розвиток сюжету. Проте я настільки поріднилася з нею, що мені було сумно закінчувати книгу і розлучатися з Лінкою.

— То, очевидно, буде продовження?

— «Кава з кардамоном» закінчується, коли Лінка має 16-17 років. І я подумала, якщо не напишу продовження і залишу її, вона начебто перестане жити. Не хотілося розлучатися з нею, хоча це нормально — написавши книгу, залишати героїв жити своїм життям. Проте мій приятель розповів, що йому наснилося, начебто книжок про Лінку було дванадцять. Не знаю, чи дванадцять, але три буде точно. Коли починала писати «Каву...», думала, що буде одна книга, але вона закінчилася на дуже відповідальному моменті для всієї родини, тому потрібно було писати другу.

— Яку назву має ваша друга книга про Лінку?

— «Шоколад із чилі». Закінчення «Кави...» могло здаватися остаточним. Але я сприймала текст як відкритий. Незрозуміло було, як Лінка впорається зі сплатою за навчання в омріяному ліцеї — і це один із найважливіших моментів наступної книжки. Від читачів чула питання про наступну частину «Кави...». Мабуть, вони теж звикли до героїні.

— Ваша молодша донечка теж читає ваші книги?

— Вона прочитала «Каву з кардамоном», коли їй було шість років, зараз їй уже вісім. Прочитала від початку до кінця.

Діти читають книги зовсім не так, як дорослі, — їм не потрібно ніяких рецензій, їм або цікаво, або ні, тоді вони не читатимуть. Але моя книга не лише для дітей і підлітків, її можуть читати й дорослі. Мені на зустрічах часто розповідають, що читають її усією родиною. Це тішить, адже в книзі є чимало моментів, які примушують багато над чим замислитися, особливо дорослих.

— Від кого найчастіше чуєте зауваження щодо написаного?

— Тексти читають мої діти й друзі, але часто й мої батьки. Кожен звертає увагу на різне. Від них не часто почуєш критику, бо це, зрештою, мої рідні. Найважливіша для мене критика моїх подруг, письменниць: якщо доходить до зауважень, то вони дуже цінні. Також дослухаюся до всього, що говорить молодь на зустрічах зі мною, й намагаюся чогось навчитися. Завжди запитую, про що б вони хотіли прочитати в наступній книжці. Багато людей говорили про проблему психологічного насильства у школі. Наприклад, коли когось у класі ігнорують... Це з'являється у моєму наступному романі. Із критики намагаюся зробити висновки, навчитися чогось, хоча це не завжди легко. На щастя, мені ніколи не траплялося прочитати розгромної рецензії на свою книжку. Напевно, такий відгук був би для мене болючим, бо, якщо чесно, — дуже вразлива щодо критики.

— Чи читаєте книжки своїх колег для підлітків та про підлітків?

— Намагаюся орієнтуватися в ситуації на ринку. Подобається уся серія видавництва «Література», яка зветься «Плюс/мінус шістнадцять» (в Україні з цієї серії вийшли книжки «Буба» й «Буба: мертвий сезон» Барбари Космовської. — Авт.), й ідея, щоб у цих книжках порушували важливі, часто складні проблеми. Там з'являється син злодійки, діти, які втікають з дому, проблеми бідності чи бездомності. Добре, що автори не уникають таких проблем. Мені ці книжки набагато більше подобаються, ніж численні переклади, які видають на польському ринку, невдалі наслідування «Гаррі Поттера» або «Сутінків», які взагалі читати неможливо. Знаю, бо сама намагалася.

— Ви працюєте в освітньому видавництві. У написанні книжок це вам допомагає? Чи, навпаки, заважає?

— Наше видавництво видає підручники англійської мови, я

відповідаю за підручники для гімназій. Тобто для тієї вікової групи, про яку пишу. Придумуємо концепцію книжки, стежимо за всім, що відбувається на ринку, чого бракує, а потім намагаємося втілити в життя. Працюємо з авторами, художниками-ілюстраторами. Робота допомагає й заважає водночас. Заважає, бо це цілоденна робота, а з доїздом вона взагалі забирає по десять годин щодня. Воліла би залишитися вдома й писати, а не їхати на роботу. А допомагає, бо вона має багато спільного з моїм письменством. Створюючи підручник, постійно думаю над його змістом. По-перше, що підліткам подобається, а що викличе нудьгу? І ще: як донести до них найважливіше. Текст у книжці може бути ні про що, а може описувати щось цікаве, якусь проблему. Художня література для молоді повинна прокинутися від сплячки, спонукати ставити певні питання, як і підручник. Коли працювала в школі, одна учениця мені сказала: «Страшенно люблю англійську, бо це єдині уроки, де можна довідатися щось про навколишній світ і поговорити про життя». Відтоді стараюся, щоб мені не забракло тем для розмов.

«Кава з кардамоном»

Це майже детективна історія. От тільки без трупів, бо книга орієнтована на людей 15-16-річного віку, а їм же не годиться стикатися із закриваленими тілами. Це майже мексиканський серіал про віднайдення втрачених дітей, от тільки коротший, жвавіший і цікавіший. Це історія про любов та фотографії, любов до фотографії, а також про підлітків, яких вже, на жаль, не захистиш від проблем реального світу. Тому треба вчитися жити у ньому, вміти пробачати і сприймати речі такими, якими вони є.

Правильні герої та правильні клопоти-турботи без улесливої солодкавості та загравання з читачем. Дорослі проблеми і дещо дитячі шляхи їх подолання. Тотальна людська байдужість та безнадія і спроба вирватися з неї.

Головна героїня твору — 15-річна гімназистка Лінка. Її життя з мамою, братиком та вітчимою абсолютно нормальне. Ну хіба що іноді не вистачає грошей, але ж це дурниці порівняно з не завжди гарними оцінками та клопотами, які з'являються несподівано, немов привиди з минулого.

Одного прекрасного дня життя стає неймовірно жахливо-

дорослим. Дівчинка помічає, що в її родині щось не так. Їй сняться дивні сни, в яких немає мами. Бажання стати моделлю так і залишається бажанням. Сварка з ближчою подругою. Поява нової дивної дівчинки у ліцеї. Ще дивніша поведінка мами та її несподіване зникнення. Пошуки померлої сестри. Перше дивне кохання та перші дорослі втрати.

І з цього всього треба не лише виплутатися, а й вийти кращою, мудрішою, шляхетнішою. Тут не допоможуть численні бабусі та друзі. Тут мусиш бути самою, як на похороні батька. Бо найбільша проблема власного життя — ти сама: «... ти взагалі позбавлена емоцій. Скажи, ти відчуваєш бодай щось до кого-небудь? Чуєш? У тебе була подруга, але ти її швидко забула. Бо з'явилася інша. І колишня перестала для тебе існувати. Ти хочеш з'ясувати справу своєї сестри, але хіба ти подумала, як почуватиметься твоя мати? Що ти взагалі думаєш про власну маму? Я цього не розумію, довкола тебе таке відбувається, а тобі до всього байдуже. Як з гуски вода». І це головній героїні говорить не мати, не вітччм, не бабусі, а коханий хлопець.

Звідси і проблема батьків та дітей. Як правило, підлітки незадоволені тим, що батьки їх не розуміють, що батькам байдуже до їхніх, підліткових, глобальних проблем. Та раптом головна героїня запитує: а що діти знають про своїх батьків? Виявляється, що вони так само не цікавляться життям дорослих. Що вони знають про своїх батьків, окрім імен та дат народжень? Що їм відомо про батьківські страхи та неврози? Що їм відомо про трагедії батька та матері? Нічого, бо віднайдена стара фотографія мовчить.

Ще один важливий аспект, про який говорить авторка, — пошук самого себе та спроба самореалізації. Успіх не приходить випадково. До нього треба йти. Треба працювати і бути справжнім у тому, що ти робиш. І тоді на фотографіях оживуть і посміхнуться люди, а не лише бовванітимуть кам'яні скульптури. І тоді ти відчуєш по-справжньому смак кави з кардамоном.

Фінал радісний та оптимістичний. Авторка виписує те, що мало би бути, а не те, що станеться: «Лінка своїм волоссям, як завжди, заповнює півфотографії, регоче з чогось, наче віслучка, вишкіряючи білі зуби просто в об'єктив. Вона ще не передчуває, що для Адріана завжди перебуватиме в центрі кадру».

Та й нехай! Іноді ж так хочеться, щоб хоча би у книжковий людей усе було добре.

«Шоколад із чилі»

Чи доводилося Вам куштувати шоколад із чилі, де солодкий смак поєднується з гіркотою? Саме його нагадує життя 17-річної Лінки, яка щойно вступила до омріяного ліцею. Вона відшукала давно втрачену сестру й нарешті розібралася у своїх почуттях до Адріана. Здається, перед нею чудове майбутнє. Проте не все так рожево. На навчання Лінці доведеться заробляти, мама не в стані сплатити за дорогий приватний ліцей, стосунки із сестрою теж не завжди ідеальні. Крім того, коханий їде навчатися до Лондона, а це означає кількомісячну розлуку. Лінка живе в очікування Різдва, бо тоді Адріан має приїхати до Польщі. Проте на неї чекає неприємний сюрприз. Що ж, може, кохання не завжди мусить бути солодким, як молочний шоколад? Може, воно нагадує шоколад із чилі?

Барбара Космовська

Барбара Космовська — польська письменниця, викладач історії літератури у Поморському університеті. Найбільше відома як автор книжок для підлітків, її твори називають літературою позитивізму. Серед головних книг — “Приватна територія” (роман, який у 2001 році переміг на літературному конкурсі “Щоденник польської Бриджит Джонс”), роман “Буба” (отримав головну премію на загальнопольському конкурсі романів для дітей та юнацтва, 2002 р.), “Позолочена рибка” (польська літературна

премія Книга року-2007, перша премія на Літературному конкурсі ім. Астрід Ліндгрєн), “Буба: картярський сезон” (2007) та інші. Книжки Барбари Космовської розходяться у Польщі накладами у сотні тисяч примірників.

Барбара Космовська: «Обожнюю мить, коли закінчую роман» (*інтерв’ю з Б.Космовською, надруковане у «Високому замку»*). Розмовляла Лариса Вдовиченко

— Барбаро, чи є щось, чого ви категорично не сприймаєте у сучасній літературі для дітей та молоді? Чи уникаєте чогось навмисно у своїх текстах?

— Я відкрита на різні літературні експерименти і переконана, що кожен має право писати так, як він хоче. Та, на мою думку, саме в цій конкретній ділянці творчості діють певні обмеження. І тут зовсім не йдеться про подолання якихось табу, а про те, яким чином їх долати. Якщо в літературі для малого або юного читача відсутня “доросла” відповідальність за слово, якщо в ній забувають про саму дитину, зрештою, коли таку книжку пишуть з думкою про власний успіх, важко розраховувати на щирі розмови з нашим потенційним читачем. Тому я боюся тих книжок для молоді, які можуть заподіяти їм шкоду, згубно впливаючи на їхню щирість і вразливість. Я завжди буду проти занадто повчальних, дидактичних, нав’язливих в ідейному плані текстів, а також тих, які збіднюють світ дитини або ж роблять його занадто інфантильним. Діти й молодь — це група найвразливіших і найщиріших читачів. Вони повинні отримувати найкраще.

— Серед численних ваших нагород — перша премія у Літературному конкурсі “Уся Польща читає дітям” під патронатом міністра культури. Тут вашим українським колегам залишається важко зітхнути, ще раз відчувши, наскільки ми відстали від Польщі... Кажуть, у вас є спеціальні державні програми підтримки книжок для дітей та юнацтва... Держава закуповує книжки для дитячих бібліотек. Як це виглядає у дії?

— Мені б хотілося щиро пишатися польською культурною політикою, пов’язаною з книжками для дітей та юнацтва. Але це не так. Нам ще дуже далеко, наприклад, до скандинавських країн, де існують спеціальні фонди й премії для тих, хто пише або пропагує літературу для найменших і трохи старших дітей.

У нас донедавна мало чим можна було хвалитися. Лише за допомогою згаданої вами програми “Уся Польща читає дітям” відбулася своєрідна революція. І не через видовищні літературні конкурси, а внаслідок наполегливої, цілорічної праці, яка мала на меті навчити країну читати. Саме тих, кому ще не виповнилося вісімнадцять. До цієї акції приєднався Польський інститут книги, організатор прекрасної бібліотечної програми, завдяки якій в усіх містах з’явилися ДКК (Дискусійні клуби книги). Читачі самі обирають автора, запрошують його на зустріч, а Інститут стежить за тим, щоб бібліотеки отримували відповідні дотації, крім того, забезпечує деякі з них книжками, насамперед у найбільш вистачаючих містечках. Незважаючи на це, дитяча й молодіжна література і досі залишається “бідною родичкою” дорослої літератури.

— *Барбаро, скільки часу пишеться книжка, адже ви практично щороку видаєте по книжці? Як швидко ви відновлюєтеся після закінчення чергового твору?*

— Писання книжок — це особлива робота. Вона приносить і радість, і розчарування. На щастя, я дуже люблю момент, коли починаю писати новий роман, а мить, коли я його закінчую, — просто обожаю. Кожна нова книжка — це виклик для мене. Тому я готуюся до нього терпляче, спокійно, завжди пам’ятаючи про те, що поспішати варто поволі. Я ж бо не тільки письменниця, а працюю ще й у вузі, а це обмежує час, який би я могла присвятити своїм книжкам. Проте я не нарікаю. Я звикла писати регулярно, і, якщо це можливо, намагаюся, аби щодня з’являвся новий абзац. Раніше роман створювався впродовж шести-семи місяців. Зараз, коли моє життя перетворилося на безкінечну подорож Польщею і не тільки, мені потрібно вдвічі більше часу. На щастя, видавці терпляче чекають. Читачі також. А я навчилася швидше відновлювати сили. Найважче працювати без задоволення. Тому величезним заохоченням для мене є зустрічі з читачами, які мене надихають і підтримують своєю доброзичливістю.

— *Один з персонажів роману “Буба” — мама дівчинки-підлітка, відома авторка жіночих романів. Автор ставить до цього персонажа з теплотою та іронією. Скільки у вигаданій письменниці від реальної Барбари Космовської, авторки й жіночих романів?*

— На відміну від Бубиної матері, я досі, на щастя, не написала жодного “чтива”! Навіть “Приватна територія”, яка іронічно змальовує життя сорокарічної польки, має гіркуватий присмак життя. Та я б сказала неправду, якби стверджувала, що зовсім не схожа на Марію. На жаль, я не позбавлена недоліків героїні. Колись ввіймала себе на тому, що у вирі роботи недооцінила життєві проблеми моїх доньок, ба більше, я їх не помітила! Пишучи “Бубу”, вирішила звести порахунки з моїм дорослим світом. Не для того, аби його зневажити чи знищити, а тому, що хотіла чесно сказати молодим: іноді ми, дорослі, теж поводимося як діти. Але в нас це зовсім по-іншому. І ще одне, хоча мені й важко в цьому зізнатися. Так само, як Бубина мама, я одного разу піддалася на слабину і, незважаючи на вік, вирішила вбратися в джинси старшої доньки. Джинси підвели, розум теж, але це трапилося лише раз, і мої діти поставилися до цього зі справжнім жіночим розумінням.

— *Перекладачка Боженка Антоняк так переклала “Бубу”, що через тканину соковитої української мови відчуваєш аромат польської. Як ви працюєте з перекладачами?*

— Про ту радість, якої зазнала, коли познайомила з Боженою Антоняк, можна написати цілий трактат! Це знайомство переродилося в дружбу, а Боженка та її чоловік Анатолій з’явилися в моєму житті тоді, коли я починала працювати над романом для дорослих. Оскільки головна героїня книжки — українка, то допомога моїх українських друзів та їхня щирість, а також величезна літературна компетенція допомогли мені певніше почуватися в незнайомому світі українських реалій. Мені приємно зізнатися, що навіть польські редактори моєї книжки не виявилися настільки ретельними, як моя українська перекладачка. Боженка чудово володіє польською літературною мовою. Її запитання, власне, обмежувалися хіба що незначними реаліями, характерними для Польщі, зате відсутніми в інших країнах. Завдяки ретельному прочитанню “Буби” українським перекладачем та редактором нове 6-те польське видання “Буби” вийшло нарешті без помилок, які були в усіх попередніх виданнях.

«Буба»

Якщо тобі шістнадцять років, твоя мати — відома письменниця, батька частіше можна побачити на телеекрані, ніж удома, а старша сестра постійно заявляє про своє бажання стати кіноактрисою, життя здається не таким уже й легким.

На щастя, у Буби є ще дідусь Генрик, а в того — свої пристрасті, наприклад, гра в бридж. Ну, і улюблені джинси й мартенси. Захоплива й сповнена теплового гумору книжка про відкриття світу дорослих, пошуки дружби, перше кохання, гіркоту поразок та маленькі й великі перемоги над собою.

«Буба: мертвий сезон»

Здається, весь світ змовився проти Буби. Коханий Мілош захопився чарівною Ребеккою, немає поруч найкращої подруги, а дідусь, на якого, принаймні, можна було розраховувати, поринув у віртуальний світ інтернет-чатів.

Мама, як завжди, зайнята власною кар'єрою й постійно перебуває поза домом, зате на зміну їй з'являється бабуся Рита з цілою валізою корисних порад. Старша сестра регулярно поривається розлучитися з Робертом й опиняється в батьківському домі з речами й малим Францішеком.

Єдине, що рятує Бубу, це класична музика та прогулянки з Довавкою. Яюсь вигулюючи собаку Буба знайомиться з химерним Клеменсом, котрий розповідає їй сумну історію свого картярського програшу. Ніхто не здатен виграти в бридж у зловісного Юзефа на прізвище Сталін. І тільки Буба, не вагаючись, готова допомогти новому знайомому.

«Позолочена рибка»

Це правильна книжка. Саме така, яка потрібна підлітку, що бачить все у чорно-білих чи навіть тільки чорних тонах. Авторка не заграє з читачем, не сюсюкає, не переконує, що все навколо рожеве і солодке, немов цукрова вата. Вона не підлаштовує світ під своїх героїв. Світ є. Можливо, недосконалий, можливо, не завжди світлий, але кожному потрібно знайти у ньому своє місце. Особливо дитині, що є вже майже дорослою.

Це історія про підлітка Аліцію, для якої життя несподівано розпалося на дві частини — до розлучення батьків і після. Аліція, як і будь-яка дитина, широко вірить, що все ще можна повернути, і справжнім ударом для неї стає усвідомлення того, що все вже не буде, як колись. Космовська не зосереджується на процесі розлучення, аби показати, що для дитини не має значення, як це відбувається. У будь-якому випадку це стрес, від якого головна героїня намагається втекти. Для втечі вона вибирає бабусину оселю і фотографування, щоб зафіксувати ті прекрасні миті життя, що нас оточують. Навіть якщо ці миті і не видаються спочатку прекрасними.

Дорослі і діти. Дорослі та дитячі проблеми. Байдужість та любов. Мовчання та крик. Ненависть і знову любов. Усе настільки покручене у цьому житті, що не одразу й зрозумієш, кого і як любити. Особливо, якщо то підліток і розривається між батьківсько-материнською любов'ю, між коханням і соромом за того, кого ти любиш, бо він не такий, як твоє оточення.

Аліція бачить світ у чорно-білих кольорах. Розлучення батьків — колір чорний, життя у бабусі з дідусем — білий, одруження батька — чорний, стосунки з Робертом — білий. Власне ота чорно-білість заважає героїні зрозуміти, що усе складніше, ніж два кольори. Проте саме життя вносить свої корективи: народження і невиліковна хвороба зведеного братика Фридерика, анорексія однокласниці Дорці, метання та шукання подруги Сарі, перше кохання.

Аліція відчуває себе покинутою і нікому не потрібно: у батька нова родина, у матері цікава робота, за якою вона не помічає дочку, адже на думку дівчинки, дослідження творчості Астрід Ліндгрена займало у матері більше часу, ніж власна дитина. Не легше і з батьком, який до роботи ставиться так, як мав би ставитися до членів своєї родини. На якомусь етапі стосунки дівчинки з батьками опиняються у зоні відчуження: «Аліція була їй не потрібна. На місці доньки так само могло б сидіти немовля. Мамі було достатньо чути саму себе».

Ніби все не так уже погано, наче і проблем серйозних нема, але дівчинку не залишає відчуття покинутості та непотрібності, про що вона неодноразово пише у листах до себе самої.

Авторка не співчуває дівчинці, не жаліє її. Натомість виводить інших персонажів з їхніми проблемами, аби Аліція відчула і зрозуміла, що світ більший за її удавану покинутість. Це і подруга Сара, яку матеріальна скрута змушує торгувати на базарі, це Роберт, який живе з батьком-пияком і змушений їхати на заробітки. Варто зазначити, що образ хлопця не виписаний авторкою детально та яскраво, вона не співає йому дифірамби. Але власне ота чіткість і простота, з якою вона про нього пише, привертають увагу до цього героя: хлопець, що живе у злиднях, понад усе любить музику і робить усе можливе, аби досягти своєї мети — стати музикантом. І йому це вдається.

Найсумнішою у цій книзі є історія хвороби та боротьби за життя п'ятирічного хлопчика Фридерика. Заслугою авторки є те, що вона не підсолодила цей сюжет оптимістичним фіналом. Вона показала, як насправді буває у житті і як з цим бути. Завдяки цьому хлопчикові Аліція починає інакше ставитися до життя і до дорослих. Вона відкриває для себе, що в дорослих є багато хороших і прекрасних рис, яких вона через зайнятість своєю самотністю раніше не помічала. Фридерик помирає. Аліція важко переживає цю смерть, але живе далі саме завдяки тому, що вона не самотня.

Цікавим у творі є образ золотої рибки, що зринає час від часу у розмовах дітей. І бажання, які хочуть загадати їй герої, багато про говорять. Комуś хочеться жити у селі, хтось мріє, щоб батько перестав пиячити, а хтось мріє дійти до полицки з іграшками і не впасти. Але це світ реальний, в якому немає місця золотим рибкам — лише позолоченим, і наші бажання не завжди здійснюються. Проте ми мусимо розуміти, що ми можемо зробити самі. Так, Фридерик помирає, і жодна людина на землі безсила у боротьбі зі смертю, але з'являється фільм «Райська яблуня» про мужніх і сильних дітей, «які видираються на цю яблуню, щоб опинитися ближче до раю, коли життя на землі перетворюється на пекло, сповнене страждань і болю...». І ймовірно, що цей фільм врятує комуś життя, не дасть заплутатись у зболених спогадах.

На перших сторінках ми читаємо про «Страшенно Розпещену Одиначку», на останніх сторінках — перед нами дівчинка, як

вміє слухати, підтримувати і вірити. Аліція подорослішала. «...і вона подумала, що не може бути нікого й нічого вільнішого, ніж повітряний змій. Якщо його не ув'язнювати на мотузку любові. Відпустити у великий політ до невідомих просторів...».

Малгожата Пекарська

Малгожата Пекарська: «Слід карати тих, хто сідає за писання з наміром написати повчальну книжку» — розмовляла Ольга Купріян (<http://www.barabooka.com.ua/slid-karati-tih-hto-sidaye-za-pisannya-z-namirom-napisati-povchal-nu-knizhku/>)

— Судячи з усього, в Польщі література для підлітків нині дуже добре почувається. Принаймні якщо порівнювати з Україною, де цю нішу власне українськими (не перекладними) текстами практично не заповнено. Цікаво, як воно відчувається

«з того боку»: чи достатньо Вам польськомовних текстів для старших підлітків, саме таких, для яких Ви писали свій «Клас пані Чайки»? — У Польщі потужна підліткова література. Маю на увазі не лише книжки польських авторів, але й переклади. Утім, підлітком я шукала книжки, герої яких мали такі ж проблеми, як і я. Тому мені були ближчі книжки польських авторів або письменників тодішньої Югославії чи СРСР, які віддзеркалювали мою підліткову реальність. Думаю, з читанням книжок відбувається щось схоже. Навіть коли підлітки читають «Товариство подорожніх джинсів» (The Sisterhood of the Traveling Pants) Енн Брешерз чи «Щоденники принцеси» (The Princess Diaries) Мег Кебот, вони все одно більше ідентифікують себе з героїнями книжок Барбари Космовської, Еви Новак, Йоанни Олех чи моїми. Тут не йдеться про те, що наші персонажі живуть у Польщі, тут відчувається різниця в підходах до світу західної й польської молоді. Це навіть на щастя. Тішуся, що, попри загальну гонитву за грішми, багато польських підлітків шукають відповіді на важливі питання: «Чому є світ?», «Що таке любов?».

— *Чому так складно писати для підлітків?*

— Мені нескладно. Можливо, тому, що я маю дуже добру пам'ять. У приватному житті це прокляття, адже деякі речі я охоче викинула би з пам'яті. Втім, коли думаю про себе як про авторку книжок для підлітків, розумію, що пам'ять — неабияка перевага. Я досі пам'ятаю свої відчуття в 11 чи 13 років. Пам'ятаю, як це — коли з тебе сміється весь клас. Пам'ятаю, як це — коли подруга зраджує твою таємницю. Більшість дорослих забувають такі речі; як кажуть поляки, «забув бик, як телям був». Стараюся, щоб мій бик не забув мого теляти. Зізнаюся, що часто повертаюся до книжок

із дитинства, щоб підтримати ці емоції. Людям, які не пам'ятають дитинства, викидають його з пам'яті, соромляться того, що робили, коли були дітьми, а найперше — того, що робили в період статевого дозрівання, — складно писати для підлітків. Треба завжди пам'ятати, що підліток — це насправді доросла людина, тільки без досвіду, що його має тридцятирічна особа. Підліток по-своєму влаштований. Він уже має певні погляди на життя. Здатен відповісти на питання, чи хоче він у житті подорожувати, чи хоче бути багатим, чи хоче мати родину. І хоча життя складається по-різному, підліток уже з десяти років має мрії. Можна не знати, ким будеш у житті, яку професію обереш, але вже знаєш, хочеш далі вчитися чи йти працювати. Також знаєш, чи шукатимеш кохання на все життя або ж зустрічатимешся з багатьма хлопцями чи дівчатами.

— Чи повинні в письменників бути табу на якісь теми у підліткових книжках? Я маю на увазі далеко не пропаганду насилля, нетерпимості й інших страшних речей, а цілком буденні для дорослих речі, які цікавлять кожного підлітка і які показують по телевізору у *prime time*: секс, смерть, тілесність і сексуальність, дорослішання, стосунки? Чи є у Вас особисті табу на неприпустимі речі у книжках для підлітків?

— У літературі загалом не має бути табу йованих тем. Можуть бути книжки, надто серйозні для певного віку. Але тоді це значить, що такі книжки — не для цього читача. Часто причина не в темі чи проблематиці, а у способі, в який представляють ту чи іншу проблему. У книжках для підлітків мають бути всі теми, які є частиною їхнього життя. А це — однаковою мірою і секс, і смерть, і насильство. Від життя не втечемо. Зрештою, хіба цих тем не порушують казки? Звісна річ, у казках їх часто завуальовано, та тільки-но ми стикаємося з ними в дорослому віці, бачимо їх у

повній красі. Наприклад, насилля і жорстокість у казці про Попелюшку — бо що чинять сестри Попелюшки? Лише в дитинстві ми велися на пошуки власниці кришталевого черевичка й на те, чи поберуться принц із Попелюшкою. Натомість у літературі для підлітків треба про все писати так, щоб читач відчував: це його світ. Але й водночас не «робити за нього домашню роботу». Інакше кажучи, не слід, на мою думку, писати про секс чи смерть із деталями й докладними описами. Хай читач знає, що це секс, але не те, як це виглядає в конкретних героїв, — читач мусить уявляти ці моменти по-своєму. Я загалом проти надто докладних описів. Мої персонажі інколи мають темне волосся й чорні очі, але більше нічого... Я хочу, щоб для читача Чорним Міхалом міг бути хто завгодно.

— Які літературні герої цікавлять сучасного підлітка? Чи озирається Ви на те, що певний тип героя буде цікавий читачеві, а чи намагається написати про того, хто зуміє полюбитися читачам незалежно від «моди»?

— Гадаю, ми, попри все, шукаємо на сторінках твору людей, подібних до нас. Навіть якщо це вампіри (останнім часом це модно). Читачів цікавить, як вони кохають, як вирішують свої проблеми. «Гаррі Поттер» і його початкова популярність, а нині її помітний спад показали, що чарівники — це добре, проте вони мають людські проблеми і загалом дуже схожі на нас. У «Гаррі Поттері» психологічний складник був дуже слабкий. Коли вже читач (для якого мистецтво відповідає на питання про сенс життя і природу людини) пізнав, що було з Волдемортом, Снейпом та іншими, то не знаю, чи повертатиметься він до книжки Ролінг. Я читала книжки, щоб мати друзів. Зі справжніми не складалося, бо мама не з кожним дозволяла гратися. Я була одначкою. Шукала героїнь «зі своєї казки». Одна з них —

Оля з книжки Владіміра Кисельова «Девочка и птицелет». Також Поліанна з книжки Елеанор Портер, завдяки якій і донині граюся в радість і відчуваю велику приємність, знаходячи привід для радості навіть тоді, коли мені недобре. Любила світ «Дітей із Гамірного» Астрід Ліндгрєн, щоразу «приятелювала» з іншою дитиною із цієї книжки. До сьогодні раз на кілька років зазираю до Гамірного. Колись мене дуже вразив Вітя Малєєв із книжки Носова «Вітя Малєєв у школі й удома». Страшенно заздрила Віті через те, що той дружив із Шишкіним. Зрештою, вирішила, що хлопці вміють дружити, а дівчата — не завжди. Це книжка, яка зовсім не постаріла на психологічному рівні. Коли я прочитала «Вітю Малєєва...» своєму 10-річному синові, він дуже переживав Вітині проблеми з математикою, це було йому близьке. Син був так зачарований книжкою, що розповідав про пригоди Віті Малєєва однокласникам. У результаті всі його друзі рушили до бібліотеки по книжку. І тут їх спіткала прикра несподіванка: «Вітю Малєєва...» як пережиток радянських часів відправили на макулатуру. Та бібліотекарка, побачивши розчаровані дитячі личка, повернула два примірники. Думаю, підлітки й досі шукають у книжках людей, схожих на себе, які мають подібні проблеми зі школою, навчанням, друзями чи родиною. Адаже в тому, як зарадити собі в житті, можуть допомогти літературні герої.

— Чому, на Вашу думку, Ваша книжка стала бестселером? Чи впливають книжкові рейтинги на ситуацію з підлітковим читанням у Польщі?

— Те, що є у списку бестселерів, не обов'язково є бестселером. Знаю, що перше місце в топах основних книгарень можна купити, і з деякими книжками видавці так і роблять. На щастя, це стосується книжок для дорослих. Підліткам складно щось нав'язати. Вони не читатимуть

книжок, які їм не подобаються, і край. Та «купівля» першого місця швидко себе викаже. У літературі для підлітків найбільшим спільником письменника є читач. Якщо йому сподобається книжка, він порадить її ровесникам.

— Як Ви гадаєте, чи має право автор повчати своїх читачів? Якщо має, то чому саме, якщо ж не має, то як уникнути напучування у дитячій і підлітковій літературі?

— Право, може, й має, але навіщо ж це робити? Читач не любить, коли його повчають. Відразу назве таку книжку «дидактичним проносом» чи «дидактичним смородом». Так це називають у Польщі. Повчати можна в підручниках, а не в художніх книжках. Інша справа, що для когось і художні книжки можуть бути повчальними. Одначе слід карати тих, хто сідає за писання з наміром написати повчальну книжку. Я не хочу нікого повчати. Усі свої книжки для підлітків я написала з трьох причин. По-перше, коли сама була підлітком, шукала книжок, із яких могла б довідатися, що думають мої ровесники. Хотіла дати такий собі приклад мислення інших. У «Класі пані Чайки» небагато дії. Більше того, що коїться в душі підлітка. По-друге, вигадую часом якісь історії, через брак часу уриваю їх на половині. Писання доводить ці історії до кінця. Нарешті, по-третє, пишу, аби віддячити тим письменникам, завдяки яким у мене було гарне дитинство. Із більшістю з них мені не вдалося зустрітися. Саме тому дякую їм, передаючи своїм наступникам те, що отримала від попередників. Хочу, щоб мої читачки заприятелювали з персонажами, яких я вигала. Адаже ми маємо стільки друзів, скільки прочитали книжок.

— За останні декілька років у нас з'явилося кілька хороших підліткових книжок польських авторів. Окрім Вас, кому назвати ще Барбару Космовську, Йоанну Ягелло. Знаю, що в Польщі значно більше перекладено якісних зарубіжних сучасних

книжок для підлітків. **Що б Ви насамперед порадили перекласти українською — з польської й того, що вийшло в польських перекладах?**

— Із польських авторів рекомендую Йоасю Олех (Joanna Olech) та її історії про драконів. Мартіна Палаша (Marcin Pałasz) і його книжку про пса на ім'я Ельф. Палаш видав уже декілька книжок про нього, і це справді щось! Урешті, ніщо так не збагачує нашого життя, як домашні тварини. Із західних авторів, перекладених польською, дуже раджу Корнелію Функе та її «чорнильну» серію. Це німецька письменниця, і, думаю, саме тому вона в Польщі не така популярна, як авторка «Гаррі Поттера». Все-таки ми й досі маємо травми після Другої світової війни. Утім, «чорнильна» серія — це книжки найвищого гатунку. Це книжки про любов до книг і задоволення від читання. Давно не читала нічого, що услаблювало би читання більше ніж те, що написала Функе. Якщо українські підлітки досі її не знають, то дуже рекомендую. Екранізація не передає чарівності цієї книги.

— **За що Ви найбільше цінуєте своїх читачів і читачок?**

— За розум. За самостійне мислення. За те, що їм хочеться до мене писати. Навіть якщо не знають, чи відпишу їм у відповідь, бо... може, не маю на це часу, а може... не знаю української? Але отримую листи і з України. І за це вам дякую.

«Клас пані Чайки»

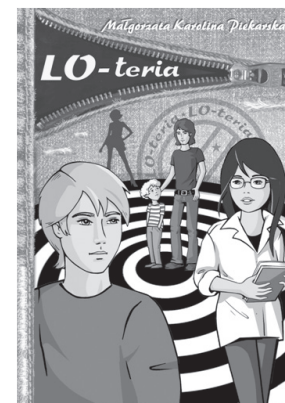
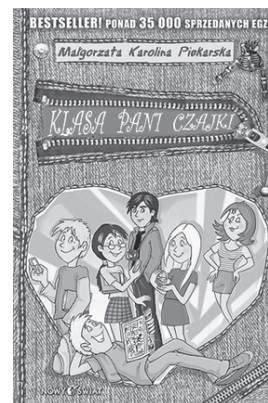
Ця книга є молодіжним бестселером у Польщі. У ньому розповідається про те, що цікаво підліткам: про труднощі їхнього віку, про негаразди у школі та вдома, але насамперед про перші почуття і розчарування. Головні герої роману, варшавські гімназисти, вчаться складного мистецтва прийняття іншої людини — з усіма її вадами — і врешті пізнають ціну дружби.

Головні герої роману, варшавські гімназисти, вчаться складного мистецтва прийняття іншої людини — з усіма її вадами — і врешті пізнають ціну дружби.

Нові пристрасті, знайомства, дружба і перше кохання — це лише кілька тем роману. Написана з гумором, мовою сучасної молоді, ця книга чудово відображає складну реальність підліткових відносин.. Автор майстерно показує світ молоді та зачіпає складні питання, що хвилюють підлітків, які дорослішають.

«Лотерея»

У «Лотереї», продовженні книги «Клас пані Чайки», герої дорослішають і перед ними великий світ розкриває свої широкі обійми. І зараз їм доводиться вибирати майбутній фак, друзів, коханих і навіть... життя чи смерть! А це вже справді Вибір з великої літери. І здається, що життя скидається на лотерею, де кожен із героїв має білет. Тільки-от постає питання: як дістати виграшний білет? Як зробити певну «ставку» на щось чи на когось і не помилитися? І нарешті — що треба вчинити, аби пощастило у цій шаленій лотереї під назвою «Життя»?

Літературно-наукове видання

Соломія Ушкевич, Ольга Деркачова

ЛІТЕРАТУРНА КАЗКА
ПОЛЬШІ

Редактор –
Коректура –
Верстка – Анна Гай

Підп. до друку 12.11.2014 р.

Формат 60х90/16. Друк офсетний.
Гарнітура Alfios
Ум. друк. арк. 20,4.
Зам № 00XX

ТОВ «Дискурс»
Івано-Франківська область, Косівський район,
село Брустурів, присілок Грунь, буд. 43.
www.discursus.com.ua | ladiscursus@gmail.com

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 4523 від 14 квітня 2013 року